

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'ÂN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

MANSÛR B. İSÂ ES-SEMÂNÛDÎ VE TUHFETÜ'T-TÂLİBÎN FÎ
TECVÎDİ KİTÂBİ RABBÎ'L-ÂLEMÎN ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

MEHMET AKİF ÇAĞLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. ALİ ÇİFTÇİ

KONYA-2024

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Akif ÇAĞLAR		
	Numarası	21810601067		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ		
Tezin Adı	Mansûr b. Âsâ Es-Semânûdî ve Tuhfetü't-Tâlibîn fi Tecvîdi Kitâbi Rabbi'l-Âlemîn Adlı Eserinin Tahlili			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Mehmet Akif Çağlar

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Akif ÇAĞLAR		
	Numarası	21810601067		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ		
Tezin Adı	Mansûr b. İsâ Es-Semânûdî ve Tuhfetü't-Tâlibîn fî Tecvîdi Kitâbi Rabbi'l-Âlemîn Adlı Eserinin Tahlili			

Bu çalışmada XVII. yüzyıl âlimlerinden Semânûdî ve *Tuhfetü't-Tâlibîn* adlı eseri incelenmiştir. Çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde müellif ve eser ile alakalı bilgiler verilmiş, ikinci bölümde tecvîd ilmi ile alakalı konular ele alınmış, üçüncü bölümde ise resmu'l-mushaf konusu işlenmiştir.

Eserde Kur'ân okuyucusunun ihtiyaç duyacağı hükümlerin ele alınması ve ikinci kısmında resmu'l-mushaf konusunun işlenmesi önem arz etmektedir. Müellifi bu eseri yazmaya sevk eden şey onun Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmek isteyen, okuyan ve kendini bu alanda geliştirmek isteyen kimsenin ihtiyaç duyacağı, Kur'ân ile alakalı tüm temel bilgileri içeren bir tecvîd kitabı meydana getirmek istemesidir. Bu sebeple eserdeki konuları özet şeklinde, detaya yer vermeden ele almıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tecvîd, Resmu'l-mushaf, Semânûdî, Tuhfetü't-Tâlibîn.

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Mehmet Akif ÇAĞLAR		
	Student Number	21810601067		
	Department	Basic Islamic Studies/Department of Qur'anic Recitation		
	Study Programme	Master's Degree (M.A)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D)		
	Supervisor	Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ		
Title of the Thesis/Dissertation	Analysis of Mansur ibn Isa al-Semânûdî's Work "Tuhfet't-Tâlibîn fî Tecvîdi Kitâbi Rabbi'l-Âlemin" on the Science of Tajweed			

In this study, the work of the XVIIth-century scholar Semânûdî and his book "Tuhfetü't-Tâlibîn" has been examined. The study consists of an introduction, three sections, and a conclusion. The first section provides information about the author and the work, the second section discusses topics related to the science of Tajweed (the proper recitation of the Quran), and the third section deals with the subject of "resmu'l-mushaf" (the layout of the Quranic text).

It is noteworthy that the discussion of the rules needed by the Quran reader and the treatment of "resmu'l-mushaf" in the second part are important. What motivated the author to write this work was his desire to produce a Tajweed book containing all the basic information related to the Quran that anyone wanting to learn, read, and improve in this field would need. Therefore, the topics in the work are addressed in summary form without going into detail.

Keywords: Quran, Tajweed, Resmu'l-mushaf, Semânûdî, Tuhfetü't-Tâlibîn

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI, KAYNAKLARI VE YÖNTEMİ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
2. Araştırmanın Amacı, Kaynakları ve Yöntemi	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TECVÎD İLMİNİN TARİHİ SÜRECİ VE SEMÂNÛDÎ'NİN HAYATI

1.1 Tecvîd İlminin Teşekkülü, Amacı ve Önemi	3
1.2. Semânûdî'nin Hayatı	6
1.2.1. İsmi ve Künyesi.....	6
1.2.2. Doğum ve Vefatı.....	6
1.2.3. Ailesi ve Yaşantısı	7
1.2.4. Eserleri	7
1.2.5. Hocaları ve İlim Tahsili	8
1.3. Eseri	8
1.3.1. Eserin Yazılma Amacı	8
1.3.2. Eserin Metodu ve Muhtevası.....	9
1.4. Eserin Nüshaları	10
1.4.1. El-Ezher Kütüphanesi Nüshası.....	10
1.4.2. Musul'daki Vakıflar Kütüphanesi Nüshası.....	10
1.4.3. Vatikan Kütüphanesi Nüshası.....	11
1.5. Eserin Diğer Tecvîd Eserleri İle Mukayesesi	11

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN İNCELENMESİ

2. Eserin İçeriği.....	12
2.1. İstiâze	12
2.2. Besmele.....	13

2.3. Lâm-ı Târif.....	14
2.4. Tenvîn ve Sâkin Nûn Hükümleri.....	15
2.4.1. İzhâr.....	16
2.4.2. Tenvîn ve Sâkin Nûn'un İdğamı	17
2.4.3. İklâb.....	18
2.4.4. İhfâ	19
2.5. İdğam	21
2.5.1. İdğam-ı Sağîr.....	22
2.5.1.1. Vâcib idğam.....	22
2.5.1.2. Mümtenî idğam.....	22
2.5.1.3. Câiz idğam.....	22
2.5.2. Sâkin Mîm Hükümleri	23
2.6. Med ve Kasr	24
2.6.1. Medd-i Muttasıl.....	24
2.6.1.1. Üç Elif Ekolü	25
2.6.1.2. Beş Elif Ekolü.....	26
2.6.1.3. Şâtıbî'nin Mertebeteyn Sistemi	27
2.6.1.4. İbnü'l-Cezerî'nin Mertebe Sistemi.....	27
2.6.2. Medd-i Munfasıl.....	28
2.6.2.1. Şâtıbî'nin Medd-i Munfasıl Mertebe Sistemi	28
2.6.2.2. İbnü'l-Cezerî'nin Medd-i Munfasıl Mertebe Sistemi	29
2.6.3. Medd-i Lazım	30
2.6.3.1. Medd-i Lâzım Kelime-i Müsakkele	31
2.6.3.2. Medd-i Lâzım Kelime-i Muhaffefe	32
2.6.3.3. Medd-i Lâzım Harf-i Muhaffef	33
2.6.3.4. Medd-i Lâzım Harf-i Müsakkal.....	33
2.6.4. Medd-i Ârız	34
2.6.5. Medd-i Lîn.....	35
2.6.6. Medd-i Bedel.....	36
2.6.7. Medd-i Sıla.....	37
2.6.8. Medd-i İvaz	37
2.6.9. Medd-i Revm.....	37
2.7. Hâ-i Kinâye.....	38
2.8. Harflerin Mahreçleri	39
2.9. Harflerin Sıfatları	46

2.9.1. Semânûdiye Göre Harflerin Sıfat Tablosu	53
2.10. Lâm ve Râ'nun Hükümü.....	55
2.11. Vakf ve İbtidâ	57
2.11.1. Vakf-ı Tâm.....	59
2.11.2. Vakf-ı Kâfi	60
2.11.3. Vakf-ı Hasen	61
2.11.4. Vakf-ı Kabîh	62
2.11.5. Vakf-ı İhtiyârî	65
2.11.6. Vakf-ı Izdırârî	65
2.11.7. Vakf-ı İhtibârî	66
2.11.8. Vakf-ı İntizârî.....	66
2.12. Vasl Hemzesi.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEMÂNÛDÎ'NİN RESMU'L-MUSHAF KONUSUNA YAKLAŞIMI

3.1. Tâu't-Te'nîs	72
3.2. Maktû ve Mevsûl Bölümü	76
3.2.1. Mushaflarda Aslı Üzere Ayrı Yazılan Kelimeler	76
3.3. Hazf Bölümü	83
3.3.1. 'Elif'in Hazfî.....	83
3.3.2. 'Yâ'nın Hazfî	97
3.4. 'Elif'in 'Yâ' Olarak Resmedilmesi	102
3.5. 'Elif'in 'Vâv' Olarak Resmedilmesi.....	105
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA.....	109
EKLER.....	113

KISALTMALAR

- b.* İbn
- bkz.* Bakınız
- bs.* Baskı
- DİA* Diyanet İslam Ansiklopedisi
- ed.* Editör
- haz.* Hazırlayan
- Hz.* Hazreti
- İFAV* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
- nşr.* Neşreden
- s.a.v.* Sallallahü aleyhi ve sellem
- sy.* Sayı
- TDV* Türkiye Diyanet Vakfı
- thk.* Tahkik eden
- trc.* Tercüme eden
- v.d.* Ve diğerleri
- yay.* Yayınevi

ÖNSÖZ

Hamd Kur'ân'ı indiren ve onu aydınlatıcı bir rehber kılan Rabbimize, sâlat ve selâm ise Kur'ân'ı mükemmel bir örnekle bizlere tebliğ eden Peygamber (s.a.v.) ve onun yolundan giderek Kur'ân'ın anlaşılması noktasında çokça gayret sarfeden ashabına olsun.

Kur'ân-ı Kerîm hem lafız hem mana itibariyle ilahi bir kitaptır. Bu sebeple onu anlamak kadar istenildiği şekilde okumak da büyük bir önem arz etmektedir. Nitekim Rabbimiz, Kur'ân'ı tertil üzere okuyun, buyurmaktadır. Alimlerimiz de bunun bilincinde olarak efendimizden sonraki dönemden itibaren tecvîd ilmine dair kitaplar ele almışlardır. Bu alan hakkında yazılan eserler tecvîd ilminin önemini gösteren en büyük işarettir. Yazılan bu eserlerden birisi de Semânûdî'nin *Tuhfetü't-Tâlibîn* eseridir.

Bu çalışmamızda Semânûdî'nin hayatı ve eserleri hakkında elde edebildiğimiz kadar bilgi vermeye ve *Tuhfetü't-Tâlibîn* isimli eserini temel kaynaklarla kıyaslayarak, Semânûdî'nin bu kaynaklarla uyuşan veya onlardan farklı olan görüşlerini belirtmeye gayret ettik.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Semânûdî'nin hayatı, yaşadığı dönem, eserleri ve üzerinde çalıştığımız eseri hakkında bilgiler verilmiş, ikinci ve üçüncü bölümde *Tuhfetü't-Tâlibîn* eseri detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Çalışma süresince ilgi ve alakasını esirgemeyen, yol gösteren kıymetli danışmanım Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ'ye teşekkür borç bilirim. Değerli vakitlerini ayırarak tez savunma jürisinde yer alan Doç. Dr. Recep KOYUNCU ve Doç. Dr. Muhammed ERSÖZ'e yapıcı tenkitleri ve nezaketlerinden ötürü teşekkür ederim. Bu süreçte her türlü yardım ve desteklerini esirgemeyen çalışma arkadaşlarım Arş. Gör. Furkan GAN, Arş. Gör. Ahmet HARMAN ve Arş. Gör. Mustafa BOZ'a çok teşekkür ederim. Yine bu süreçte teşvik ve yardımlarıyla destek olan Arş. Gör. Ubeyde CANLI'ya teşekkür ederim. Öğrenim hayatım boyunca desteklerini hiç esirgemeyen ve her türlü kararında arkamda olan anneme ve babama, hassaten bu çalışmanın başından sonuna kadar maddi-manevi desteğini hissettiren ve daima yanımda olan kıymetli refikama şükranlarımı sunarım.

Mehmet Akif Çağlar

Mersin-2024

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Tecvîd, Kur'an harflerinin ses (fonetik) farklılıklarından ve tilâvet kurallarından bahseden bir ilim dalıdır. Kur'an-ı Kerîm, Hz. Peygamber'e Cebrail vasıtasıyla fasih bir Arapça ile indirilmiş ve nasıl telaffuz edileceği yine Cebrail tarafından Hz. Peygamber'e öğretilmiştir. Hz. Peygamber, edâ keyfiyeti bakımından diğer Arapça kelimelerden farklı birtakım hususiyetler taşımakta olan Kur'an-ı Kerîm'in okunuş biçimini "müşâfehe" adı verilen yöntemi kullanarak ashabına aktarmıştır. Sahâbe de kendilerine aktarılan okuma biçimini en güzel şekilde uygulamaya gayret göstermiş ve başkalarına öğretmekten geri durmamışlardır.

Allah Teâlâ yüce kelamının tertil ile okunmasını emretmiştir. Tertil ile okuma ise "tane tane, yavaş yavaş ve kâidelerine uygun olarak okumak" demektir. Bu kurallara riayet ederek okumayı öğreten ilmin adı da tecvîddir.

Hız. Peygamber döneminden sonra tecvîd alanında müstakil eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu alanda yazılan eserlerin her biri değerli olduğu gibi yazılan her yeni eser alana önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Biz de bu çalışmamızda Mansûr b. İsâ es-Semânûdî'nin "*Tühfetu't-Tâlibin fî Tecvîdi Kitâbi Rabbi'l-Âlemîn*" adlı eserini incelemeye tabi tutacağız.

2. Araştırmanın Amacı, Kaynakları ve Yöntemi

Çalışmamızda Semânûdî'nin hayatına ve eserinin tahliline yer vermek sûretiyle tecvîd ilmindeki yerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. İlk dönemden itibaren tecvîd alanında yazılan eserlerin çoğunluğu Arapça olarak kaleme alınmıştır. Bu eserlerden önemli olan bazılarının Türkçe'ye tercüme edilip tahlili yapılmış olsa da, daha birçok tecvîd eseri üzerinde çalışma yapılmadığı görülmektedir.

Çalışmamızı hazırlarken faydalandığımız en önemli kaynaklar arasında, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ve *et-Temhîd* eseri, Mekkî'nin *er-Riaye li Tecvîdi'l- Kırâe* adlı eseri, Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dâni'nin *et-Tahdîd* ve *Muknî* gibi eserleri, İbn Necâh'ın *Muhtasaru't-Tebyîn* isimli eseri, Kurtubî'nin *el-Mûdih fî't-Tecvîd* eseri, Kastalâni'nin *Letâîfü'l-İşârât* eseri ve daha bu eserler gibi birçok temel kaynak bulunmaktadır. Çalışmamızın genel iskeletini oluşturan, tecvîd ilmi ve tarihi

konusunda öneminden şüphe duyulmayan bu kaynaklar, en temel eserler ve çalışmamızda da en çok yararlandığımız kaynaklar arasındadır. Aynı şekilde bu tez çalışmamızda daha birçok kitap, makale ve dokümanlardan yararlanılmıştır.

Çalışacağımız eser ve yazarı hakkında da Türkiye’de akademik bir çalışma bulunmaması, bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. Çalışmamızda eser Türkçe olarak incelemeye tabi tutulacağından dolayı, eser hakkında bilgi edinmek isteyenlerin, amacına daha kolay ulaşması hedeflenmiştir. Çalışmamızın tamamlanması sonucunda tecvîd ve resmu’l-mushaf ilmine dair önemli birçok meseleyi ele alan “*Tuhfetü’l-Tâlibîn fî Tecvîdi Kitâbi Rabbi’l-Âlemîn*” adlı eserin konuları sistematik halde hazırlanmış olarak ilim erbabının istifadesine sunulmuş olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TECVÎD İLMİNİN TARİHİ SÜRECİ VE SEMÂNÛDÎ'NİN HAYATI

1.1. Tecvîd İlminin Teşekkülü, Amacı ve Önemi

Tecvîd için ıstılahta birbirinden çok farklı olmayan benzer tanımlar yapılmıştır. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de tecvîdi şöyle tanımlamıştır:

“Tecvîd, harflerin hakkını vermek, mertebelerini tertîb etmek, harfi mahrecine ve aslına rücu ettirmektir.”¹

Tecvîd ilmi Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan ve öğrenen kimsede zamanla bir meleke (alışkanlık) meydana getirir. Bu alışkanlık sayesinde insan Kur'ân-ı Kerîm'i Cenâb-ı Hak tarafından indirildiği şekliyle okuyabilecek kıvama ulaşır.

Kur'ân Hz. Peygamber'e telaffuzun bizzat kendisi ile birlikte tecvîd ile nazil olmuştur. Cebrâil Hz. Peygamber'e Kur'ân'ı tecvîd ile okumuş, o da ashabına aynı şekliyle okumuş ve öğretmiştir. Ashâb-ı kirâm ve tâbiûn da, kendilerinden sonra gelen nesillere Kur'ân'ı tecvîd üzere nakletmişlerdir. Ancak tecvîd kurallarına dair tespitler, daha sonraki zamanlarda ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte en temel tecvîd kavramlarına dair bazı rivayetlere rastlamak mümkündür. Örnek verecek olursak bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in kıraatinin medli olduğuna dair bazı delillere ulaşabilmektedir.

Katâde'den (ö. 117/735) rivayet ettiğine göre, Enes'e Hz. Peygamber'in kıraatinin nasıl olduğu sorulduğunda “medli” idi dedi ve besmeleyi okumaya başladı. Okurken besmeledeki بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ve الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ kelimelerini uzatıyordu.² Musâ b. Yezîd el-Kindî'den rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Mes'ûd bir adama Kur'ân okutuyordu. Adam birden bire (إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ)³ ayetini düz bir şekilde uzatmadan okudu. Bunun üzerine Abdullah b. Mesud, “Allah Rasûlü bana

¹ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââtî'l-Aşr*, thk. Ali Muhammed Dabbâ' (Beyrut: el-Matbaâtu't-Ticâreti'l-Kübrâ, ts.), 2/30.

² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır (Dâru Tavki'n-Necât, 1422), 29.

³ Tevbe 9/60.

bu şekilde okutmadı” dedi. Bunun üzerine adam, “Peki nasıl okuttu?” diye sordu. Abdullah b. Mesud adama, “Bana şu şekilde okuttu” diyerek ayetteki فُقِّرَاءَ kelimesini uzatarak okudu.⁴ Şunu da belirtmek gerekir ki sırf bu rivayetlere bakılarak, ayetlerde meddi tabî, meddi muttasıl ve meddi ârız gibi kuralların bizzat Hz. Peygamber tarafından tatbik edildiğini söylemek doğru olmaz.

Tecvîd ilminin konusunu teşkil eden harfler, bu harflerin mahreç ve sıfatları hem Arap dilcilerinin hem de kıraat âlimlerinin ilgi alanında olduğundan, bu konular onlar tarafından da işleniyordu.⁵ Tecvîd ilmi, müstakil bir ilim haline gelmeden önce de bazı tecvîd konuları her ne kadar Kur’ân tecvîdi açısından tam bir ölçü olmasa da Arapça dil bilgisi kitaplarında da mevcuttu. Öte yandan muhtevasında (idğam, izhâr, med ve kasr, vakf ve vasl, feth ve imale, hâ-i kinâye, sekte gibi) birçok tecvîd konusunun da yer aldığı kıraat kitaplarının telifine Yahya b. Ya’mer (ö. 89/708) ile başlandığı da göz önüne alınırsa bu ilmin, hicrî ilk asırdan itibaren kitaplara girdiğini söylemek mümkündür.⁶ Tecvîd kelimesinin ıstılahi anlamına yakın bir manada kullanıldığı en eski eser, İbn Mücâhid’in (ö. 324/936): *Kitâbü’s-Seb’a fî’l-Kırâât* isimli eseridir. Tecvîd kelimesinin ıstılahi anlamıyla kendini gösterdiği tarih tecvîde dair ilk müstakil eserin çıktığı tarihtir. Tecvîd ilmine dair ilk müstakil eser, Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkânî’ye (ö. 325/937) ait *el-Kasîdetü’r-Râiyye* veya *el-Kasîdetü’l-Hakâniyye* isimli 51 beyitlik manzumedir.

Bu alanda yer alan ilk kaynaklar arasında şunlar zikredilebilir:

- Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî (ö. 437/1045): *er-Riâye li Tecvîdi’l-Kirâe*
- Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (ö. 444/1053): *et-Tahtîd fî’l-İtkân ve t-Tecvîd*
- Ebü’l-Âlâ’ el-Hemedânî (ö. 569/1173): *et-Temhîd fî Ma’rifeti t-Tecvîd*
- İbrahim b. Ömer el-Ca’berî (ö. 732/1332): *Ukûdü’l-Cüm’ân fî Tecvîdi’l-Kur’ân*
- İbnü’l-Cezerî (ö. 833/1429): *et-Temhîd fî İlmi t-Tecvîd*
- Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 671/1273): *el-Mûdih fî t-tecvîd*

Tecvîd ilminin amacı, Allah’ın kitabında, Resûlullah’ın hadislerinde Kur’ân-ı Kerîm’i tecvîd ile okumamız konusundaki emirlere uymaktır. Nitekim Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerîm’de; “Kur’ân’ı açık açık, tane tane, tertîl ile oku” buyurmaktadır.⁷ Tecvîd ilmi de, doğrudan doğruya

⁴ Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâluddîn es-Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 5/221.

⁵ Sarı, *Kur’ân-ı Kerîm’i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 36.

⁶ Abdurrahman Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, ts.), s. 86.

⁷ Müzzemmil 73/4.

Kur'ân-ı Kerîm ile meşgul olmayı gerektirdiğinden dolayı dini ilimler içerisinde en değerli ilimlerden birisi olarak yerini almıştır.

Kur'ân-ı Kerîm ise, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifadesiyle, "Allah katında, yerden, göklerden ve onlarda bulunanlardan daha sevimlidir."⁸ Öyleyse, böyle şerefli ve yüce bir kelâmın tilâvetiyle meşgul olması da tecvîd ilmine seçkin bir yer kazandırmıştır. Bununla birlikte, Kur'ân-ı Kerîm'i daha güzel ve düzgün okumak için çabalayıp öğrenmeye çalışan ve yorulan kişi de 'خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ' "Sizin en hayırlılarınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenlerinizdir."⁹ hadisinin müjdesine nail olacaktır.

⁸ Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdîrrahmân b. el-Fazl Dârimî, *Sünen-i Dârimî*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000), 6.

⁹ Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân 21.

1.2. Semânûdî'nin Hayatı

1.2.1. İsmi ve Künyesi

Yazarın yaşadığı dönem bize yakın olmasına rağmen adı geçen tarihi kaynaklarda onun hayatı hakkında çok az bilgi verilmektedir.¹⁰ Muhakkikin, müellifin bilinen iki eseri üzerinden yaptığı araştırmalarına baktığımızda sadece müellifin ismi, yazdığı kitaplar ve vefat tarihi hakkında bilgilere ulaşabildiğini görüyoruz. *Tuhfetü't-Tâlibin* eserinin Ezher ve Vatikan nüshalarında müellifin ismi ve künyesi şu şekilde geçmektedir:

“Zekiyüddîn Mansûr b. İsa b. Gâzî el-Ensârî el-Mısırî es-Semânûdî.”¹¹

Müellifin ismi ve künyesi ile alakalı yaptığımız araştırmada şunu gördük ki; muhakkik Gânim Kaddûrî el-Hamed, *Dirâsâtü's-Savtiyye* isimli eserinin giriş sayfasında tecvîd eserlerinden bahsederken müellifin *Tuhfetü't-Tâlibin* ve *Dürretü'l-Münazzametü'l-behiyye* eserlerini zikretmiş, lakin iki eserde de isim verirken müellifin künyesini Semânûdî şeklinde değil “Semennûdî” şeklinde belirtmiştir.¹²

Müellif künyesinde de işaret edildiği üzere kendisi Mısırlı olup, Mısır'ın Nil kıyısında, Dimyat bölgesi tarafında bulunan Semannûd şehrinde yaşamış, bu sebepten dolayı da “Semânûdî” veya “Semennûdî diye anılmıştır.¹³

1.2.2. Doğum ve Vefatı

Kaynaklara bakıldığında müellifin doğum ve vefat tarihi hakkında kesin bir bilgi olmayıp müellifin veya öğrencilerinin yazmış olduğu nüshalarda belirttikleri tarihler üzerinden ancak vefat tarihi hakkında bir bilgiye ulaşabiliyoruz. Mesela Semânûdî son kitabı olan *Tuhfetü't-Tâlibîn* eserinin sonunda bu eseri yazmayı Medine-i Münevvere'de hicri 1084 yılının Şevval ayının dördüncü günü Cuma öğleden sonra bitirdiğini belirtmiştir. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere Semânûdî hicri 1084/1655 yılında hayattadır veya bu tarihten sonra vefat etmiştir.¹⁴

¹⁰ Mansûr b. İsa es-Semânûdî Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn fî Tecvîdi Kitâbi Rabbi'l-âlemin*, thk. . Gânim Kaddûrî el-Hamed (Ürdün: Dâru Ammâr, 2008), 7.

¹¹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 7 (Muhakkikin Girişi).

¹² Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye inde Ulemâi't-Tecvîd* (Amman: Dâru Ammâr, 2007), 37,40.

¹³ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 7 (Muhakkikin Girişi).

¹⁴ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 7 (Muhakkikin Girişi).

Nitekim kitabın el-Ezher Kütüphanesin’de bulunan nüshasında şöyle bir metin yer alıyor:

“Bu mukaddimeyi, müellifi Mansûr b. İsa b. Gâzî el-Ensârî’ye, Allah Resûlü’nün şehrinde okuduk, bana onu istediğim zaman ve fırsatta okumam ve okutmam için izin verdi.” Bu mukaddimenin okunması, hicri 1092 yılının Şaban ayının on altısı Pazar günü veya günün sabahıydı. Bu metinden hareketle Semânûdî’nin hicri 1092/1663 yılında hayatta olduğu veya bu yıldan sonra vefat ettiği söylenebilir.¹⁵

1.2.3. Ailesi ve Yaşantısı

Tarihi kaynaklar Semânûdî’nin ailesi ve yaşantısı hakkında fazla bilgi vermemektedir. Ancak müellifin eserlerinde yazdıklarından, Semânûdî’nin Semannûd şehrinde ilim ehli bir ailede büyüdüğü ve babasından ilim aldığı anlaşılmaktadır. Babasının da kendi babasından ilim öğrendiği bilinmektedir. Bu da Semânûdî’nin ilim geleneği olan bir ailede yetiştiğini göstermektedir.

Müellifin hayatına baktığımızda kitaplarını yazdığı sırada şehirde ailesinin hizmetiyle meşgul olduğunu, bununla birlikte yaşadıkları dönem, zorluk ve kıtlık zamanına denk geldiğinden dolayı ev halkının geçimini temin etmekle uğraştığını ve tüm bu meşguliyetin ona eser yazmak hususunda fazla imkân sağlamadığını belirtmektedir.¹⁶

1.2.4. Eserleri

Semânûdî’nin bilinen iki eseri vardır, bu eserlerden ilki çalışmamıza konu olan;

- *Tuhfetü’l-Tâlibin fî Tecvîdi Kitâbi Rabbi’l-âlemîn* diğeri ise;
- *ed-Dürretü’l-Münazzametü’l-behiyye fî halli elfâzı’l-mukaddimeti’l-cezeriyye* isimli eseridir.

Burada adı geçen ikinci kitap İbnü’l-Cezerî mukaddimesi şerhlerinin en büyük ve hacimli olanlarındandır. Ezher kütüphanesinde bu şerhten iki nüsha bulunmaktadır. Biri kırk dört sayfa

¹⁵ Semânûdî, *Tuhfetü’l-Tâlibîn*, 8 (Muhakkikin Girişi).

¹⁶ Semânûdî, *Tuhfetü’l-Tâlibîn*, 8 (Muhakkikin Girişi).

eksik diğeri ise iki yüz yirmi dokuz sayfa halinde kitabın eksiksiz tam halidir. Muhammed Mekkî Nasr “*Nihayetü'l-Kavlü'l-Müfîd*” adlı eserinde bu şerhten çok sayıda nakilde bulunmuştur.¹⁷

1.2.5. Hocaları ve İlim Tahsili

Kaynaklar Semânûdî'nin hocalarından herhangi birinin ismini zikretmemiştir. Müellifin kendisi *Tuhfetü't-Tâlibîn* eserinde ilim tahsil ettiği hocalarından bahsetmemiş, sadece “hocalarımızdan bu şekilde okuduk ve öğrendik” şeklinde bilgi vermiştir. Fakat mukaddime şerhi olan eserinde mukaddimeyi aldığı rivayet zincirinden bahsederken bazı hocalarının isimlerini aktarmış, bunların başında da kendi babasını zikretmiştir.¹⁸

1.3. Eseri

1.3.1. Eserin Yazılma Amacı

Müellifi bu eseri yazmaya sevk eden şey onun Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmek isteyen, okuyan ve kendini bu alanda geliştirmek isteyen kimsenin ihtiyaç duyacağı, Kur'ân ile alakalı tüm temel bilgileri içeren bir tecvîd kitabı meydana getirmek istemesiydi.¹⁹ Nitekim müellifin hocalarından biri olan Nureddin el-Menzilî şöyle demiştir:

İnsanlara Kur'ân-ı Kerîm'i öğretmek ve okutmak isteyen kimsenin şu üç ilmi bilmeden bunu yapması câiz değildir. Bu ilimler sırasıyla resmu'l-mushaf ilmi, tecvîd ilmi ve kıraat ilmidir.²⁰

İbnü'l-Cezerî ise meşhur mukaddime eserinde bu hususu şu şekilde belirtmektedir:

فيما على قارئه ان يعلمه

وبعد ان هذه المقدمة

“(Besmele, hamdele ve salveleden) sonra şu risâle Kur'ân okuyucusunun bilmesi gereken bir mukaddime (giriş)dir.”²¹

¹⁷ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 12 (Muhakkikin Girişi).

¹⁸ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 9 (Muhakkikin Girişi).

¹⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 13 (Muhakkikin Girişi).

²⁰ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 13 (Muhakkikin Girişi).

²¹ M. Sadi Çögenli, *Mukaddimetü'l-Cezerî ve Tercümesi* (Üsküdar: Âsitâne Kitabevi, ts.), 1.

Bununla birlikte müellif eserinin başında kitabı kaleme alma sürecinden şöyle bahsetmektedir:

Fakir kul Mansûr b. İsâ es-Semânûdî çok bağışlayan Rabbine iltica ederek der ki:

“Hücre-i Saâdetin hizmetçilerinden olan ve benim yanımda değeri yüksek kıymetli dostlarımdan bazıları benden lafızları kolay, talebelerin daha kolay anlayacağı bir tecvîd eseri yazmamı istediler. Ben de Allah’tan doğru olanı yapmam konusunda başarı vermesini ve bu amelin bana ecir getirmesini umarak bu eseri yazmaya karar verdim. Bu eserin Allah’ın sâlih kullarından seçtiklerine fayda vermesini ve benim ve onların Nâim cennetleriyle kurtuluşumuza vesîle olmasını umuyorum.”²²

1.3.2. Eserin Metodu ve Muhtevası

Kitabı genel olarak bir tahlile tabi tutacak olursak müellif kitaba ilk olarak hamdele ve salveyle bir mukaddime girişi yapmış, bu mukaddime girişinde tecvîd ilminin öneminden ve bu ilmi öğrenmenin mükellef üzerine getirdiği hükmî sorumluluktan bahsetmiştir. Semânûdî eseri Kur’ân okuyucusunun Kur’ân-ı Kerîm’i okumaya başladıktan sonra ihtiyaç duyacağı hükümlere göre bina etmiştir. Yani bir Kur’ân okuyucusu Kur’ân-ı Kerîmi okumaya başladıktan sonra ilk olarak tecvîd ilminin hükümlerinden olan istiâze ve besmele hükümlerine ihtiyaç duyacağından dolayı, müellif kitaba istiâze ve besmele ile başlamış, besmeleden sonra Fâtiha sûresindeki ilk hüküm olan lâm-ı târif hükümlerini işlemiş, daha sonra sırasıyla, sâkin ‘nûn’, sâkin ‘mîm’, med kasr, idğam, hâ-i kinâye, lâm ve râ hükümlerini, harflerin mahreç ve sıfatlarını konu edinmiştir. Ayrıca müellif tecvîd konularına ilaveten kitapta vakf hükümlerine ve resmu’l-mushaf konularına da yer vermiştir. Müellif eserinin sonuna Kur’ân’ın faziletlerini anlatan bir bölüm eklemiş, ardından da kitabı hatim duâsı ile bitirmiştir.²³

²² Semânûdî, *Tuhfetü’l-Tâlibîn*, 25 (Muhakkikin Girişi).

²³ Semânûdî, *Tuhfetü’l-Tâlibîn*, 13 (Muhakkikin Girişi).

1.4. Eserin Nüshaları

Tuhfetü't-Tâlibîn eserinin birçok nüshası bulunmaktadır. Biz bu nüshalardan en toplu ve meşhur olan üç nüshasından bahsedeceğiz.²⁴

1.4.1. El-Ezher Kütüphanesi Nüshası

Bu nüsha elli iki sayfa olup her bir sayfada on yedi satır vardır. Açık bir el yazısıyla yazılmıştır ve okunabilir durumdadır. Bu nüshanın yazımının tamamlanma tarihi hicri 1092 yılı Şaban ayının on üçü Perşembe günü Medine-i Münevvere'de Şâfi imamlarının vekili olarak nitelendirilen Muhammed b. Ahmed el-Ezherî tarafından kaleme alınmıştır. Kitabın sonunda bu nüshanın bitirilişinden üç gün sonra müellife okunacağına dair işaret vardır. Bu nüsha müellif tarafından okunmuş olup, nüshanın kütüphanedeki numarası 32613 olarak geçmektedir.²⁵

Kitabın muhakkiki Ğânim Kaddûrî el-Hamed tahkik için el-Ezher kütüphanesindeki nüshayı tercih etmiş ve şöyle demiştir:

“Mevcut üç nüshaya baktığımda her ne kadar Musul nüshası tarih olarak en eskisi olsa da, çalışmama kaynak olarak hem müellif tarafından okunduğu hem de yazısı daha doğru ve anlaşılır olduğundan dolayı el-Ezher kütüphanesindeki nüshayı tercih etmeyi uygun buldum. Bana öyle geliyor ki; el-Ezher nüshasını bizzat yazan Muhammed b. Ahmed el-Ezherî âlimlerdendir. Çünkü kendisi Medîne-i Münevvere'de Şâfi imamlarının vekili olarak nitelenmiştir.”²⁶

1.4.2. Musul'daki Vakıflar Kütüphanesi Nüshası

Bu nüsha tarih olarak en eski nüshadır. Sadece ilk bölümünden yirmi altı sayfası mevcut olup her sayfasında yirmi bir satır bulunmaktadır. Nüsha nesih yazısıyla yazılmış olup metin ve haşiyelerde ara ara düzeltmeler mevcuttur. Nüsha hicri 1086 yılında yazılmıştır ve kimin yazdığı belirtilmemiştir.²⁷

²⁴ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 14 (Muhakkikin Girişi).

²⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 14 (Muhakkikin Girişi).

²⁶ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 15 (Muhakkikin Girişi).

²⁷ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 14 (Muhakkikin Girişi).

1.4.3. Vatikan Kütüphanesi Nüshası

Bu nüsha iki yüz yirmi sayfa civarındadır ve her sayfasında yirmi bir satır mevcuttur. Nesih olarak yazılmış olup düzeltmelerden yoksun değildir. Kütüphanedeki numarası sekiz yüz otuz olarak geçmektedir.²⁸

1.5. Eserin Diğer Tecvîd Eserleri İle Mukayesesi

Tühfetu't-Tâlibin eserinin diğer eserlerle mukayesesini yapacak olursak ilk olarak kitabın metodu hakkında bir farklılığın gözümüze çarptığını görmekteyiz. Semânûdî kitabın içeriğini sırasıyla Kur'ân okuyan kimsenin istiâze ve besmele başta olmak üzere ihtiyaç duyacağı hükümler üzerine bina etmiştir. Kitapta farklı olarak tecvîd kitaplarında alışkın olmadığımız vakf-ibtidâ ve resmu'l-mushaf konularının işlendiği görülmektedir.

Tecvîd ilmiyle alakalı eserleri incelediğimiz de hepsi olmasa da çoğunluğunda resmu'l-mushaf konusunun pek işlenmediği görülmektedir. Semânûdî ise resmu'l-mushaf konusuna detaylıca yer vermiştir. Müellifin bu eserini kaleme almasındaki maksadı Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan ve öğrenen kimsenin ihtiyaç duyacağı, Kur'ân ile alakalı tüm temel bilgileri içeren bir tecvîd kitabı meydana getirmek istemesi olduğundan dolayı, anlaşılır ve öz bir şekilde Kur'ân tecvîdi ile alakalı temel bilgileri eserinde ele almıştır.

²⁸ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 15 (Muhakkikin Girişi).

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN İNCELENMESİ

2. Eserin İçeriği

Müellifin konuları tertip etme şekli Kur’ân-ı Kerîm’i okumaya başlayan kimsenin ilk olarak ihtiyaç duyacağı hükümlere göre bina edilmiştir. Bundan dolayı Semânûdî, eserin bu bölümünde tecvîd hükümlerine istiâze ve besmele konuları ile başlamış, besmeleden sonra Fatiha sûresindeki ilk hüküm olan lâm-ı târif hükümlerini işlemiş, daha sonra sırasıyla, sâkin nûn ve mîm, med-kasr, idğam, hâ-i kinâye, lâm ve râ hükümleri, harflerin mahreç ve sıfatları, son olarak vakf-ibtidâ’yı konu edinmiştir.

2.1. İstiâze

İstiâze, “sığınma, tutunma ve yardım dileme” anlamlarına gelmekte olup “teavvüz” diye de isimlendirilir.²⁹ Müellif Kur’ân okumadan önce istiâze getirmenin müstehap, bununla birlikte vâcip diyenlerin de olduğunu belirtmiştir.³⁰ İbn Sîrîn (ö. 110/729) ise; “Bir kimse ömründe bir kere istiâze getirirse o kimseden vücûbiyet düşer” demiştir.³¹ Okuyan eğer dinleyenlerin olduğu bir mecliste ise başladığı yerin cüz evveli, sûre evveli veya ortası olması fark etmeksizin sesli olarak istiâze getirir. İstiâzenin getirilişi hususunda çeşitli rivayetler vardır. İstiâze, Mekke, Medîne, Irak ve Şam ehlinden rivayet edildiğine göre şu şekildedir:³²

أعوذُ بالله السميع العليم من الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

Ebû Amr’dan şöyle bir siga rivayet edilmiştir:³³

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم, إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

Vers’ den de şu siga rivayet edilmiştir:³⁴

²⁹ Yavuz, Fırat, *Kur’ân-ı Kerim’i Okuma Âdabı ve Faziletleri*, s. 39.

³⁰ Semânûdî, *Tuhfetü’l-Tâlibîn*, 29.

³¹ Ahmed b. Muhammed b. ebî-Bekr Ahmed b. Muhammed b. Ebî-Bekr Kastallânî, *Letâifu’l-İşârât li-Fünûni’l-Kırâât* (Medîne: Merkezü’l-Dirâseti’l-Kur’âniyye, 1434), 2/590.

³² Semânûdî, *Tuhfetü’l-Tâlibîn*, 29.

³³ Semânûdî, *Tuhfetü’l-Tâlibîn*, 29.

³⁴ Semânûdî, *Tuhfetü’l-Tâlibîn*, 30.

Semânûdî bu sigaları gösterdikten sonra istiâze ile alakalı fazlaca rivayet olduğunu belirtmiştir. *Letâifu'l-İşârât* müellifi Kastallânî (ö. 923/1517) istiâze ile alakalı kat'î bir nas olmadığını lakin kurrâ'nın genel olarak üzerinde birleştiği siganın (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) olduğunu, bunu da Nahl sûresindeki³⁵ (فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) ayetine muvâfakat etmek için uyguladıklarını belirtmiştir.³⁶ Bir kimse bir sûre okumaya başlayacağı zaman onun için dört vecih câiz olur:³⁷

1. Kat'ı küll: İstiâzede, ardından da besmelede durmak ve sûrenin evvelinden başlamak.
2. Kat'ı evvel, vasl-ı sâni: İstiâzede durmak sonra besmeleyi sûre evveline bağlamak.
3. Vasl-ı evvel, vakf-ı sâni: İstiâzeyi besmeleye bağlayıp durmak. Ardından sûre evvelinden başlamak.
4. Vasl-ı küll: İstiâzeyi besmeleye, besmeleyi de sûre evveline bağlamak.

Semânûdî, “Okuyucu, bazı cahillerin uydurmuş olduğu istiâzede (الرجيم) kelimesindeki م harfini bismelenin başındaki م harfine idğam etmekten sakınsın. Çünkü böyle bir okuyuş ne Peygamber'den (s.a.v.) ne de kıraat imamlarının herhangi birinden rivayet edilmemiştir” demiştir.³⁸ Müellif bu bölümde istiâze sigalarının rivayetlerini nakletmekle yetinmiş, ayrıntıya girmemiştir.

2.2. Besmele

Müellif, bismelenin Hz. Osman'ın yazdırdığı nüshalarda Tevbe sûresi³⁹ hariç tüm sûrelerin evvelinde bulunduğundan dolayı getirmek gerektiğini belirtmiştir. Tevbe sûresinde de

³⁵ Nahl 16/98.

³⁶ Kastallânî, *Letâifu'l-İşârât*, 2/592.

³⁷ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 30.

³⁸ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 30.

³⁹ Tevbe sûresi Kur'ân-ı Kerim'in dokuzuncu sûresidir ve 129 ayetten oluşmuştur. Tamamı Medine'de nazil olan son sûredir. 113. ayetle son iki âyetin Mekke'de indiği yolundaki rivayet çoğunluğun görüşüyle bağdaşmamaktadır. Adını 117 ve 118. ayetlerde geçen “tevbe” kavramından almıştır. Bunun yanında sûrede müşrik ve münafıkların tuttıkları yanlış yoldan dönerek tevbe etmelerinin gerekliliğinden söz edilmesi bu isimle anılmasına sebep teşkil etmiştir. Sûre, “hiçbir sorumluluk kabul edilmeyeceğine dair bildiri” anlamına gelen ilk

neden getirilmediğinin hikmeti hususunda iki görüş nakletmiştir. Bu görüşlerden ilki, sûrenin savaşı emri ile indiği, ikincisi ise Enfâl sûresi ile birlikte tek sûre olduğudur.

Bununla birlikte sûrenin başında besmele getirmenin hükmü hususunda “helal, haram ve mekruh” olarak üç görüş olduğunu bu görüşlerden de en doğru olanın “mekruh” görüşü olduğunu belirtmiştir.⁴⁰

Yine Semânûdî Tevbe sûresi hariç sûrelerin arasında besmele getirmek ve terk etmek hususunda okuyucunun serbest olduğunu ve okuyucuya bir sûreyi diğer bir sûreye bağlayıp geçiş yapmak istediğinde üç veçhin caiz olacağını belirtmiştir. Bu vecihler şu şekildedir:⁴¹

1. Kat'ı küll: Sûrenin sonunda durmak, besmelede durmak, diğer sûrenin evvelinden başlamak.
2. Kat'ı evvel, vasl-ı sâni: Sûrenin sonunda durmak, besmeleyi, müteakip sûrenin evveline bağlamak.
3. Vasl-ı küll: Sûrenin sonuna besmeleyi, besmeleyi de müteakip sûrenin evveline bağlamak.

Bunlara ilaveten sûre sonunu besmeleye bağlayıp durmak caiz değildir. Çünkü böyle bir okuyuş ne Peygamber'den (s.a.v.) ne de kıraat imamlarının herhangi birinden rivayet edilmemiştir.⁴²

2.3. Lâm-ı Târif

Arapça'da isimlerin başına gelen ve onları belirli (marife) kılan ‘elif lâm’ (ل) kendisinden sonra gelen harflere göre idğam veya izhar edilmek sûretiyle okunur. Hecâ harfleri, lâm-ı târif'in⁴³ kendisinden sonra gelen harfe idğam edilip edilememesi bakımından iki kısma ayrılır:⁴⁴

kelimesi berâetten dolayı Berâe adıyla da anılmıştır. Bekir Topaloğlu, “Tevbe Sûresi” (İstanbul: DİA, 2011), 40/585-588.

⁴⁰ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 30.

⁴¹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 31.

⁴² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 31.

⁴³ İsimlerin başına gelen ‘elif’ lâm (ل), lâm-ı târif denilmesinin sebebi, başına geldiği ismi belirli (mârife) kılmasıdır. Yalnız sarf ve nahiv alimlerinin çoğunluğuna göre, harf-i târif sırf lâm (ل) harfinden ibarettir. Hurûf-u şemsiyye ile başlayan bir kelimenin evveline geldiği zaman, telaffuzdaki zorluk sebebiyle, ‘elif’ lâm (ل), şemsi harfe idğam edilir. İdğam sebebiyle her ne kadar telaffuzda görülmezse de, yazıda daima mevcuttur. İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri ve okuma kâideleri* (İstanbul: İFAV, 2021), 292.

⁴⁴ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri ve okuma kâideleri*, 291.

- Şemsî harfler (Hurûf-1 şemsiyye) harfleri on dört harf olup;

ن ظ ل ن harfleridir. Lâm-1 Tarif'den sonra bu harflerden biri bulunursa 'lâm' kendisinden sonra gelen harfin içine katılır ve "idğam-1 şemsiyye" olur.

- Kamerî harfler (Hurûf-1 kameriyye) harfleri ise on dört harf olup أَبْعَ حَبَّكَ وَخَفَ عَقِيمَهُ cümlesinde toplanmıştır. Lâm-1 tarif'den sonra bu kelime grubundaki harflerden biri gelirse "izhâr-1 kameriyye" olur.⁴⁵

Semânûdî izhâr-1 kameriyye ve şemsiyye harfleri için ayrı ayrı örnekler vermiştir. İzhâr-1 kameriyye'den verdiği örneklerden bazıları şunlardır:⁴⁶

47 (الأَرْضُ) 48 (الْعُرُورُ) 49 (أَحْبُحُ) 50 (الْوَسْوَاسِ) 51 (الْفُورُ)

İdğam-1 şemsiyye'den ise şu örnekleri vermiştir:⁵²

53 (الْتَرَى) 54 (الدَّاعِي) 55 (السَّائِحُونَ) 56 (الشَّيْطَانُ) 57 (الْيَلِ)

Bu konu ile alakalı ana kaynakları incelediğimizde kayda değer bir ihtilaf görülmemiştir. Semânûdî de bu bölümde sadece kameriyye ve şemsiyye harflerini gösterip örnekler vermiş, ayrıntıya girmemiştir.

2.4. Tenvîn ve Sâkin Nûn Hükümleri

Müellif bu bölümü Fâtiha sûresinde bulunan (أَنْعَمْتَ) lafzından dolayı diğer bölümlerden öne aldığını belirtmiştir. Tenvîn, Kur'ân-ı Kerîm'de ismin sonuna gelen, lafızda zâhir olup yazıda

⁴⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 31.

⁴⁶ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 32.

⁴⁷ Bakara 2/61.

⁴⁸ Lokmân 31/33.

⁴⁹ Bakara 2/197.

⁵⁰ Nâs 114/4.

⁵¹ Nisâ 4/13.

⁵² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 32.

⁵³ Tâha 20/6.

⁵⁴ Tâha 20/108.

⁵⁵ Tevbe 9/112.

⁵⁶ Bakara 2/268.

⁵⁷ En'âm 6/72.

gözükmeyen sâkin nûn'dur. Sâkin nûn ise kelimenin ortasında veya sonunda gelebilir.⁵⁸ Yine tenvîn genellikle isimlerde bulunur. Sâkin nûn ise hem isimlerde, hem fiillerde hem de harflerde bulunabilir.⁵⁹ Semânûdî, sâkin nûn ve tenvîn hakkında şöyle bir tarif yapmıştır: “Sâkin nûn hareketli nûn’un zıttıdır. Tenvîn ise kelimenin sonuna dâhil olup vasl halinde sâbit olan, üzerinde durulduğu zaman ise hazf olan ve yazıda gözükmeyen zâide sâkin nûn'dur.”⁶⁰ Semânûdî mushafları yazanların, tenvîn'i ‘elif’ ile yazdığını ancak hakkının ‘nûn’ ile yazılması olduğunu vurgulamış ve şu kelimeleri örnek vermiştir:⁶¹

(لَسْفَعًا)⁶² (وَلَبَّكُونًا)⁶³ (إِذَا)⁶⁴

Müellif tenvîn veya sakin nûn için hükümleri “izhâr, idğam, iklâb ve ihfâ” şeklinde dört kısma ayırmış, bu hükümler hakkında kısa açıklamalar yapmış, ardından Kur’ân’dan örnekler vermiştir.

2.4.1. İzhâr

İzhâr sözlükte, açıklamak beyan etmek manalarına gelir. İstilahta ise izhâr harflerinden olan her harfi mahrecinden gunnesiz olarak çıkarmaktır. İzhâr için altı harf vardır. Bu harfler ع ا ح خ غ harfleridir. Bu harfler tenvîn veya nûn-u sâkin ile birlikte bir kelimedede veya iki ayrı kelimedede gelebilir. İzhâr’ın derece bakımından mertebesi üçtür. En yüksek mertebesi ع ا, orta mertebesi ح ع, en düşük mertebesi ise غ خ harflerindedir.⁶⁵

⁵⁸ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-Tecvid*, ed. Ğânîm Kaddûrî el-Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 165.

⁵⁹ Ramazan Pakdîl, *Ta'lim Tecvîd ve Kıraat* (İstanbul: İFAV, 2020), 168.

⁶⁰ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 32.

⁶¹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 33.

⁶² Alak 96/15.

⁶³ Yûsuf 12/32.

⁶⁴ Şu'arâ 26/20.

⁶⁵ Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, *el-Burhân fi Tecvîdi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İlmi'l-Kütüb, 1985), 15.

Semânûdî izhâr ile alakalı şu örnekleri vermiştir:⁶⁶

(مَنْ آمَنَ)⁶⁷ (مَنْ هَاجَرَ)⁶⁸ (مَنْ عَمِلَ)⁶⁹ (مَنْ حَكِيمَ)⁷⁰ (يُنْعِضُونَ)⁷¹ (مَنْ خَلَقَ)⁷²

Kıraat imamlarından olan Ebû Ca'fer (ö. 130/747) haricindeki kıraat imamlarının hepsi bu altı harfte izhâr yapmışlar, sadece Ebu Ca'fer خ ve غ harflerinde idğam yapmıştır.⁷³

2.4.2. Tenvîn ve Sâkin Nûn'un İdğamı

Müellif tenvîn veya sâkin nûn'un idğamı hususunda şöyle demiştir:⁷⁴ İdğam gunneli ve gunnesiz olmak üzere iki kısma ayrılır. İdğam da gunne yapılmayan iki harf vardır. Onlar ل ve ر harfleridir. Bu harfler tenvîn veya nûn-u sâkinden sonra gelirler ise “idğam-ı bila-gunne” olur. Örnek:

(أَنْ لَا يَقُولَ)⁷⁵ (هُدَى لِّلْمُتَّقِينَ)⁷⁶ (مِنْ رَبِّهِمْ)⁷⁷ (ثَمَرَةَ رِزْقَا)⁷⁸

Gunne ile okunan harfler ise dört harftir. Onlar م ن و ي harfleridir. Bu harfler iki ayrı kelimedede olmak şartıyla sâkin ‘nûn’ veya tenvinden sonra gelirler ise “idğam-ı meal-gunne” olur. Örnekleri ise şunlardır:⁷⁹

(مِنْ مَاءٍ)⁸⁰ (مِنْ نَارٍ)⁸¹ (مِنْ وَالٍ)⁸² (مَنْ يَقُولُ)⁸³

⁶⁶ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 34.

⁶⁷ Bakara 2/62.

⁶⁸ Haşr 59/9.

⁶⁹ En'âm 6/45.

⁷⁰ Fussilet 41/42.

⁷¹ İsrâ 17/51.

⁷² Ankebût 29/61.

⁷³ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 34.

⁷⁴ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 34.

⁷⁵ A'râf 7/169.

⁷⁶ Bakara 2/2.

⁷⁷ Bakara 2/5.

⁷⁸ Bakara 2/25.

⁷⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 34.

⁸⁰ İbrahim 14/16.

⁸¹ A'râf 7/12.

⁸² Ra'd 13/11.

⁸³ Bakara 2/8.

Müellif burada kıraat farlılıklarına da yer vermiştir. Mesela bütün kıraat imamlarının bu dört harfi idğamını gunneli olarak okuduğunu, sadece kıraat imamı Hamza'nın (ö. 156/773) râvîsi olan Halef'in و ve ي harflerini gunnesiz olarak idğam ettiğini, buna ilaveten و ve ي harfleri bir kelimedede beraber geldiği zaman, bütün kurrânın izhâr yapılacağı hususunda ittifak ettiğini belirtmiştir.⁸⁴ Örnek:

85(دُنْيَا) 87(فَتَوَانُ) 86(بُنْيَانُ)

Yâsîn ve Kalem sûrelerinin evvelinde bazı değişik vecihlerle karşılaşılır. Mesela vasl halinde (يَسُ وَالْقُرْآنِ) (ن وَالْقَلَمِ) diye okurken sâkin nûn'un 'vâv' harfîne uğraması neticesinde ortaya çıkan gunneli idğamın yapılıp yapılmamasıdır. Bu iki yerde gunneli idğamın şartları mevcut olduğu halde Kâlûn (ö. 220/835), İbn Kesîr (ö. 120/738), Ebû Amr (ö. 154/771), Hamza ve Hafs (ö. 180/796) vasl halinde idğam yapmazlar. Verş (ö. 197/812), İbn Âmir (ö. 118/736), Ebû Bekr, Kisai (ö. 189/805), Ebû Câ'fer, Yâkûp (ö. 205/825) ve Halef (ö. 229/849) idğam ile okurlar. İthaf müellifi, يس lafzını Hişam, Kisâi, Yâkûp ve Halef'in idğam, diğer imamların izhâr ile okuduğunu; Kalem sûresinin başında da Verş, Bezzî (ö. 250/864), İbn Zekvân (ö. 242/857), Âsım (ö. 127/745), Hişam (ö. 245/859), Kisâi, Yâkûp ve Halef'in idğam ettiklerini, diğerlerinin ise izhâr ile okuduklarını, ayrıca Âsım'ın izhâr vechine de iştirak ettiğini kaydeder.⁸⁸

2.4.3. İklâb

“İklâb” sözlükte, “bir şeyi bulunduğu yönden başka yöne çevirmek anlamına gelir.”⁸⁹ Istılahta ise ‘bâ’ harfinden önce gelen tenvîn veya sâkin nûn’u ‘mîm’e çevirmektir. Bunun bir kelimedede veya iki ayrı kelimedede gerçekleşmesi fark etmez.⁹⁰ Mehmet Zihni (ö. 1911) iklâbı; “tenvîn ve sâkin nûn ‘bâ’ harfinden önce gelirse bunları ‘mîm’e kalbetmektir ki, onları halis bir ‘mîm’ yapıp ihfâ ederek tutuk ve gunneli okumaktır” şeklinde açıklamış, fakat bu çevrilen ‘mîm’in

⁸⁴ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 36.

⁸⁵ Bakara 2/85.

⁸⁶ Saff 61/4.

⁸⁷ En'âm 6/99.

⁸⁸ Demirhan Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvîdi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971), 69.

⁸⁹ Ali Çiftçi, “Kur'an Okuyucularının Uygulamasında İttifak Sağlayamadıkları Bir Konu Olan İklâb'ın Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2011), 241.

⁹⁰ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *el-Müeyesser fi İlmi't-Tecvîd* (Merkezi'd-Dirâsâti ve'l-Ma'lûmâti'l-Kur'âniyye, 2009), 97.

sâkin mîm gibi okunmaması, gunneyle birlikte okunması gerektiğine işaret etmiştir.⁹¹ İklâb'ın gerçekleşebilmesi için tenvîn veya sâkin nûn'dan eser kalmayacak şekilde 'nûn' sesinin tamamen 'mîm' sesine çevrilmesi gerekir. Kalb, iki dudağın üst üste konmasıyla gerçekleşirken bu esnada 'mîm' harfinin lâzımî sıfatı olarak ortaya çıkan gunne sesi eşlik eder.⁹² Semânûdî iklâb kuralı için şu örnekleri vermiştir:

(مِنْ بَعْدِ) ⁹³ (عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ) ⁹⁴

Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014/1606) iklâb yapmanın sebebini okuyuştaki zorluğun giderilmesine bağlayarak şöyle der: “Tenvîn ve sâkin 'nûn'dan sonra 'bâ' harfinin gelmesi durumunda 'nûn' ve tenvîn'i hem izhârla okumak hem de gunnesini belirtip, daha sonra dudakları 'bâ' harfini okumak için kapatmak oldukça zordur, bu durumda tenvîn ve sâkin nûn, 'bâ' harfinde idğam edilemez, zira mahreçleri farklıdır. İdğam yapılamayınca da ihfâ ortaya çıkar ki bunun yolu da 'nûn'u 'mîm'e çevirmektir. Çünkü mahreç ve sıfat yönünden 'mîm' ve 'bâ' harflerinin ortak yönleri vardır.”⁹⁵

2.4.4. İhfâ

İhfâ sözlükte, gizlemek manasında kullanılır. İstılahta ise, ilk harfte bulunan gunne sıfatının baki kalmasıyla birlikte, şeddelemeksizin, idğam ile izhâr arasında bir okumadır.⁹⁶ Bu durum hakîki idğam olarak adlandırılır.⁹⁷ “Tenvîn veya nûn-u sâkinden sonra izhâr, iklâb ve idğam harflerinin dışındaki hecâ harfleri bulunursa ihfâ yapılır.”⁹⁸

Semânûdî ise ihfâ'nın idğam ile izhâr arasında bir sıfat olduğunu ve harflerinin ص ض ط ظ

س ش ت ث د ذ ز ج ف ق ك harfleri olduğunu belirtmiş ardından şu örnekleri vermiştir:⁹⁹

⁹¹ Ali Çiftci, “Kur'an Okuyucularının Uygulamasında İttifak Sağlayamadıkları Bir Konu Olan İklâb'ın Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2011), 242.

⁹² Rihâb Muhammed Müfid Şakakî, *Kur'an Tilâvetinde Mükemmellik*, ed. Eymen Rüşdü Süveyd (İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2012), 135.

⁹³ Bakara 2/27.

⁹⁴ Âl-i İmrân 3/119.

⁹⁵ Çiftci, “Kur'an Okuyucularının Uygulamasında İttifak Sağlayamadıkları Bir Konu Olan İklâb'ın Değerlendirilmesi”, 246.

⁹⁶ el-Hamed, *el-Müeyesser fî İlmi't-Tecvîd*, 98.

⁹⁷ Abdullah b. Salih el-Abîd, *el-İtkân fî Tecvîdi'l-Kur'an* (Dâru'l-Âsime, 2003), 34.

⁹⁸ Muhammed Sâlih Yessâvî, *el-Beyân fî Tecvîdi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Hicra, 1988), 24.

⁹⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 36.

(مِنْ تُرَابٍ) ¹⁰⁰ (مِنْ مَمْرَةٍ) ¹⁰¹ (وَ أَنْزَلْنَا) ¹⁰² (مِنْ صَلْصَالٍ) ¹⁰³ (مِنْ شَرٍّ) ¹⁰⁴
 (يَنْطِقُونَ) ¹⁰⁵ (يَنْكُثُونَ) ¹⁰⁶ (وَلَكِنْ قُلْتَ) ¹⁰⁷

Kıraat imamları indinde ihfâ'nın üç mertebesi vardır:¹⁰⁸

- İzhâra yakın olan ihfâdır. Bu durum ihfâ harflerinden olan ق ve ك harflerinde gerçekleşir.
- İdğama yakın olan ihfâdır. Bu durum ط د ت harflerinde gerçekleşir.
- İzhâr ile idğam arasında olan ihfâdır. Bu durum ise ص ض ظ س ث ز ج ش ذ ف harflerinde gerçekleşir.

İhfânın bu üç mertebesi yukarıda belirtilen on beş ihfâ harfinin mahreç bakımından tenvîn ve nûn-u sâkin'e yakın ve uzak olmasına göre oluşmuştur.¹⁰⁹

Sonuç olarak tenvîn ve sâkin nûn hükümleri başlığı altında Semânûdî'nin işlemiş olduğu izhâr, iklâb ve ihfâ konularına baktığımızda, çok fazla detaya girilmediği, sadece harfleri ve örneklerinin gösterildiği görülmektedir. Biz ana kaynaklara başvurarak bu konuların tanımlarını ve konular hakkındaki önemli bilgileri eklemek sûretiyle bu konuyu tamamladık.

¹⁰⁰ Âli imrân 3/59.

¹⁰¹ Bakara 2/25.

¹⁰² Bakara 2/57.

¹⁰³ Hicr 15/26.

¹⁰⁴ Felâk 113/2.

¹⁰⁵ Enbiyâ 21/63.

¹⁰⁶ A'râf 7/135.

¹⁰⁷ Hûd 11/7.

¹⁰⁸ el-Abîd, *el-İtkân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 37.

¹⁰⁹ Abdulfettâh es-Seyyid acemî el-Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-bârî* (Medîne: Mektebetü't-Tayyibe, ts.), 1/173.

2.5. İdğam

İdğam sözlükte “bir harfi diğer bir harfe katmaktır.”¹¹⁰ “İstilahta ise mütemâsil, mütekârib, mütecânis iki harfin birbirine karışmasıdır.”¹¹¹

Semânûdî ise idğamı şu şekilde tarif etmiştir:¹¹² “İdğam, sâkin harfi harekeli bir harfe ikisi birlikte şeddeli tek bir harf olacak şekilde bağlamaktır.”¹¹³ İdğamın gerçekleşebilmesi için ilk harfin sâkin olması gerekmektedir. Eğer böyle olmazsa ilk harfin harekesi idğamın oluşmasına engel oluşturur.¹¹⁴

İdğam müdğam’la müdğamün fih arasındaki temâsül (aynılık), tecânüs (aynı cinslik) veya tekârüb (birbirine yakınlık) sebebiyle yapılı ve okuyuşta kolaylık sağlar.¹¹⁵ İdğam tam ve nâkıs olmak üzere iki kısma ayrılır. Eğer müdğam, zât ve sıfatıyla birlikte tamamen müdğamün fih’e karışıyorsa buna tam idğam denir.¹¹⁶ Semânûdî idğam’a şu örnekleri vermiştir:

117 (إِذْ ظَلَمُوا) 118 (قَالَ رَبِّ) 119 (قَدْ تَبَيَّنَ)

Eğer müdğam müdğamün fih’e zâtı itibariyle tamamen karışır fakat sıfat cihetinden tamamen müdğamün fih’te kaybolmazsa nâkıs idğam olur.¹²⁰ Örnek:

(أَحَطْتُ) (لَنْ يَسْطُتَ) (مَا فَرَطْتُمْ)

Semânûdî burada idğamın tam ve nâkıs olarak tafsilâtına girmemiş, sadece idğamın târifini yapıp idğam-ı sağîr konusunu işlemiştir.

¹¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, ed. Emin Muhammed Abdülvehhâb - Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî (Beyrut: Dâru'l-İhyâü't-Türâsü'l-Arabî, 1999), 4/366.

¹¹¹ Muhammed Mekkî Nasr Cüreysî, *Nihâyetü'l-Kavlü'l-Müfid fi İlmi Tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, ed. Ahmed Ali Hasan (Mektebetü'l-Âdâb: Kâhire, 2011), 139.

¹¹² Cüreysî, *Nihâyetü'l-Kavlü'l-Müfid*, 139.

¹¹³ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 32.

¹¹⁴ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 32.

¹¹⁵ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 233.

¹¹⁶ Muhammed Bin Ebî Bekir el-Mar'âşî, *Cühdü'l-Mukil* (Amman: Dâru Ammâr, 2008), 72.

¹¹⁷ Nisâ 4/64.

¹¹⁸ Mü'minûn 23/93.

¹¹⁹ Bakara 2/256.

¹²⁰ el-Mar'âşî, *Cühdü'l-Mukil*, 72.

2.5.1. İdğam-ı Sağîr

İdğamın rükünlerinden olan ‘müdğam’ sâkin, ‘müdğâmün fih’ harekeli olursa bu idğama, “idğam-ı sağîr” denir.”¹²¹ İdğam-ı sağîr, vâcib, câiz ve mümteni olmak üzere üç kısma ayrılır.¹²²

2.5.1.1. Vâcib idğam

İki harf yan yana gelir, bu harflerden ilki sâkin olursa vâcib idğam olur. Örnek:

¹²³ (رَبِّحْتُ تِجَارَتَهُمْ)

Vacib idğamın da üç şartı vardır:¹²⁴

- Misleyn’den ‘müdğam’ olan ilk harfin hâ-i sekt olmaması lazımdır.
- Birinci harf olan ‘müdğam’ harf-i med olmamalıdır.
- Aynı cinsten olan ‘müdğam ve müdğamun fih’den ‘müdğâm’ boğaz harflerinden olmamalıdır.

2.5.1.2. Mümtenî idğam

Bir kelimedede veya iki ayrı kelimedede ‘müdğâm’ harekeli ‘müdğâmün fih sâkin olursa idğam yapmak câiz olmaz. Çünkü idğamın gerçekleşebilmesi için ‘müdğâm’ın harekeli olması şarttır.¹²⁵

Örnek: ¹²⁶ (فَرَزْتُ)

2.5.1.3. Câiz idğam

Câiz idğamın Kur’ân-ı Kerîm’de dokuz çeşit örneği vardır.¹²⁷ Buna ilaveten imamlar arasında ihtilâf mevcuttur. Konu çok uzayacağından dolayı kıraat ilmini ilgilendiren bu meselenin derinliğine girmemeyi uygun gördük.

¹²¹ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in faziletleri ve okuma kâideleri*, 289.

¹²² Cüreysî, *Nihâyetü’l-Kavlü’l-Müfîd*, 148.

¹²³ Bakara 2/16.

¹²⁴ Cüreysî, *Nihâyetü’l-Kavlü’l-Müfîd*, 149.

¹²⁵ Cüreysî, *Nihâyetü’l-Kavlü’l-Müfîd*, 150.

¹²⁶ Ahzâb 33/16.

¹²⁷ Cüreysî, *Nihâyetü’l-Kavlü’l-Müfîd*, 150.

Semânûdî ise idğam-ı sağıri üç bölüme ayırmış bu ayırdığı bölümler için kısa tanımlar yapıp örnekler vermiştir.

1. İdğam-ı misleyn: Mahreçleri ve sıfatları bir olan harflerin bir araya gelmesiyle meydana gelir.¹²⁸ Örnek:

(فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ)¹²⁹ (أَضْرِبْ بِعَصَاكَ)¹³⁰ (رَبِّحْتَ تِجَارَتَهُمْ)¹³¹

2. İdğam-ı mütecaniseyn: Mahreçleri aynı sıfatları farklı olan harflerin bir araya gelmesiyle meydana gelir.¹³² Örnek:

(عَبْدُ تَيْمٍ)¹³³ (وَقَالَتْ طَائِفَةٌ)¹³⁴ (بَسَطْتَ)¹³⁵

3. İdğam-ı mütekaribeyn: Mahreçleri veya sıfatlarında birbirine yakın olan harflerin yan yana gelmesiyle meydana gelir.¹³⁶ Örnek:

(قُلْ رَبِّ)¹³⁷ (بَلْ رَانَ)¹³⁸ (أَلَمْ تَخْلُقْكُمْ)¹³⁹

2.5.2. Sâkin Mîm Hükümleri

Semânûdî, sâkin mîm için üç hal bulunduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilk olarak ihfâ-i şefevî'yi¹⁴⁰ (يَعْتَصِمُ بِاللَّهِ) örneğiyle göstermiş, mim-i sakin'in 'bâ' harfine uğramasıyla meydana geldiğini açıklamış, 'mîm' ve 'bâ' harfinin dudaktan çıkmasından dolayı da "İhfâ-i Şefevî" diye isimlendirildiğini belirtmiştir. Daha sonra mîm-i sakin'in ikinci kuralı olarak¹⁴¹ (فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ) örneğiyle mim-i sakin'in 'mîm' harfine uğramasıyla gerçekleşen idğam-ı misleyn meal-gunneyi, son olarak da mim-i sakin'in 'mîm' ve 'bâ' harfinin dışındaki harflere uğramasıyla meydana gelen

¹²⁸ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 49.

¹²⁹ Bakara 2/10.

¹³⁰ Bakara 2/60.

¹³¹ Bakara 2/16.

¹³² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 49.

¹³³ Kâfirûn 109/4.

¹³⁴ Âl-i İmrân 3/72.

¹³⁵ Mâide 5/28.

¹³⁶ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 49.

¹³⁷ Mü'minûn 23/93.

¹³⁸ Mutaffifin 83/14.

¹³⁹ Mürselât 77/20.

¹⁴⁰ Âl-i İmrân 3/101.

¹⁴¹ Bakara 2/10.

izhâr-ı şefevî'yi göstermiş, 'vâv' ve 'fâ' harflerinde izhâr'ın daha şiddetli yapılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁴²

2.6. Med ve Kasr

'Med' kelimesi, sözlükte "ziyade etmek" anlamındadır. Kıraat ulemasının ıstılahında ise "sesi med harflerinden bir harf kadar uzatmaktır."¹⁴³

Kasr ise sözlükte, "hapsetme, menetme" manasındadır. İstılahtaki manası ise; "med harfini üzerine med ziyade etmeden okumak, isbât etmektir."¹⁴⁴

Semânûdî medlerin aslî ve fer'î med olmak üzere ikiye ayrıldığını, aslî meddi de "mâkablî meftûh olan 'elif', mâkablî madmûm olan 'vav' ve mâkablî meksûr olan 'yâ" şeklinde açıklamıştır.

Asli meddin, insana külfet olmayıp doğal olarak uzatıldığından tabîi med olarak da isimlendirildiğini belirtmiş, bu üç med harfini ¹⁴⁵ (نُوحِيهَا إِلَيْكَ) ayetiyle örneklendirmiştir.¹⁴⁶

2.6.1. Medd-i Muttasıl

Semânûdî, üç illet harfi olan ا و ي harflerinin bir kelimedede hemze ile beraber gelirse medd-i muttasıl meydana geleceğini belirtmiş ve şu örnekleri vermiştir:¹⁴⁷

149(السَّمَاء) 148(السُّوء)

Müellif burada meddî muttasılı uzatmanın bütün kıraat imamları için vacip olduğunu fakat med ölçüleri hususunda aralarında farklılıklar olduğunu belirtmiş, daha sonra kıraat imamlarının med ölçülerini göstermiş lakin bu ölçüleri üç elif ekolüne göre göstermiştir. Med ölçülerini göstermeden önce med ölçüleri bağlamında oluşan ekollerden bahsetmek yerinde olacaktır.

¹⁴² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 37.

¹⁴³ Cüreysi, *Nihâyetü'l-Kavlü'l-Müfid*, 171.

¹⁴⁴ Cüreysi, *Nihâyetü'l-Kavlü'l-Müfid*, 172.

¹⁴⁵ Hûd 11/49.

¹⁴⁶ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 39.

¹⁴⁷ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 39.

¹⁴⁸ Nisâ 4/17

¹⁴⁹ Bakara 2/19

2.6.1.1. Üç Elif Ekolü

Aslî med üzerine ilâve edilen ana mertebeler için iki harekeye eş değerde olan elif ölçüsünü takdir eden anlayış "üç elif ekolü" olarak tanımlanabilir. Çünkü bu yaklaşımı benimseyenler genellikle mertebeyn tariki uygulayıcılarıdır ve bir kısım klasik ve özellikle son dönem tecvîd ve kıraat eserlerinin hemen hemen tamamı en uzun med birimini üç elif ile sınırlandırır. Mekki b. Ebî Talib şöyle der: “Kaynaklarda med ölçüleri bir elif, iki elif ve üç elif miktarları ile takdir edilmiştir. Bu tercih öğrencilerin kavrayışını kolaylaştırmak içindir.”¹⁵⁰

Üç elif ekolünde, kasr mertebesi denilen aslî meddeki denklem fer’î medler için ilâve edilen tevassut ve tûl ana mertebelerinde de aynen uygulanır. Böylece üç elif ekolünde, "elif miktarı her zaman iki harekelik bir süreye eşittir" şeklindeki denklem oluşmuş olur.¹⁵¹ Yine hareke ile alakalı (فُوقِ) ve (فُوقِ) kavramları kullanılır. Mesela (فُوقِ الْقَصْرِ) ve (فُوقِ الْقَصْرِ) ile okudu denir. Bunun anlamı üç hareke ölçüsünde okudu demektir. Eğer (فُوقِ التَّوَسُّطِ) denilirse, bunun anlamı beş hareke ölçüsünde okudu demektir.¹⁵² Buna göre aslî med ve mertebeyn’de elif-hareke karşılıkları şu şekildedir:¹⁵³

Kasr: Bir elif (iki hareke)

Tevassut: İki elif (dört hareke)

Tûl: Üç elif (altı hareke)

Meratib-i erbaa med ölçüleri şu şekildedir:

Kasr: Bir elif (iki hareke)

Fuveyka'l-kasr: Bir buçuk elif (üç hareke)

Tevassut: İki elif (dört hareke)

Fuveyka't-tevassut: İki buçuk elif (beş hareke)

Tûl: Üç elif (altı hareke)

¹⁵⁰ M. Atilla Akdemir, “Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2018), 23.

¹⁵¹ Akdemir, “Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, 23.

¹⁵² Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Hazıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018), 101.

¹⁵³ M. Atilla Akdemir, “Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2018), 23.

2.6.1.2. Beş Elif Ekolü

Aslî med üzerine ilâve edilen her merteye için bir harekeye eş değerde olan elif ölçüsünü takdir eden anlayış "beş elif ekolü" olarak tanımlanabilir. Kasr mertebesi ölçüsü, aynen üç elif ekolünde olduğu gibidir. Fakat fer'î medler için ilâve edilen her mertebede, ölçü takdiri kasr mertebesinden farklıdır. Her merteye diğerinden bir hareke ölçüsüyle ayrışır. Elif miktarı olarak telaffuz edilen ölçünün beş elif ekolünde değeri bir hareketlik süre karşılığı olmuş olur.” Beş elif ekolünde elif-hareke karşılıkları mertebeyn’de şu şekilde gerçekleşir:¹⁵⁴

Kasr: Bir elif (iki hareke)

Tevassut: İki elif (dört hareke)

Tûl: Üç elif (altı hareke)

Meratib-i Erbaa’da ise elif-hareke karşılıkları şu şekildedir:

Kasr: Bir elif (iki hareke)

Fuveyka'l-kasr: İki elif (üç hareke)

Tevassut: Üç elif (dört hareke)

Fuveyka't-tevassut: Dört elif (beş hareke)

Tûl: Beş elif (altı hareke)

Semânûdî üç elif ekolüne göre medd-i muttasıl’ın mertebelerini şu şekilde göstermiştir:¹⁵⁵

- Bir buçuk elif uzatanlar (üç hareke): Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca’fer, Yakûb
- İki elif uzatanlar (dört hareke): İbn Âmir, Kisâi ve Halefu'l-Âşir
- İki buçuk elif uzatan (beş hareke): Âsım
- Üç elif miktarı uzatanlar (altı hareke): Hamza, Verş

Semânûdî’nin burada aktardığı med ölçülerine bakıldığında Dâni’nin *Teyssîr*’deki meratib-i erbaa sistemini gösterdiği anlaşılıyor. Buna ilaveten Semânûdî med ölçülerini gösterdikten sonra biz bu med mertebelerini hocalarımızdan “*Neşr* ve *Teyssir* tariki üzere de okuduk” diyerek bir

¹⁵⁴ Akdemir, “Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller” 25-26.

¹⁵⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 39.

açıklamada bulunmuş lakin med mertebelerini göstermemiştir. Biz konunun daha iyi anlaşılması açısından İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr*'deki erbaa-i meratib sistemini ve Şâtıbî'nin (ö. 790/1388) mertebeteyn sistemini burada göstermeyi uygun gördük.

2.6.1.3. Şâtıbî'nin Mertebeteyn Sistemi

Birinci Mertebe: Dört hareke ile ölçülendirilen tevassut mertebesidir. İmam Nâfi'nin râvîsi Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Kisâî, Ebû Ca'fer, Yakûb ve Halefu'l-Âşîr'e aittir.

İkinci Mertebe: Altı hareke ile ölçülendirilen tûl mertebesidir. İmam Nâfi'nin râvîsi Verş ve Hamza'ya aittir.

2.6.1.4. İbnü'l-Cezerî'nin Mertebe Sistemi¹⁵⁶

1. Nâfi:

a. Kâlûn: Üç mertebe uygular. Fuveyka'l-kasr (3 hareke), tevassut (4 hareke) ve tûl (6 hareke).

b. Verş:

Ezrak Tariki: Tûl.

İsbahânî Tariki: Üç mertebe uygular. Fuveyka'l-kasr, tevassut ve tûl.

2. **İbn Kesîr:** Üç mertebe uygular. Fuveyka'l-kasr, tevassut ve tûl.

3. **Ebû Amr:** Üç mertebe uygular. Fuveyka'l-kasr, tevassut ve tûl.

4. **İbn Âmir:** İki mertebe uygular. Tevassut ve tûl (Irakıyyûn tariki kanalı ile Ahfeş ve ondan da en-Nekkâş tariki ile.

5. **Âsım:** Üç mertebe uygular. Tevassut, fuveyka't-tevassut ve tûl.

6. **Hamza:** Tûl.

7. **Kisâî:** İki mertebe uygular. Tevassut ve tûl.

8. **Ebû Ca'fer:** Üç mertebe uygular. Fuveyka'l-kasr, tevassut ve tûl.

9. **Yakûb:** Üç mertebe uygular. Fuveyka'l-kasr, tevassut ve tûl.

10. **Halefu'l-Âşîr:** İki mertebe uygular. Tevassut ve tûl.

¹⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 1/321.

2.6.2. Medd-i Munfasıl

Semânûdî, eğer med harflerinden birisi bir kelimenin sonunda gelir, hemze ise diğer kelimenin başında gelirse medd-i munfasıl meydana geleceğini belirtmiş ve şu örnekleri vermiştir:¹⁵⁷

(يَا أَيُّهَا) ¹⁵⁸ (فِي أَنْفُسِكُمْ) ¹⁵⁹ (آمَنُوا إِنَّ) ¹⁶⁰ (وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ) ¹⁶¹

Semânûdî medd-i munfasılı uzatmanın hükmünün caiz olduğunu belirtmiş, daha sonra medd-i munfasılın med mertebelerini göstermiş, lakin medd-i muttasılda olduğu gibi yine Dâni'nin *Teyisîr*'deki meratib-i erbaa sistemini esas almıştır. Semânûdî medd-i munfasılın med ölçülerini şu şekilde göstermiştir:¹⁶²

- Bir buçuk elif uzatanlar (üç hareke): Kâlun ve Ebû amr.
- İki elif miktarı uzatanlar (dört hareke): İbni Âmir, Kisâi ve Halefû'l-Âşir
- İki buçuk elif miktarı uzatan (beş hareke): Âsım
- Üç elif miktarı uzatanlar (altı hareke): Hamza ve Verş.

Dâni ve onun ekolüne tabi olan edâ ehli on imam ve râvîlerinin medd-i munfasıldaki mertebelerini meratib-i erbaaya kasrı da ekleyerek beşe çıkarmışlardır. Çünkü bu med çeşidinde kasr rivayeti de nakledilmiştir. Medd-i munfasılda, İbnü'l-Cezerî'nin ve Şâtıbî'nin mertebe sistemi şu şekildedir:¹⁶³

2.6.2.1. Şâtıbî'nin Medd-i Munfasıl Mertebe Sistemi

Şâtıbî ve onun ekolüne tabi olan edâ ehli on imam ve râvîlerinin medd-i munfasıldaki mertebelerini, mertebeteyne kasrı da ekleyerek üçe çıkarmışlardır. Bu sisteme göre dağılım şöyledir:¹⁶⁴

¹⁵⁷ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 41.

¹⁵⁸ Bakara 2/104

¹⁵⁹ Bakara 2/235

¹⁶⁰ Hac 22/38

¹⁶¹ Bakara 2/275

¹⁶² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 41.

¹⁶³ Akdemir, “Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, 35,36.

¹⁶⁴ Akdemir, “Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, 35,36.

Birinci Mertebe: İki hareke ile ölçülendirilen kasr mertebesidir.

İmam Nâfi‘nin râvîsi Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca’fer ve Yakûb'a aittir.

İkinci Mertebe: Dört hareke ile ölçülendirilen tevassut mertebesidir.

Nâfi‘nin râvîsi Kâlûn, Ebû Amr'ın râvîsi Dûrî, İbn Âmir, Âsım, Kisâî ve Halefu'l-Âşir'e aittir.

Üçüncü Mertebe: Altı hareke ile ölçülendirilen tûl mertebesidir. İmam

Nâfi‘nin râvîsi Verş ve Hamza'ya aittir.

Yukarıdaki her iki mertebe sisteminin de Hafs için medd-i muttasılda olduğu gibi tevassut ve fuveyka't-tevassut olarak gösterilmiş, fakat *eş-Şâtubiyye*'de imam Âsım için sadece dört hareketlik tevassut kayıtlanmıştır. Beş hareketlik fuveyka't-tevassut mertebesi *Teyşîr* tarikidir. Medd-i munfasılda *Teyşîr* ve *Şâtubiyye* tariklerinden Hafs rivayetine dair kasr ve tûl ölçüleri nakledilmemiştir. Bu ölçüler Hafs için *Tayyibe* tariki esas alındığında söz konusudur.¹⁶⁵

2.6.2.2. İbnü'l-Cezerî'nin Medd-i Munfasıl Mertebe Sistemi

İbnü'l-Cezerî on imam ve râvîlerinin medd-i munfasıldaki usullerini, kasrın üzerine dört zâid mertebeyi de ekleyerek beş mertebede gösterir. Bu mertebeler kurrâ indinde şu şekildedir:

Nâfi':

a.Kâlûn: İki tarikten gelen nakilleri üç mertebe olarak tasnif edilmiştir. Kasr (2 hareke), Fuveyka'l-kasr (3 hareke) ve tevassut (4 hareke).

b.Verş: İki tariki ile şekillenen mertebesi şu şekildedir:

1. Ezrak Tariki: Sadece tûl mertebesini uygular.
2. İsbahânî Tariki: Üç mertebe uygular. Kasr, fuveyka'l kasr ve tevassut.

İbn Kesîr: Sadece kasr mertebesini uygular.

Ebû Amr: Her iki rivayetiyle üç mertebe uygular. Kasr, fuveyka'l-kasr ve tevassut.

İbn Âmir:

¹⁶⁵ Akdemir, “Kıraat İlmî Eğitimi-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, 35.

a.Hişam: Onun da iki tariki ile şekillenen mertebe tercihi şöyledir.

1.el-Hulvânî (ö. 250/864): İki mertebe uygular. Kasr ve tevassut.

2.ed-Dâcûnî (ö. 324/935): Tek mertebe olarak tevassut.

b.İbn Zekvân (ö. 242/856): İki mertebe uygular. Tevassut ve tûl (el-Ahfeş ve ondan da en-Nekkâş tariki ile)

Âsım:

a.Ebû Bekir eş-Şu'be (ö. 193/808): İki mertebe uygular. Tevassut (4 hareke) ve fuveyka't-tevassut (5 hareke).

b.Hafs (ö. 180/796): Dört mertebe uygular. Kasr, fuveyka'l-kasr, tevassut ve fuveyka't-tevassut.

Hamza: Sadece tûl mertebesini uygular.

Kisâî: Sadece tevassut mertebesini uygular.

Ebû Ca'fer: Sadece kasr mertebesini uygular.

Yakûb: Üç mertebe uygular. Kasr, fuveyka'l-kasr ve tevassut.

Halefu'l-Âşir: Sadece tevassut mertebesini uygular.

2.6.3. Medd-i Lazım

Med harflerinden birisi ile sebab-i med olan sükûn-u lâzım yan yana bulunursa medd-i lâzım olur. Medd-i lâzım'ın bu sebeple anılmasının sebebi, bütün kıraat imamlarının, medd-i lâzım'ın med ile okunmasında ittifak edip ihtilâf etmemeleridir. Veya sebab-i med olan sükûnun, kelimenin hem vasl hem vakf hâlinde sabit kalması ve düşmemesidir. Lâzım med kelimedede ve harfte bulunur. Gerek kelime gerekse harf okunuşları bakımından müsekkal المنقلب veya المخفف muhaffef olurlar. Bu duruma göre medd-i lâzım, bulunduğu mahâl itibariyle dört kısma ayrılır.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri ve okuma kâideleri*, 262.

2.6.3.1. Medd-i Lâzım Kelime-i Müsakkele

Semânûdî medd-i lâzım bölümüne ilk olarak kelime-i müsakkale¹⁶⁷ kısmından başlamış ve şu şekilde tarif etmiştir: “Harf-i medden sonra idğam edilen (şeddeli) bir harf bulunursa medd-i lâzım kelime-i müsakkele olur.”¹⁶⁸ Mersafî ise; “Harf-i med veya lîn'den sonra idğam edilen (şeddeli) asli sükûn bir kelimedede beraber bulunursa medd-i lâzım kelime-i müsakkele olur” şeklinde bir tarif yapmıştır.¹⁶⁹ Semânûdî medd-i lâzım kelime-i müsakkale için şu örnekleri vermiştir.¹⁷⁰

(الطَّائِمَةُ)¹⁷¹ (الصَّاحَّةُ)¹⁷² (الْحَاقَّةُ)¹⁷³ (أَتْحَاجُونِي)¹⁷⁴

Semânûdî İbn Galbûn'den nakille, bu kelimelerin aslının Arap dilinde şu şekilde geçtiğini belirtmektedir: "والطَّائِمَةُ وَالصَّاحَّةُ وَالْحَاقَّةُ وَأَتْحَاجُونِي" Yine Semânûdî medd-i lâzım'ı uzatma ölçüsünün kıraat imamları indinde bir olup bu hususta üç görüş bulunduğunu, bu görüşler içinde en sahih ve meşhur olan görüşün üç elif miktarı uzatmak olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁵

Kıraat âlimleri medd-i lâzım'ın tûl ölçüsünde uzatılacağı hususunda ittifak etmiştir. Bu ölçü mukaddimede şu şekilde vurgulanmaktadır.

فَلَا زِمُّ إِنْ جَاءَ بَعْدَ حَرْفٍ مَدٍّ سَاكِنٌ حَالِيْنٍ وَبِأَلْوَلٍ يُمَدُّ

“Med harfinden sonra gerek vasıl gerek vakf halinde sükûn gelirse med yapmak lazımdır. Tûl ile uzatılır.”¹⁷⁶

¹⁶⁷ Müsakkal kelime, dile ağır gelen, şeddeli yani idğamlı kelime demektir.

¹⁶⁸ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 42.

¹⁶⁹ el-Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî*, 341.

¹⁷⁰ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 42.

¹⁷¹ Nâzi'ât 79/34.

¹⁷² Abese 80/23.

¹⁷³ Hâkka 69/1.

¹⁷⁴ En'âm 6/80.

¹⁷⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 43.

¹⁷⁶ Çögenli, *Mukaddimetü'l-Cezerî*, 14.

İbnü'l-Cezerî, medd-i lâzım'ın ifrata kaçmaksızın tûl ölçüsüyle uzatılması hususunda kurrâ arasında icmâ olduğunu ve öteden beri aralarında bir ihtilâfın kaydedilmediğini belirtmektedir.¹⁷⁷ Buradaki tûl ölçüsünün hareke birimiyle altı hareke, elif birimiyle ise ekol tercihinine göre üç elif veya beş elif olduğunu medd-i muttasıl bölümünde belirtmiştik.

2.6.3.2. Medd-i Lâzım Kelime-i Muhaffefe

Muhaffef kelime “hafif kelime” demek olup kendisinde şedde (idğam) bulunmayan kelime demektir. Harf-i med ile lâzım sükûn sebebi, şeddesi olmayan bir kelimedede bulunmuşlardır.¹⁷⁸ Semânûdî medd-i lâzım kelime-i muhaffefe'yi harf-i medden sonra sakin harf gelirse meydana gelir şeklinde açıklamış, örnek olarak (الْتَنُّ) ayetini göstermiş daha sonra “Nâfi kıraati dışında” ifadesini kullanmıştır. Bu durumda kıraat âlimi Nâfi'nin (الْتَنُّ) ayetinde medd-i lâzım uygulamadığı anlaşılmaktadır. Buna ilaveten Semânûdî, Nâfi'nin (وَمُحْيَايِ) ayetinde medd-i lâzım yaptığını belirtmiştir.¹⁷⁹ Mersafî ise *Hidayetü'l-kârî* eserinde Nâfi ile beraber Ebû Ca'fer'in râvîsi Virdân'ın'da (الْتَنُّ) ayetinde medd-i lâzım yapmadığını belirtmiştir.

Semânûdî Kur'ân'ı Kerîm'de altı ayet olduğunu bu ayetlerin tüm kurrâ indinde üç elif miktarı uzatılmasının veya teshil yapılmasının vâcip olduğunu belirtmiştir. O ayetler sırasıyla şu şekildedir: Enâm sûresinin yüz kırk üç ve yüz kırk dördüncü ayetlerinde (الذَّكْرَيْنِ) Yûnus sûresinin elli bir ve doksan birinci ayetlerinde (الْتَنُّ) Neml sûresinin elli dokuzuncu ayetinde (اللَّهُ خَيْرٌ) yine Yûnus sûresinin elli dokuzuncu ayetinde (اللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ) kelimeleridir. Semânûdî Ebû Amr ve Ebû Ca'fer kıraatlerinde (السَّحْرُ) kelimesinin medd-i lâzım ile okunduğunu belirtmiştir.

¹⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 1/317.

¹⁷⁸ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri ve okuma kâideleri*, 263.

¹⁷⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 43.

2.6.3.3. Medd-i Lâzım Harf-i Muhaffef

Harf-i medden sonra, sebep-i med olan lâzım sükûn cezm ise, buna medd-i lâzım harf-i muhaffef denir. Medd-i lâzımın bu çeşidi de, hurûf-u mukatta'da meydana gelir.¹⁸⁰ Örnek:

(الم)'in mim'i. (الم) telaffuzda أَلِفٌ لَامٌ مِيمٌ şeklindedir ve أَلِفٌ لَائِمٌ şeklinde okunur. Burada 'mîm' harfini uzatan 'yâ' gelmiş, daha sonra ikinci 'mîm' cezimli olarak yer almıştır. Burada harf-i muhaffef olan, ikinci 'mîm'dir. Semânûdî bütün kurrâ indinde medd-i lâzım harf-i muhaffefe'yi üç elif miktarı uzatmanın vacip olduğunu belirtmiştir.¹⁸¹

2.6.3.4. Medd-i Lâzım Harf-i Müsakkal

Harf-i medden sonra kendisinden sonraki harfe idğam edilen asli sükûn'lu bir sakin harf bulunursa medd-i lâzım harf-i müsakkal olur.¹⁸² Örnek: (طسم) (الم)

(الم) örneğinde لام'ın 'mîm'i مِيم deki ilk 'mîm'e idğam edilmiştir.¹⁸³

Medd-i lâzım'ı bütün kıraat imamları, aslî med üzerine üç elif miktarı ilâve ederek, dört elif miktarı okumuşlardır. Bundan dolayı en kuvvetli med, medd-i lâzımdır. Semânûdî'nin medd-i lâzım'ı bütün kıraat imamları üç elif uzatmıştır diye belirtmesi, (dört elif miktarına) aslî meddi (kasr) dâhil edilmeyip bu aslî med üzerine yapılan ziyâde itibara alındığından dolayıdır. Böyle olunca medd-i lâzımda ittifak mahallinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu ittifak da iki cihetten olup ilki medd-i lâzım'ın med ile okunmasında, ikincisi de aslî med üzerine yapılan ilâvenin miktarındadır.

¹⁸⁰ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 217.

¹⁸¹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 43.

¹⁸² Ahmed Hâlid Şükrî vd. (ed.), *el-Münîr fî Ahkâmi't-Tecvid* (Amman: Cem'ıyyetü'l-Muhâfazati ale'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2013), 130.

¹⁸³ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 44.

2.6.4. Medd-i Ârız

Harf-i medden sonra ârızı sükûn gelirse medd-i ârız olur. Eğer sükûn-u ârız'ın bulunduğu harfin aslî harekesi kesra ise dört, fetha ise üç, damme ise yedi vecih câizdir.¹⁸⁴ Örnek:

187(نَسْتَعِينُ) 186(الْعَلَمِينَ) 185(الْمُفْلِحُونَ)

Semânûdî hareke üzerinde vakf yapmanın câiz olmadığını, eğer vakf yapılan yer 'elif' ile bitiyor ise medd-i tabi üzerine ziyade med yapmanın bütün kıraat imamlarına göre caiz olmadığını vurgulamıştır.¹⁸⁸ Örnek:

194(جَنَّتِي) 193(عَدَائِي) 192(أَفْتَرِي) 191(أَسْرِي) 190(مُوسَى) 189(يَحْشَى)

Semânûdî cem'i mîm'i, hâ-i te'nis ve hareke-i ârızalar da revm¹⁹⁵ ve işmâm¹⁹⁶ yapmanın caiz olmadığını belirtmiştir.¹⁹⁷:

Cem'i mîm'ine örnek: 199(بِمِ الْأَسْبَابِ) 198(عَلَيْكُمْ الصِّيَامِ)

¹⁸⁴ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 44.

¹⁸⁵ Bakara 2/5

¹⁸⁶ Fâtiha 1/2

¹⁸⁷ Fâtiha 1/5

¹⁸⁸ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 45.

¹⁸⁹ Tâ-Hâ 20/3

¹⁹⁰ Bakara 2/ 51

¹⁹¹ İsrâ 17/1

¹⁹² Sebe 34/8

¹⁹³ A'râf 7/106

¹⁹⁴ Fecr 89/30

¹⁹⁵ Revm: Hafif bir sesle harekeyi okumaktan ibarettir. Bir başka ifadeyle sesin üçte birlik kuvvetiyle harekeyi okumaya denir. Revm, kesre (mecnûr-meksur) ve damme (merfû-mazmum) harekede yapılır; fetha harekede bu hareketin zayıflığı sebebiyle yapılmaz. Revm, sadece kasr ile yapılır; tûl ve tevassutla yapılmaz. Çünkü revm, hareke hükmündedir. Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 222.

¹⁹⁶ İşmam: Sükûndan sonra, damme harekeye işaret etmek üzere, dudakları öne doğru toplamak demektir. Sadece ötre (merfû) harekede yapılan işmâm'ın tûl, tevassut ve kasr vecihlerinden birisiyle gösterilmesi câizdir. Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 223.

¹⁹⁷ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 45.

¹⁹⁸ Bakara 2/183

¹⁹⁹ Bakara 2/166

Hâ-i te'nis'e örnek: ²⁰¹(نِعْمَةٌ) ²⁰⁰(وَرَحْمَةٌ)

Hareke-i ârıza'ya örnek: ²⁰²(وَأَنْذِرِ النَّاسَ)

Hâ-i kinâyede ise iki durum vardır. Eğer zamirin makabli damme veya kesra olursa veya mâkablinde harf-i med 'vâv' veya 'yâ', yahut harf-i lîn 'vâv' veya 'yâ' olduğu zaman revm ve işmâm yapılmaz.²⁰³ Örnek:

²⁰⁸(عَبْدُهُ) ²⁰⁷(وَرَسُولِهِ) ²⁰⁶(عَقَلُوهُ) ²⁰⁵(فِيهِ) ²⁰⁴(إِلَيْهِ)

Eğer zamirin mâkabli fetha olursa veya mâkabli harf-i med 'elif' olursa yahut mâkabli 'vâv' ve 'yâ' dışında sahih-i sâkin harflerden biri olursa zamirde de revm ve işmâm yapılır. Örnek:

²¹¹(مَوْلَاهُ) ²¹⁰(إِجْتَبَيْهِ) ²⁰⁹(نُذِقْهُ)

2.6.5. Medd-i Lîn

Harf-i lîn²¹² harflerinden sonra vakf nedeniyle sükûn bulunursa medd-i lîn olur.²¹³

²¹⁶(وَيْلٌ) ²¹⁵(بَيْتٌ) ²¹⁴(خَوْفٌ)

²⁰⁰ Bakara 2/157

²⁰¹ Şuarâ 26/22

²⁰² İbrahim 14/44

²⁰³ Pakdil, *Ta'lim Tecvîd ve Kıraat*, 159.

²⁰⁴ Bakara 2/28

²⁰⁵ Bakara 2/19

²⁰⁶ Bakara 2/75

²⁰⁷ Bakara 2/279

²⁰⁸ Kehf 18/1

²⁰⁹ Furkân 25/19

²¹⁰ Nahl 16/121

²¹¹ Nahl 16/76

²¹² Harf-i lîn: Mâkabli fetha olan 'vâv' ve 'yâ' harfleridir.

²¹³ Şükrî vd., *el-Münir*, 133.

²¹⁴ Kureyş 106/4.

²¹⁵ İsrâ 17/93.

²¹⁶ Bakara 2/79.

Medd-i lîn'in mertebeleri, harf-i lîn den sonra gelen sükûnun cinsine bağlıdır eğer sükûn lâzımî ise iki vecih câizdir:

- Tûl
- Tevassut

Tûl ile okuyuş, bütün kurrâya göre daha faziletli görülmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'de harf-i lîn'den sonra sükûnu lâzım bulunan iki yer bulunmaktadır. O yerler (كهيص) ve (عسق) de bulunan عَيْن lafızlarıdır. Eğer medd-i lîn'den sonraki sükûn, sükûnu ârız ise medd-i ârızda ki gibidir. (Ârızî sükûnun bulunduğu harfî harekesine bağlıdır.) Semânûdî vasl halinde ²¹⁷(شَيْءٍ) ve ²¹⁸(سَوْءٍ) kelimelerinin Ezrak tarikinden Verş hariç bütün kurrâ'nın kasr ile Verş'in tûl ve tevassut ile okuduğunu, Hamza'nın sadece (شَيْءٍ) kelimesinde Verş'in tevassut mertebesine muvâfakat ettiğini belirtmiştir.²¹⁹

2.6.6. Medd-i Bedel

Bir kelimedede hemzenin med harfinden önce gelmesi hâlinde olan meddir. Yani hemzenin, öncesindeki harekenin cinsinden med harfine dönüştürülmesine denmektedir.”²²⁰ Örnek:

(ءَامَنُوا) (أُوتُوا) (إِيمَان)

Semânûdî medd-i bedel'i Verş hariç tüm kurrâ'nın tabîi med miktarı okunması hususunda ittifak ettiklerini, Verş'in ise tûl, tevassut ve kasr olmak üzere üç vecihte okuduğunu bildirmektedir.²²¹

²¹⁷ Bakara 2/20.

²¹⁸ Enbiyâ 21/20.

²¹⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 47.

²²⁰ Recep Koyuncu, *Aşere Kâideleri* (İstanbul: Hazıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2019), 44.

²²¹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 47.

2.6.7. Medd-i Sıla

Kat'ı hemzesinden önce cem'i mîm'i bulunursa medd-i sıla olur.²²² Örnek:

(عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ) ²²³ (إِيْمَانِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ) ²²⁴

Semânûdî burada Verş ve Kâlun'un sıla yaptığını, Verş'in sılasının üç elif miktarı olduğunu belirtmiştir.²²⁵ Kâlûn'un mertebesi hususunda ise ihtilâf mevcut olup bir elif miktarı uzattığı hususunda rivayet vardır. Eğer cem'i mîm'in'den sonra kat'ı hemzesinden başka bir harf gelirse Kâlûn bir elif miktarı sıla yapmıştır.²²⁶ Örnek:

(أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) ²²⁷

2.6.8. Medd-i İvaz

Cezm edici bir edat sebebiyle son harfi hazfedilmiş bir fiile bitişen müfred müzekker gâib zamirin uzatılmasıdır. Örnek: (نُؤَلِّهِ) Burada zamir cezm edilen 'yâ' harfinin yerine geçmiş olmakta ve zamir med edilmektedir.²²⁸ Semânûdî medd-i ivaz'da 'hâ' zamirinin herekelenmesi veya sakin kılınması, med ve kasr üzere okunması hususunda kurrâ'nın ihtilâf ettiğini belirtmiştir.²²⁹

2.6.9. Medd-i Revm

Teshîl olunan hemzeden önce med harfinde olan medde denmektedir. (اسرائيل) kelimesinde teshîl olunan hemzeden önce yapılan med buna örnektir. Okuyucu bu kelimedeki medden sonra hemzenin teshîlini kastederek onu hakiki 'hemze' değil, 'hemze' ile 'elif' arasında okumaktadır.²³⁰

²²² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 47.

²²³ Bakara 2/6.

²²⁴ Bakara 2/93.

²²⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 47.

²²⁶ Cüreysî, *Nihâyetü'l-Kavlü'l-Müfîd*, 194.

²²⁷ Fâtiha 1/7.

²²⁸ Cüreysî, *Nihâyetü'l-Kavlü'l-Müfîd*, 195.

²²⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 48.

²³⁰ Cüreysî, *Nihâyetü'l-Kavlü'l-Müfîd*, 192.

Med ve kasr konusunun genel bir değerlendirilmesi yapılacak olursa, Semânûdî'nin bu bölümü diğer bölümlere nazaran daha ayrıntılı bir şekilde işlediği, özellikle meddi muttasıl ve munfasıl bölümlerinde med mertebeleri hakkında fazlaca ayrıntı bilgileri verdiği görülmektedir. Semânûdî bu med mertebelerini Dâni'nin *Teyssîr*'deki meratib-i erbaa sisteminine göre göstermiş, meddi muttasıl ve munfasıl haricindeki med çeşitlerini anlatırken ise genellikle kısa tanımlar ve örneklerle konuyu işlemiş, ara ara bazı ayrıntı bilgilere yer vermiştir.

2.7. Hâ-i Kinâye

Hâ-i kinâye, kelimenin aslına dâhil olan müfred müzekker gâib zamirdir.²³¹ Bu zamir, müfred müzekker gaib'den kinâye olduğu için hâ-i kinâye denilmiştir.²³² Hâ-i kinâye için dört hal vardır:²³³

- Zamirin iki sakin harf arasında bulunması.
- Zamirden önceki harfin harekeli sonraki harfin sâkin olması.
- Zamirden önceki harfin sâkin sonraki harfin harekeli olması.
- Zamirin iki harekeli harf arasında bulunması.

Semânûdî bütün kıraat imamlarının öncesi ve sonrası harekeli olan hâ-i kinâye'nin uzatılması hususunda ittifak ettiklerini söylemiş ve şu örnekleri vermiştir:²³⁴

(بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ)²³⁵ (مِثْلِهِ وَدَعَا)²³⁶ (وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ)²³⁷ (لَهُ كُفُوًا)²³⁸

Genel kaide böyle olmakla beraber, kıraat imamlarından bazıları bu kaidenin dışına çıkmışlardır. Mesela imam Âsım ²³⁹(قَالُوا أَرْجِهْ) ve ²⁴⁰(فَأَلْقَهُ إِلَيْهِمْ) ayetlerindeki zamirleri sükûn ile

²³¹ el-Abîd, *el-İtkân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 59.

²³² Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri ve okuma kâideleri*, 313.

²³³ el-Abîd, *el-İtkân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 59.

²³⁴ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 48.

²³⁵ Bakara 2/22

²³⁶ Bakara 2/23

²³⁷ Bakara 2/275

²³⁸ İhlâs 112/4

²³⁹ A'râf 7/110.

²⁴⁰ Neml 27/28.

(يُرِضَهُ لَكُمْ)²⁴² ve ²⁴¹(وَيَتَّقَهُ فَأُولَئِكَ) ayetlerindeki zamirleri ise medsiz olarak okumuştur. Eğer hâ-i kinâyeye'nin öncesi veya sonrası sakin olursa kurrâdan kimse uzatmamıştır.²⁴³ Örnek;

(وَلَهُ الْمَثَلُ)²⁴⁴ (رَبِّهِ الْأَعْلَى)²⁴⁵ (فِيهِ) (إِلَيْهِ) (عَلَيْهِ)

Zamirin öncesi sâkin sonraki harfi harekeli olursa İbn Kesîr hariç tüm kıraat imamları medsiz şekilde okumuşlardır. Sadece ²⁴⁶(فِيهِ مُهَانَا) ayetinde İmam Âsım'ın râvîsi Hafs, buradaki zamiri med ederek okumuştur.²⁴⁷ Bu okuyuşta mananın anlaşılmasına dikkat celbetmek olduğu gibi, boğaz harfi olan 'hâ'nın kesresinden dudak harfi olan 'mîm'in dammesine geçmekte zorluk olduğu için, bir kolaylık elde etmek maksadıyla, kaide hârici olarak, zamirin med ile okunmasında fayda mülâhaza olunmuştur.²⁴⁸

2.8. Harflerin Mahreçleri

Mahreç ve sıfatlar konusu tecvîd ve kıraat âlimlerine göre tecvîd ilminin en önemli konuları arasında yer almaktadır. Mar'âşî'ye (ö. 1145/1732) göre "mahreç ve sıfatlar" tecvîd ilminin üzerine binâ edildiği iki rükündür."²⁴⁹ Mahreç, harfin çıktığı ve başka harflerden temyîz edildiği yere denir.²⁵⁰ Harflerin mahreçlerinin sayısı hususunda ihtilâf edilmiştir. Nahivcilerin çoğunluğuna göre harflerin mahreçleri on altıdır. Sîbeveyh (ö. 180/796) ve Ca'berî (ö. 732/1332) bu görüşte olanlardır.

Başka bir grup ise harflerin mahreçlerinin on yedi olduğunu söylemiştir. İbnü'l-Cezerî, Halil b. Ahmed (ö. 175/791), Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebu'l-Kâsım el-Hüzelî bu görüşü savunanlardır.²⁵¹ İbn Düreyd (ö. 321/933), İbn Keysân (ö. 320/932), el-Ferrâ (ö. 207/822) ve el-Cermî'ye (ö. 225/840) göre ise harflerin mahreçleri on dördür. Bu âlimler 'nûn', 'lâm' ve 'râ'

²⁴¹ Nûr 24/51.

²⁴² Zümer 39/7.

²⁴³ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 48.

²⁴⁴ Rûm 30/27.

²⁴⁵ Leyl 92/20.

²⁴⁶ Furkân 25/69.

²⁴⁷ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 49.

²⁴⁸ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in faziletleri ve okuma kâideleri*, 316.

²⁴⁹ el-Mar'âşî, *Cühdü'l-Mukil*, 59.

²⁵⁰ Atıyye Kâbil Nasr, *Gâyetü'l-mürîd fi ilmi't-tecvîd* (Riyad: Mektebetü'l-Haremeyn, 1409), 122.

²⁵¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 1/198.

harflerinin mahreçlerini bir mahreç olarak kabul ederler. Semânûdî ise harflerin mahreçlerinin sayısının on altı olduğunu ve meşhur olan görüşün bu olduğunu söylemiş, buna ilaveten İbnü'l-Cezerî'nin gunneyi'de ekleyerek on yedi mahreç görüşüne yer vermiş lakin gunne'nin و ve م harfleri için sıfat olduğunu, gunneyi mahreç olarak saymamanın daha doğru olduğunu belirtmiştir. Yine Semânûdî mahreçlerin sayısı ile alakalı şu görüşleri nakletmiştir:²⁵²

- Ferrâ ve müberred ل ر ve و harflerinin mahreçlerini bir sayarak on dört mahreç var demiştir.
- Kıraat imamlarının ve nahivcilerin çoğu cevî mahrecini saymayarak on altı mahreç olduğunu söylemişlerdir.

Mahreçler hakîki ve takdîri olmaz üzere ikiye ayrılır. Eğer harfin telaffuzu esnasında ses, mahreç bölgelerinden herhangi birinin muayyen bir kısmına temas etmek sûretiyle çıkıyorsa bu mahrece tahkiki, şayet telaffuz esnasında sesin çıkışı, muayyen bir mahreç mahalline dayanmıyorsa bu mahrece de takdîri veya mukadder mahreç denir.²⁵³

Harflerin ana mahreçleri beş bölgede toplanır:

- Cevf (Ağız ve boğaz boşluğu)
- Halk (Boğaz)
- Lisân (Dil)
- Şefetân (Dudaklar)
- Hayşûm (Geniz boşluğu)

Semânûdî bu on altı mahreci şu şekilde sıralamıştır:²⁵⁴

- Birinci mahreç: Cevf (ağız boşluğu) bölgesidir. Buradan و ا harfleri çıkar.²⁵⁵ Cevf mukadder bir mahreçtir. Çünkü med harflerini okunurken, ses belirli bir yere temas etmeyip, aksine hançereden dudaklara kadar boşlukta uzanır.²⁵⁶

²⁵² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 49

²⁵³ Şakakî, *Kur'ân Tilâvetinde Mükemmellik*, 80.

²⁵⁴ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 50,51,52.

²⁵⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 50.

²⁵⁶ el-Hamed, *el-Müeyesser fî İlmi't-Tecvîd*, 43.

- İkinci mahreç: Aksa'l-halk (boğazın en uzağı), buradan ه ا harfleri çıkar.²⁵⁷ Bu iki harfin aynı yerden veya hemzenin daha evvelden çıktığı hususunda ihtilâf edilmiştir. Mekki b. Ebî Tâlib'e göre hemze evveldir.²⁵⁸
- Üçüncü mahreç: Vasat-ı halk (boğaz ortası), buradan ح ع harfleri çıkar. Tecvîd âlimleri bu iki harfin aynı yerden veya birinin diğerinden daha önde çıktığı hususunda ihtilâf etmiştir.²⁵⁹
- Dördüncü mahreç: Edne'l-halk (boğazın ağza en yakın kısmı), buradan خ غ harfleri çıkar.²⁶⁰ İlk tecvîd müellifi olarak kabul edilen Musa b. Ubeydullah el-Hâkânî boğazın kısımlarındaki ayırma temas etmeksizin boğazdan çıkan harfleri خ ح ه غ ع şeklinde bir tertip üzere saymıştır. Halil b. Ahmed'e göre de boğazın ağza en yakın kısmından önce خ sonra غ çıkmaktadır.²⁶¹
- Beşinci mahreç: ق harfinin mahrecidir. Aksa'l-lisan (dil kökü) ile üst damaktan çıkar.²⁶² İbn Şüreyh ق harfinin mahreci için “küçül dil ile boğazdan خ harfinin kısmına denk gelen yerdir” demiştir.²⁶³
- Altıncı mahreç: ك harfinin mahrecidir. Dil kökü ile birlikte ق harfinin biraz altından çıkar. ق ve ك harfleri küçük dil kısmından çıktıkları için lehevî harfler olarak adlandırılmıştır.²⁶⁴
- Yedinci mahreç: ج ش ي harflerinin mahrecidir. Vasat-ı lisan (dil ortası) ile ona karşı gelen üst damaktan çıkar.²⁶⁵ Semânûdî burada ‘ya’ harfini, kendisi harekeli veya kendi sâkin öncesi fethalı olan ‘yâ’ şeklinde belirtmiştir.²⁶⁶ Bu bölgeyi bizzat

²⁵⁷ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 51.

²⁵⁸ Ebû Muhammed b. Ebî Tâlib el-Kaysî el-Mekkî, *er-Riâye li Tecvîdi'l-Kırâe* (Müessesetü Kurtuba, 2005), 75.

²⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 1/199.

²⁶⁰ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 51.

²⁶¹ Ali Çiftci, “Hicri İlk Dört Asrın Önde Gelen Arap Dilbilimcileri Perspektifinden Harflerin Mahreçleri ve Sıfatlarının Değerlendirilmesi” *Düşünce Platformu* (Şubat 2016), 147.

²⁶² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 51.

²⁶³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 1/199.

²⁶⁴ el-Hamed, *el-Müyesser fi İlmi't-Tecvîd*, 45.

²⁶⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 51.

²⁶⁶ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 51.

tanımlayan ve buradan önce ‘cîm’ sonra ‘şîn’ daha sonra ‘yâ’ harfleri çıkar diyen Sibeveyh ve İbn Cinnî’dir.²⁶⁷

- Sekizinci mahreç: ض harfinin mahrecidir. Dil kenarının üst azı dişlerine sağ veya sol taraftan temas etmesiyle çıkar.²⁶⁸ İbnü’l-Cezerî, ‘dât’ harfinin, dil kenarının azı dişlerine (sol) taraftan temas ederek çıktığı görüşünün çoğunlukta olduğunu belirtmiştir.²⁶⁹ Mekkî ise, “dilin ilk (arka) kenarı ile hizasındaki azı dişinden çıkan güçlü bir harftir. Çünkü cehr, itbâk, istitâle sıfatlarına sahip bir isti’lâ harfidir” demiştir.²⁷⁰ Atiyye Kâbil bu harfin telaffuzunun zorluğuna işaret ederek şöyle bir açıklamada bulunur: “ ‘Dât’ harfi harflerin en zordur ve lisana en ağır gelenidir.”

Arapça’dan başka dillerde bu harf yoktur, bu yüzden Arapça’ya, lügatu’d-dâd diye de isim verilir.” Buna ilaveten Atiyye Kâbil, ‘dât’ harfini sol taraftan telaffuz etmenin en kolay ve kullanımda en yaygın olanı olduğunu, sağ taraftan telaffuzun daha zor, tatbik edebilenin daha az olduğunu, dilin her iki tarafından telaffuz etmenin ise bunlardan en zor ve meşakkatli olduğunu belirtmiştir.²⁷¹

- Dokuzuncu mahreç: ج harfinin mahrecidir. “Dil yanının uca yakın bölümünün dil ucuna varıncaya kadar hizasına gelen üst diş etleri ile intibak etmesi sûretiyle ‘lâm’ harfi çıkar.” Bu esnada dil kenarı, ‘davâhik, enyâb, rabâiyyât ve senâyâ’ dişlerinin etlerine temas eder durumda olmalıdır.²⁷² ‘Lâm’ harfinin mahreci olan bu saha en geniş mahreçtir.²⁷³ Mersafi (ö. 1307/1890), ‘lâm’ harfini ‘dât’ harfinin aksine sağ taraftan telaffuz etmenin daha kolay olduğunu ve buradan çıkartanların daha fazla olduğunu, bununla birlikte bu harfi iki taraftan çıkarabilmenin zor ve meşakkatli olsa da mümkün olabileceğini belirtmiştir.²⁷⁴

²⁶⁷ Çiftci, “Hicri İlk Dört Asrın Önde Gelen Arap Dilbilimcileri Perspektifinden Harflerin Mahreçleri ve Sıfatlarının Değerlendirilmesi”, 148.

²⁶⁸ Semânûdî, *Tuhfetü’l-Tâlibîn*, 51.

²⁶⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 1/200.

²⁷⁰ Muhammed b. Musa Nasr, *Kur’ân Tilâvetinde Yaygın Hatalar*, çev. Nihat Temel (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 93.

²⁷¹ Atiyye Kâbil Nasr, *Gâyetü’l-mürîd*, 127.

²⁷² Şakakî, *Kur’ân Tilâvetinde Mükemmellik*, 90.

²⁷³ Celâleddin Karakılıç, *Tecvîd İlmi, Kur’ân-ı Kerîm Okuma Kâideleri* (Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2012), 35; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in faziletleri ve okuma kâideleri*, 194.

²⁷⁴ el-Mersafi, *Hidâyetü’l-Kârî*, 67.

- Onuncu mahreç: ð harfinin mahrecidir. Dil ucu ile ‘lâm’ harfinin mahrecinin biraz altından çıkartılır.²⁷⁵ Daha ayrıntılı bir tanım yapılacak olursa; “Dilin uca yakın ön kısmının, üst ön dişlerin (seniyyeteyn) diş etine değmesiyle çıkar.” Bu iki noktanın birbirine temas etmesi ile mahreç tam olarak kapanır. Bu şekilde ses, burun boşluğuna (hayşûm) yönelir ve harfin gunne sıfatı burada tamamlanır. Bu durumda ‘nûn’ harfinin mahreci, dilin uca yakın ön kısmı ve geniz olmaz üzere iki kısımda oluşur.²⁷⁶
- On birinci mahreç: ر harfinin mahrecidir. Dil ucunun sırtı karşısındaki ön dişlerin üst tarafı olan damaktan çıkartılır.²⁷⁷ Semânûdî burada diğer tecvîd eserlerinde pek rastlanmayan ‘طَرَفُ الْإِسَانِ إِلَى جِهَةِ ظَهْرِهِ’ tâbirini kullanmıştır. ‘Râ’ harfinin mahrecinde çoğunluğun görüşü bu şekildedir. Fakat bunda başka görüşlerde mevcuttur mesela, Dâni, Ebû Şâme (ö. 665/1267) gibi âlimler dilin üst tarafını kabul edip, ucunun biraz arkasını kabul etmezler.²⁷⁸ ‘Râ’ harfi dilin üst kısmı bakımından ‘lâm’ harfine nazaran daha içeride kalır. Çünkü buradaki inhirâf (dilini içeriye dönmesi), ‘nûn’ dan daha içeriye dönüktür.²⁷⁹ İbn Nâzım (ö. 686/1287) ise ‘râ’ harfinin inhirafının fazla olması sebebiyle ‘nûn’ harfinden önce kabul etmiştir.²⁸⁰ Dâni’de bu görüşte olanlardandır. Sibevey’in öğrencileri Kutrub (ö. 210/825), Ferrâ ve Müberred’e göre ‘lâm’, ‘nûn’ ve ‘râ’ harflerinin mahreçleri birdir ve aynı yerden çıkarlar, lâkin bu görüş zayıf kabul edilmiştir.²⁸¹ Bu hususta cumhurun görüşü ise bu üç harfin farklı yerlerden çıktığıdır.²⁸²

²⁷⁵ Semânûdî, *Tuhfetü’-t-Tâlibîn*, 51.

²⁷⁶ Şakakî, *Kur’ân Tilâvetinde Mükemmellik*, 91.

²⁷⁷ Semânûdî, *Tuhfetü’-t-Tâlibîn*, 51.

²⁷⁸ Karakılıç, *Tecvîd ilmi*, 36.

²⁷⁹ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in faziletleri ve okuma kâideleri*, 195.

²⁸⁰ Seyfüddîn b. Atâillâh el-Mısıri el-Fedâlî, *el-Cevâhiru’l-Mudiyetü ale’l Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, ed. Azze binti Hâşim Mu’aynî (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2005), 91.

²⁸¹ el-Fedâlî, *el-Cevâhiru’l-Mudiyetü*, 93.

²⁸² el-Mersafî, *Hidâyetü’l-Kârî*, 68.

- On ikinci mahreç: ط د ت harflerinin mahrecidir. Dil ucu ile üst ön dişlerin usûlünden²⁸³ çıkartılır.²⁸⁴ Bu harfler, üst damaktaki dil kovuğundan çıktığından dolayı “hurûf-u ned’iyye” diye adlandırılmıştır.²⁸⁵
- On üçüncü mahreç: ص س ز harflerinin mahrecidir. Dil ucu ile alt ön iki (seniyye) dişlerin üstünden çıkartılır.²⁸⁶ Bu harflerin mahreci; “dil ucu ile üst seniyye dişleridir” diyenler olsa da, doğruya en yakın olan görüşün alt seniyye dişleri olduğudur. Bu konuda ihtilâf olup, çok sayıda görüş mevcuttur. Konu çok fazla uzayacağından dolayı bu ihtilâfları burada zikretmiyoruz. Bu harflere safir harfleri denildiği gibi, “dil’in incecik uç kısmından çıkan harfler” manasında “hurûf-u eseliyye” de denir.
- On dördüncü mahreç: ظ ذ ث harflerinin mahrecidir. Dil ucunun, üst ön dişlerin uçlarına değmesiyle çıkartılır.²⁸⁷ Bu harfler okunurken dil ucunun, dişlerin arasına çıkarılması gereklidir. Böylelikle bu harfler diğer harflerden ayırt edilebilir.²⁸⁸ Mar’âşî, bu harflerin mahreçteki tertibini dilin dışarıya yakınlığına göre tertib etmiştir. Bu durumda dil ث harfinde dışarıya ذ harfinden, ذ harfi de ظ harfinden daha yakındır.²⁸⁹ Mar’âşî’nin zâ’yı öne almasının sebebi, bu harfi ‘zâl’ ve ‘sê’den ayrı tutması, ‘zâ’ nın ıtâk özelliğine sahip olması ve telaffuzu esnasında dilan geriye doğru çekilmesidir. Nitekim Mar’âşî şöyle demiştir: “Bazı risâlelerde bu harfleri telaffuz ederken dilin baş kısmının, iki ön dişin uç kısmını dışarıya doğru biraz geçeceği bilgisi geçmektedir. Kanaatime göre bu durum ‘zâ’ harfinde belirgin değildir.” Bu hususla alakalı İbnu’l-Bennâ’da (ö. 471/1079) şöyle demiştir: “ ‘Zâl’, ‘zâ’ ve ‘sê’ harflerini telaffuz ederken dil ucunu abartılı bir şekilde çıkarmaktan sakınmalısın.” Enderâbî de (ö. 470/1077), ‘zâl’, ‘zâ’ ve ‘sê’ harflerinde dilin ucunu dışarı çıkarmaktan sakınmalısın” demiştir. Sonuç olarak tecvîd âlimleri dil ucunun ön dişlerin arasından ne kadar çıkacağı hususunu müzakere etmişler ve dil ucunu

²⁸³ Diş usulü: Diş kökünün diş eti içerisine battığı tahayyül edilen noktadır. Dolayısıyla bu dip nokta, diş etinden (içe doğru) sonra gelmektedir. Böylece bu mahreç, ra ve ‘nün’ mahrecinin gerisinde kalmış olur. Şakakî, *Kur’ân Tilâvetinde Mükemmellik*, 93.

²⁸⁴ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 51.

²⁸⁵ el-Hamed, *el-Müyesser fi İlmi’t-Tecvîd*, 49.

²⁸⁶ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 51,52.

²⁸⁷ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 52.

²⁸⁸ Şükrî vd., *el-Münîr*, 57.

²⁸⁹ el-Mar’âşî, *Cühdü’l-Mukil*, 135.

öne çıkarmada aşırıya kaçılmaması hususunu uyarmakta fikir birliğine varmışlardır.²⁹⁰

- On beşinci mahreç: ف harfinin mahrecidir. Üst ön dişler ile alt dudağın iç kısmından çıkartılır.²⁹¹
- On altıncı mahreç: م و ب harflerinin mahrecidir. İki dudak arasından çıkartılır.²⁹²

Semânûdî burada diğer çoğu tecvîd eserinde on yedinci mahreç olarak sayılan الخيشوم (Hayşûm) mahrecini göstermemiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Semânûdî mahreçlerin on altı olduğunu gunne'nin ن ve م harfleri için bir sıfat olduğu görüşünü savunmuştur. Hayşûmu ayrı bir mahreç olarak sayan âlimlere göre bu mahreç: “geniz denilen, en geride kalan burun boşluğudur.” Bu kısımdan çıkan sese “gunne” denilmiştir.²⁹³

Sîbeveyh ise nûn-u hafifenin (ihfâ edilen nûn) çıkışı genizdendir demiştir. Sîbeveyh'in bu ifadesi âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmanın izleği, “nûn-u hafife'den ne kastedildiği ve bu 'nûn'a müstakil bir mahrecin olup olmadığıdır.” Nûn-u hafife'den neyin kastedildiği hususunda Ebû Saîd es-Sirâfî (ö. 368/979) şöyle demiştir: “Bu nûn-u hafiyeye olmalıdır, çünkü yapılan açıklama buna delâlet eder. Bazı âlimler ise, bu nûn-u hafiyedir, lakin nûn-u hafife de denilebilir” demiştir. Sîbeveyh ise bu harfi hoş görülen fer'î harflerden biri olarak saymıştır. Bu 'nûn'un ne olduğu mahreci üzerinden açıklık kazanacaktır. Buna göre 'nûn' telaffuz edilirken dil ucu ön dişlerin yukarısına baskı yapar ve havanın ağızdaki yolu tıkanmış olur. Bu durumda küçük dili de kapsayan yumuşak damak açılır ve genizden hava akımı gerçekleşir. İşte genizden gelen bu nefese (ses) gunne denilmiştir.²⁹⁴

“Salt ses açısından bakılacak olursa aslî 'nûn' ile fer'i 'nûn' (nûn-u hafife) arasında şöyle bir fark vardır. Asli olanın iki mahreci bulunmaktadır ki bunlar ağızda dilin dayandığı yer ve genizde sesin cereyan ettiği mahaldir. Fer'i olanda ise dilin dayandığı yer ortadan kalkmakta, böylece dil bir sonraki harfin mahrecine katışmaktadır. Bu durumdaki 'nûn'da sadece geniz sesi varlığını devam ettirmektedir ki o da gunnedir. İşte fer'i 'nûn' için müstakil bir mahreç tayin

²⁹⁰ el-Hamed, *Dirâsâtü's-Savtiyye*, 183,184.

²⁹¹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 52.

²⁹² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 52.

²⁹³ Şakakî, *Kur'ân Tilâvetinde Mükemmellik*, 97.

²⁹⁴ Ğânim Kaddûrî el-Hamed, *Kur'ân Fonetîği Üzerine Tetkikler*, çev. Mehmet Emin Maşalı vd. (İstanbul: İFAV, 2021), 215,216.

edilmesinin sırrı budur. İşlev (mana farklılığına delalet) açısından bakıldığında ise nûn-u hafîyye, nûn-u asliyye'den ayrı bir şey değildir.”²⁹⁵

2.9. Harflerin Sıfatları

Sıfat sözlükte, nişan ve alamet anlamlarına gelir.²⁹⁶ Tecvîd ıstılahında ise harfin çıkışı esnasında sesine arız olan keyfiyete sıfat denilmektedir.²⁹⁷ Sıfatları bilmenin bazı faydaları vardır:

- Mahreçleri aynı olan harfler birbirinden ayırt edilebilir. Mesela ز س ص harflerinin mahreçleri ortak olup, birbirlerinden sıfatları sayesinde ayrılırlar. Eğer ص harfinden itbâk ve isti'lâ sıfatları çıkarılacak olursa س harfine dönüşür.²⁹⁸ İbnü'l-Cezerî bu hususta şöyle demiştir: “Mahreçleri aynı olan harfler ancak sıfatları sayesinde birbirinden ayrılırlar. Sıfatları olmadan harfleri ayırt etmek mümkün değildir.”²⁹⁹
- Sıfatların bilinip, layıkıyla uygulanması sayesinde harflerin telaffuzunda meydana gelen mükemmellik, kıraatin güzelliği ve kusursuzluğunu meydana getirir.³⁰⁰
- Hangi harflerin kuvvetli hangilerinin zayıf olduğu bilinir. Bu sayede hangi harfte idğamın caiz hangisinde caiz olmayacağı anlaşılmış olur. Eğer bir harfte hem kuvvetli hem zayıf sıfatlar toplanırsa, o zaman harfte hangi sıfatlar baskın gelirse ona göre hüküm verilir.³⁰¹

Sıfatlar lâzimî ve ârizî olmak üzere iki kısma ayrılır:

- Lâzimî sıfatlar: “Harfte mutlaka bulunması gereken ve harfin zâtını oluşturan sıfatlardır. Onun için bunlara “sıfat-ı zâtiyye” veya “sıfat-ı vâcibe” de denir. Harfler için olmazsa olmaz sıfatlardır. Bunların terkinden veya değiştirilmesinden lahn-ı celî (büyük hata) meydana gelir.”³⁰²

²⁹⁵ el-Hamed, *Kur'ân Fonetigi Üzerine Tetkikler*, 217.

²⁹⁶ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 113.

²⁹⁷ Şakakî, *Kur'ân Tilâvetinde Mükemmellik*, 100.

²⁹⁸ Şükrî vd., *el-Münîr*, 67.

²⁹⁹ Cüreysi, *Nihâyetü'l-Kavlü'l-Müfid*, 62.

³⁰⁰ Şakakî, *Kur'ân Tilâvetinde Mükemmellik*, 100.

³⁰¹ Şükrî vd., *el-Münîr*, 67.

³⁰² Pakdil, *Ta'lim Tecvîd ve Kıraat*, 76.

- Ârızî sıfatlar: “Harflerin zatına mahsus olmayan ve onlardan ayrılması mümkün olan sıfatlardır.”³⁰³

Semânûdî harflerin meşhur sıfatlarının sayısının on dokuz olduğunu belirtmiş, genel olarak bilinen ârızî sıfatlar içerisinde göremediğimiz med sıfatını da eklemiştir. Sıfatların adedi hususunda tecvîd âlimleri ihtilâf etmişlerdir. Bu rivayetlerin sayısını, en az on dörtten başlayıp kırk dört ve daha fazlasına çıkararak âlimlerin olduğunu söylemek mümkündür.³⁰⁴ Mesela Mekki harflerin sıfat ve lakaplarını kırk dörde kadar çıkarmış ve şöyle demiştir: “Yirmi dokuz harfe ait lakaplar ile onların sıfatlarını ve illetlerini incelemeyi hiç bırakmadım ve bunun sonucunda harflerin sıfatı olarak kırk dört lakap tespit ettim.” Mekki’nin bu görüşünü az sayıda tecvîd âlimi dışında pek takip eden olmamış hatta bazı âlimler tenkit etmiştir. Nitekim Fahr el-Mevsılî *ed-Dürü’l-Mersûf* eserinde Mekki’nin zikrettiği yirmi beş lakabı aktardıktan sonra şöyle demiştir: “Geriye kalan lakapları zikretmekten geri duruyoruz. Çünkü bunların kayda değer bir faydası bulunmamaktadır.”³⁰⁵

Mar’âşî ise bununla ilgili şunları söylemiştir: “Şunu bil ki ben okuyucunun çok ihtiyaç duyacağı hariç, bu risâlede, *er-Riâye*’de zikredilen sıfatları zikretmeyeceğim.”³⁰⁶ Bununla birlikte Mar’âşî’nin *Cühdü’l-Mukil* eserinde zikrettiği sıfat sayısı on ikidir. Saçaklızâde’nin zikrettiği sıfatlar içerisinde Semânûdî’nin on dokuzuncu olarak saydığı med sıfatı da vardır.³⁰⁷ Dâni ise harflerin on altı sıfatı olduğunu belirterek şöyle demiştir: “Bilin ki harfler mahreçlerinden ayrıldıktan sonra birbirinden ayrışmalarını sağlayan on altı türe ayrılırlar: Hems harfleri, cehr harfleri, şiddet harfleri, rihvet harfleri, itbâk, infitâh harfleri, isti’lâ harfleri, istifâl harfleri, med ve lîn harfleri, safîr harfleri, tefeşşî harfî, istitâle harfî, tekrîr harfî, inhirâf harfî, hâvî harf ve gunne harfleri.”³⁰⁸ Tecvîd âlimlerinin çoğunluğu, harflerin sıfatları ile alakalı incelemelerde Dâni’nin bu tespitlerine tutunmuşlar, bazı cüzî meseleler dışında bu tespitlerin dışına çıkmamışlardır.³⁰⁹

³⁰³ Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, 114.

³⁰⁴ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in faziletleri ve okuma kâideleri*, 197.

³⁰⁵ el-Hamed, *Dirâsâtü’s-Savtiyye*, 196.

³⁰⁶ el-Mar’âşî, *Cühdü’l-Mukil*, 65.

³⁰⁷ el-Mar’âşî, *Cühdü’l-Mukil*, 75.

³⁰⁸ Ebû Amr Osman b. Sa’îd Dâni, *et-Taḥdîd fi’l-İtkân ve’t-Tecvîd*, ed. Ğânim Kaddûri el-Hamed (Amman: Dâru Ammâr, 1999), 105.

³⁰⁹ el-Hamed, *Dirâsâtü’s-Savtiyye*, 197.

Semânûdî sıfatlar hakkında tanım yapmamış sadece harflerini belirtmiştir. Biz burada bu sıfatları gerekli tanımlarını yaparak göstereceğiz. Bu sıfatlar sırasıyla şu şekildedir:

- Birincisi: Cehr sıfatıdır. “Cehr, ses tellerinin birbirine çarparak yaptıkları titreşim sonucu kulağın algıladığı sesin gayet açık ve net olması durumudur. Cehr durumunda, hemsin tersine hava akımı hapsolür.”³¹⁰ Cehr harfleri hems harfleri dışında kalan diğer harflerdir.³¹¹
- İkincisi: Hems sıfatıdır. Bu sıfat Cehr sıfatının zıttıdır. Hems ıstılahta; harflerini harekeli okurken mahreçte aralık kalması ve fazla dayanmaması sebebiyle, nefesin harfle beraber akmasına denir.³¹² Hems sıfatının harfleri فَحْتُهُ شَخْصٌ سَكْتُ cümlesinde toplanmıştır.³¹³
- Üçüncüsü: Rihvet sıfatıdır. Rihvet ıstılahta; mahrece itimadın zayıf olmasından dolayı harfin sesle birlikte akmasıdır.³¹⁴ Harfleri şiddet ve beyniye sıfatının harfleri dışında kalan harflerdir.³¹⁵
- Dördüncüsü: Şiddet sıfatıdır. Şiddet, harfi telaffuz esnasında mahrece itimadın kuvvetli olmasından dolayı ses akımının hapsolmasıdır.³¹⁶ Harfleri أَجْدُ قَطٍ بَكْتُ terkinde toplanmıştır. Rihvet ve şiddet sıfatları arasında beyniye sıfatının harfleri olan لِنْ عُمَرُ harfleri vardır.³¹⁷ İstılahta beyniye, sesin ne tamamen hapsolması, ne de tamamen akmasıdır.³¹⁸ Beyniye harflerini telaffuz ederken mahreç tam olarak kapanmadığından dolayı bu durum gerçekleşir. Beyniye (mütevassıt) harflerin sayısında ihtilaf mevcuttur. Semânûdî bu harfleri لِنْ عُمَرُ terkihiyle beş harf olarak belirtirken, bazı tecvîd âlimleri bu harfleri لَمْ يَرَوْعْنَا terkinde toplanan sekiz harf olarak değerlendirerek Arap dili bilginlerine tabi olmuş, bazı âlimler ise ‘vâv’ ‘yâ’ ve ‘elif’i mütevassıt harflerin dışında tutmuştur. Dâni, beyniye sıfatını kendisinde

³¹⁰ Şakakî, *Kur’ân Tilâvetinde Mükemmellik*, 101.

³¹¹ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 52.

³¹² Pakdil, *Ta’lim Tecvîd ve Kıraat*, 77.

³¹³ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 52.

³¹⁴ Cüreysî, *Nihâyetü’l-Kavlü’l-Müfîd*, 67.

³¹⁵ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 52.

³¹⁶ Cüreysî, *Nihâyetü’l-Kavlü’l-Müfîd*, 66,67.

³¹⁷ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 52.

³¹⁸ Cüreysî, *Nihâyetü’l-Kavlü’l-Müfîd*, 68.

sesin aktığı beş şiddet harfi ن ع م ل م olarak belirtmiş ve şöyle demiştir: “Bu harflerin mahreçlerine tutunması ilk başta kuvvetli iken daha sonra dilin bu harflerin mahreçlerinden uzaklaşmasıyla ses akımı gerçekleşir.” Mar’âşî mütevassıt harflerin beş olduğunu söyleyenlere tâbi olmuş, bu harflerin sekiz olduğu görüşünü savunanlara karşı çıkmış, Mekkî’nin *er-Riâye*’de, mütevassıt harfleri sekiz olarak zikretmesini eleştirmiştir.³¹⁹

- Beşincisi: İsti’la sıfatıdır. İsti’la, dil kökünün, hizasındaki üst damağa doğru yükselmesidir.³²⁰ Harfleri حُصَّ صَغَطٍ قِطْ cümlesinde toplanmıştır.
- Altıncısı: İstifâle sıfatıdır. İstifâle, harf telaffuz edilirken (dilini yukarıya yükselmeyip) sesin ince gelmesi durumudur.³²¹ Harfleri isti’la sıfatının harfleri dışında kalan harflerdir.³²²
- Yedincisi: Itbâk sıfatıdır. Itbâk, harf telaffuz edilirken dilin, üst damağa denk gelen kısmına temasıyla birlikte, sesin dil ile üst damak arasında sıkışması durumudur.³²³ Itbâk sıfatının harfleri ص ض ط ظ olmak üzere dört harftir.³²⁴
- Sekizincisi: İnfitah sıfatıdır. İnfitah, harfin telaffuzu esnasında dil ile üst damak arasının ayrılmasına denir. Harfleri itbâk harfleri dışında kalan yirmi dört harftir.³²⁵
- Dokuzuncusu: İzlâk sıfatıdır. İzlâk, harfin telaffuzu esnasında dil ve dudak ucunun kullanılmasına denir.³²⁶ Harfleri فَرَّ مِنْ لُبِّ cümlesinde toplanmıştır.³²⁷
- Onuncusu: İsmât sıfatıdır. İsmât, harfleri üçten fazla olan kelimelerde (rubâî, hümâsî, sūdâsî) telaffuzdaki zorluğu gidermek için, ismât harflerinin yan yana gelememe durumuna denir.³²⁸ İsmât sıfatının harfleri, izlâk harfleri dışında kalan harflerdir.³²⁹ İzlâk sıfatına kıyasla ismât harflerini çıkarmak daha zordur.

³¹⁹ el-Hamed, *Dirâsâtü’s-Savtiyye*, 221.

³²⁰ el-Hamed, *el-Müeyesser fî İlmi’t-Tecvîd*, 60.

³²¹ Şakakî, *Kur’ân Tilâvetinde Mükemmellik*, 110.

³²² Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 52.

³²³ Ali Ebu’l-Vefâ, *el-Kavlü’s-sedîd fî ilmi’t-Tecvîd* (Kuveyt: Dâru İbn Hazm-Mektebetü İbn Kesîr, 2003), 194;

Şakakî, *Kur’ân Tilâvetinde Mükemmellik*, 110.

³²⁴ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 52.

³²⁵ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in faziletleri ve okuma kâideleri*, 208.

³²⁶ Şakakî, *Kur’ân Tilâvetinde Mükemmellik*, 112.

³²⁷ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 53.

³²⁸ Şakakî, *Kur’ân Tilâvetinde Mükemmellik*, 112.

³²⁹ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 53.

Müellif zıttı olan sıfatları bu şekilde sıralamıştır. Zıttı olmayan münferid sıfatlar ise geriye kalan şu dokuz sıfattır:

- 1- Safir sıfatıdır. Harfleri: **ص ز س ص** harfleridir.³³⁰ Tecvîd âlimlerinin bu sığata özel bir ilgisi olmuş, safir kelimesinden kastın ne olduğunu izaha çalışmışlardır.³³¹ El-Fezâli'ye göre bu sığata safir denilmesinin sebebi, bu harflerde durulduğu zaman kuşun çıkardığı cıvıltıyı andıran bir sesin oluşmasıdır.³³² Dâni'de şöyle demiştir: “Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi, bu harfler mahreçlerinden çıkarken kuş cıvıltısını andıran bir şey işitirsin.” Mekkî ise; “Safir, dil ucu ile ön dişlerin arasından hava ile birlikte kuvvetli çıkan ses olup onu belirgin bir şekilde işitirsin” demiştir.³³³
- 2- Kalkale sıfatıdır. Harfleri: **قطب جد** cümlesinde toplanmıştır.³³⁴ Kalkale, şiddet sıfatı ile cehr sıfatının ictimâsına denir. Çünkü şiddet, sesin akmasını, cehr ise nefesin akmasını engeller. Bundan dolayı kalkale, cehr ile şiddet sıfatından mürekkebe bir sıfattır ki iki sese gerek duyar ve sadece sakinlerde meydana gelir. Bu iki sestten birisi şiddet sıfatının, diğeri de cehr sıfatının hakkıdır.³³⁵
- 3- Lîn sıfatıdır. Harfleri, öncesi fethalı olan ‘vâv’ ve ‘yâ’ harfleridir.³³⁶ Lîn, harfi söylerken mahrecinden kolayca ve sühulet ile çıkarmaya denir.³³⁷
- 4- Med sıfatıdır. Müellifin eserde on dokuzuncu olarak saydığı sıfat med sıfatıdır. Semânûdî, med sıfatını, makablileri harekeli olan **ا و ي** şeklinde açıklamıştır.³³⁸
Bu sıfat tecvîd eserlerinin çoğunda münferit bir sıfat olarak geçmemektedir. Mekkî er-Riâye eserinde bu sıfatı lîn sıfatı ile birlikte zikretmiş, Mar’âşî ise *Cühdü'l-mukil* eserinde bu sıfattan bahsetmiş ve münferit bir sıfat olarak saymıştır. Dâni de bu sıfatı münferit olarak zikretmiş ve şöyle demiştir: ‘elif’ ‘vâv’ ve ‘yâ’ harflerinin bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi, mahreçlerinden çıktıktan sonra sesin, bu harflerle birlikte uzamasıdır. Ancak ‘elif’ harfi’nde

³³⁰ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 53.

³³¹ el-Hamed, *Dirâsâtü's-Savtiyye*, 268.

³³² el-Fedâli, *el-Cevâhiru'l-Mudtiyye*, 132.

³³³ el-Hamed, *Dirâsâtü's-Savtiyye*, 268,269.

³³⁴ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 53.

³³⁵ Karakılıç, *Tecvîd ilmi*, 48.

³³⁶ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 53.

³³⁷ Karakılıç, *Tecvîd ilmi*, 52.

³³⁸ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 53.

oluşan med (uzama), ‘vâv’ ve ‘yâ’ harflerine göre daha fazladır. Çünkü ‘elif’ harfinin mahrecinde sesin genişlemesi, ‘vâv’ ve ‘yâ’ harflerine nazaran daha fazladır. Bunun sebebi ‘vâv’ harfi okunurken dudaklar büzülür, ‘yâ’ harfi okunurken ise dil damağa doğru kaldırılır.³³⁹

- 5- Gunne sıfatıdır. Harfleri: م ve ن harfleridir.³⁴⁰ Semânûdî burada gunne harflerini gösterdikten sonra, tenvîn olsa bile ifadesini kullanmıştır. Tecvîd âlimleri “gunneyi genizden çıkan bir ses” olarak tanımlamış, bazıları ise onun burundan gelen bir ses olduğunu söylemişlerdir.³⁴¹ ‘Nûn’ ve ‘mîm’ harfleri şeddeli oldukları zaman, gunnelerini izhar etmek vaciptir. Gunne sıfatı kuvvetli bir sıfattır.³⁴²
- 6- İnhiraf sıfatıdır. Harfleri: ل ve ر harfleridir.³⁴³ İnhiraf, “dilin önüne çıkan bir engel sebebiyle sesin kâmil olarak akmayıp, başka bir yöne meyletmesi durumudur.” ‘Lâm’ harfinde dilin ön kısmı, üst diş etleri ile temas eder etmez mahreç kapanır ve önü kesilen ses yan tarafa meyleder. ‘Râ’ harfinde ise ‘lâm’ harfinin aksine ses, dilin yanlarından ortasına doğru meyleder.³⁴⁴
- 7- Tekrîr sıfatıdır. Bu sıfat sadece ر harfinde uygulanır. Semânûdî bu sıfatı تَكَرَّر şeklinde zikretmiş, Mekkî ise *er-Riâye*’de bu sıfatı الحرف المَكْرَر şeklinde zikretmiştir. Tekrîr, ‘râ’ harfi telaffuz edilirken dil ucunun titreşimde bulunmasıdır.³⁴⁵ Başka bir ifadeyle, harfi telaffuz ederken dil ucunun titreşimine bağlı olarak râ’nın zatında meydana gelen kat kat olma durumudur.³⁴⁶

Semânûdî, ‘râ’ harfinde tekrîr sıfatını uygularken aşırıya kaçılmaması gerektiğini belirtmiştir.³⁴⁷ Bu bağlamda tecvîd âlimleri, tekrîr sıfatının zati bir sıfat olup olmadığı hususunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Sibeveyh tekrîr’in zati bir sıfat olduğunu söylemiş,³⁴⁸ Mekkî ise buna muhalif olarak şöyle demiştir: “Okuyucuya düşen ‘râ’ harfinde

³³⁹ Dâni, *et-Tahtid*, 107.

³⁴⁰ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 53.

³⁴¹ el-Hamed, *Dirâsâtü’s-Savtiyye*, 264.

³⁴² Karakılıç, *Tecvîd ilmi*, 49.

³⁴³ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 53.

³⁴⁴ Şakakî, *Kur’ân Tilâvetinde Mükemmellik*, 118.

³⁴⁵ el-Mekkî, *er-Riâye*, 70.

³⁴⁶ Abdulazîz b. Alî el-Endelusî İbnu’t-Tahhân, *Mürşidü’l-Kârî ilâ Tahkîkî Me’âlimi’l-Mekârî*, ed. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (Mektebetü’s-Sahâbe, 2007), 48.

³⁴⁷ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 53.

³⁴⁸ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 1/204.

tekrir özelliğini gizli tutması ve belirgin kılmamasıdır. Eğer böyle yaparsa ‘râ’ harfi şeddeli olarak okunduğunda çok sayıda harf, cezimli olarak okunduğunda ise iki harf oluşmuş olur.” Fahr el-Mevsılî de şöyle demiştir: “Tekrîr sıfatını gizli tutmak gereklidir, aksi halde hatalı duruma düşülmüş olur.”³⁴⁹

8- Tefeşşî sıfatıdır. Sadece ش harfinde uygulanır.³⁵⁰ Tefeşşî; havanın dil ile damak

arasından çıkarken fazlaca yaygın olması ve telaffuz esnasında sesin mahreçte genişlemesidir. Bazı tecvîd âlimleri ‘şîn’ harfine ek olarak, ‘dâd’, ‘sê’ ve ‘fâ’ harflerini de tefeşşî sıfatı ile vasıflandırmıştır. Mar’âşî bununla alakalı olarak şöyle demiştir: “Zikredilen bu harfler, nefesin çıkışının yaygın olması itibariyle ortaklık arz ederler. Lâkin bu yaygınlık ‘şîn’ harfinde daha fazladır. Bundan dolayı ‘şîn’ harfinin tefeşşî sıfatına sahip olduğu hususunda ittifak edilmiştir. Zikredilen diğer harflerde ise bu özellik ‘şîn’ harfine nazaran azdır. Böyle olduğu için âlimlerin çoğunluğu onları tefeşşî sıfatı ile vasıflandırmamıştır.”³⁵¹

9- İstîtâle sıfatıdır. Sadece ض harfinde uygulanır.³⁵² Bu sıfatın istîtâle diye

isimlendirilmesinin sebebi, telaffuz esnasında sesin ağız üzerinde ‘lâm’ın mahrecine kadar uzamasıdır.³⁵³ Bazı âlimler ise istîtâleyi “sesin, dilin yan kısmından ön kısmına doğru uzamasıdır” şeklinde açıklamışlardır.” Bazı tecvîd âlimleri ‘dâd’ dışında hiçbir harfte istîtâle sıfatı bulunmadığını savunurken, müteahhirûn tecvîd âlimlerinden bazıları, istîtâlenin ‘dâd’ harfine has olmadığını, bilakis ‘şîn’ harfinin de istîtâle sıfatına sahip olduğunu söylemişlerdir. Sibeveyh bu durumu şöyle açıklamıştır: “Dâd rihvet sıfatının gereği olarak ‘lâm’ın mahrecine kadar uzayıp gider, bu durum aynı şekilde ‘şîn’ harfi’nde de gerçekleşir sonuçta o da ‘tâ’ harfinin mahrecine kadar dayanır.”³⁵⁴

Semânûdî bu açıklamalardan sonra her harfin hangi mahreçten çıktığını açıklamış, ardından ayrı ayrı sıfatlarını belirtmiştir. Mahreç bölümünde harflerin çıktığı mahreçleri incelediğimizden dolayı burada harflerin sıfatlarını tablo halinde göstereceğiz.

³⁴⁹ el-Hamed, *Dirâsâtü’s-Savtiyye*, 270.

³⁵⁰ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 53.

³⁵¹ el-Hamed, *Dirâsâtü’s-Savtiyye*, 272.

³⁵² Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 53.

³⁵³ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 1/205; el-Mekkî, *er-Riâye*, 72.

³⁵⁴ el-Hamed, *Dirâsâtü’s-Savtiyye*, 273.

2.9.1. Semânûdiye Göre Harflerin Sıfat Tablosu³⁵⁵

- ا : Cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ismât, Med
- ء : Cehr, şiddet, infitâh, istifâle, ismât
- ب : Cehr, şiddet, istifâle, infitâh, izlâk, kalkale
- ت : Hems, şiddet, istifâle, infitâh, ismât
- ث : Hems, rihvet, istifâle, infitâh, ismât
- ج : Cehr, şiddet, istifâle, infitâh, ismât, kalkale
- ح : Hems, rihvet, istifâle, infitâh, ismât
- خ : Hems, rihvet, isti'lâ, infitâh, ismât
- د : Cehr, şiddet, istifâle, infitâh, ismât, kalkale
- ذ : Cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ismât
- ر : Cehr, beyniyye, istifâle, infitâh, izlâk, inhirâf, tekrâr (tekrîr)
- ز : Cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ismât, safîr,
- س : Hems, rihvet, istifâle, infitâh, ismât, safîr
- ش : Hems, rihvet, istifâle, infitâh, ismât, tefeşşî
- ص : Hems, rihvet, isti'la, ıtbâk, ismât, safîr
- ض : Cehr, rihvet, isti'lâ, ıtbâk, ismât, istitâle
- ط : Cehr, şiddet, isti'la, ıtbâk, ismât, kalkale
- ظ : Cehr, rihvet, isti'la, ıtbâk, ismât,
- ع : Cehr, beyniyye, istifâle, infitâh, ismât
- غ : Cehr, rihvet, isti'lâ, infitâh, ismât
- ف : Hems, rihvet, istifâle, infitâh, izlâk
- ق : Cehr, şiddet, istifâle, infitâh, ismât, kalkale
- ك : Hems, şiddet, istifâle, infitâh, ismât
- ل : Cehr, beyniyye, istifâle, infitâh, izlâk, inhirâf
- م : Cehr, beyniyye, istifâle, infitâh, izlâk, gunne

³⁵⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 54-55-56-57.

◦ : Hems, rihvet, istifâle, infitâh, ismât

ن : Cehr, beyniyye, istifâle, infitâh, izlâk, gunne

و : Cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ismât. Burada müellif ‘vâv’ harfi için med olmayan ‘vâv’ şeklinde bir açıklama yapmış buna ilaveten, hareke durumuna göre sıfat sayısının değişeceğini belirterek şöyle demiştir: “ ‘Vâv’ sâkin olup bir önceki harf meftûh olursa lîn sıfatı, madmûm olursa med sıfatı eklenir, böylece sıfat sayısı altıya çıkmış olur.”³⁵⁶

ي : Cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ismât. Semânûdî ‘vâv’ harfnde olduğu gibi, ‘yâ’ harfi’nin de aynı şekilde med olmayan ‘yâ’ olduğunu, eğer ‘yâ’ harfinin mâkabli meftûh olursa lîn, meksûr olursa med sıfatı eklenip, sıfat sayısının altıya çıkacağını belirtmiştir.³⁵⁷

Semânûdî daha sonra sıfatları güçlü, zayıf ve orta olarak üçe ayırmış ve bazı ayrıntılı bilgiler vermiştir. Mesela bazı mahreçlerden üç harf bazı mahreçlerden iki harf çıktığını belirtmiş, bu harfler kendilerinde bulunan sıfatlar sayesinde birbirlerinden ayrılmış demiştir. Örnek olarak و م ب harflerini göstermiştir. Burada bu üç harfin aynı mahreçten (dudaklardan) çıktığını fakat ب harfinin م harfinden, şiddet ve kalkale sıfatı sayesinde, م harfinin ب harfinden gunne ve beyniyye sıfatı sayesinde, و harfinin diğer iki harften, rihvet, ismât ve lîn sıfatı sayesinde ayrıldığını vurgulamış, bu örneğe göre diğer harf ve sıfatların mukayese edileceğini ayrı ayrı anlatıp uzatmanın gerekli olmadığını belirtmiştir.³⁵⁸

Bu bölümün genel değerlendirilmesi yapılacak olursa, Semânûdî’nin mahreç ve sıfatlar konusunu diğer konulara göre daha ayrıntılı bir şekilde işlemiş olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte eksik kalan bazı kısımların olduğunu söylemek mümkündür. Mesela mahreç bölümünde harflerin mahreçleri ve nereden çıkarıldıkları açıklanmış lakin küllî mahreç bölgeleri ve harflerin çıkarıldığı cüz’i mahreçler hakkında detaylı tanım yapılmamış, ihtilaflara değinilmemiştir. Aynı şekilde sıfatlar bölümünde harflerin sıfatları belirtilmiş ama sıfatlar hakkında tanım yapılmamış, özellikle ârizî sıfatlar hususunda önemli detaylara ve ihtilaflara değinilmemiştir. Bizde temel kaynaklara başvurarak boşlukta kalan bu önemli kısımları ve ihtilafları ekleyerek konuyu tamamladık.

³⁵⁶ Semânûdî, *Tuhfetü’-t-Tâlibîn*, 57.

³⁵⁷ Semânûdî, *Tuhfetü’-t-Tâlibîn*, 57.

³⁵⁸ Semânûdî, *Tuhfetü’-t-Tâlibîn*, 57-58.

2.10. Lâm ve Râ'nın Hükümü

Müellif bu bölümde ر harfinin hükümlerini açıklarken ince ve kalın okunacağı yerleri ve neden öyle okuduklarını açıklamış ve örneklendirmiştir.

ر harfi üç halde ince okunur:

1. 'Râ' harfi kesralı olduğu zaman ince okunur.³⁵⁹ Örnek:

362(وَالْغَارِمِينَ) 361(لِلرِّجَالِ) 360(رِجَالًا)

2. Sakin halde olan 'yâ' harfinden sonra durulursa 'râ' harfi ince okunur.³⁶³ Örnek:

366(قَدِيرٍ) 365(بَصِيرٍ) 364(حَبِيرٍ)

3. Lâzımî kesra'dan sonra 'râ' harfi sakin olur sonrasında isti'lâ harflerinden biri olmazsa ince okunur.³⁶⁷ Semânudî burada 'râ' harfinin ince okunabilmesi için üç şart belirtmiştir. Bu şartlar sırasıyla şu şekildedir:

- 'Râ' harfin'den önceki harfin kesra olması
- Bu kesra'nın lâzımî kesra olması
- 'Râ' harfinden sonra isti'lâ harflerinden bir harf bulunmaması

Bu üç şarta ilaveten müellifin burada belirtmediği, lakin diğer tecvîd eserlerinde geçen bir şart daha bulunmaktadır. Bu şart bunun tek bir kelime içinde gerçekleşmiş olmasıdır.³⁶⁸ Örnek:

³⁵⁹ Semânudî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 58.

³⁶⁰ Nisâ 4/1.

³⁶¹ Nisâ 4/7.

³⁶² Tevbe 9/60.

³⁶³ Semânudî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 58.

³⁶⁴ Bakara 2/234.

³⁶⁵ Bakara 2/96.

³⁶⁶ Bakara 2/20.

³⁶⁷ Semânudî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 58.

³⁶⁸ el-Abîd, *el-İtkân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 27; el-Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî*, 123.

369 (مَرِيَّة) 371 (فِرْدَوْس) 370 (فِرْعَوْنَ)

ر harfi şu iki halde kalın okunur:

Eğer 'râ' harfi sakin, öncesi meksûr, sonrasında huruf-ı isti'la harflerinden birisi olursa 'râ' harfi kalın okunur. Kur'ân'da dört yerde vardır:³⁷²

376 (وَأَرْصَادًا) 375 (مَرْصَاد) 374 (فِرْقَةٍ) 373 (قِرطاسٍ)

³⁷⁷(فِرْقٍ) kelimesinde 'kâf' harfinin meksûr olmasından dolayı ihtilâf edilmiştir.³⁷⁸

Sâkin 'râ' harfinden önceki harfin kesrası kesra-i ârızî olursa veya kesralı vasıl hemzesi olursa kalın okunur.³⁷⁹ Örnek:

384 (الَّذِي ارْتَضَى) 383 (إِنْ ارْتَبْتُمْ) 382 (أَمْ ارْتَابُوا) 381 (آمَنُوا ارْكَعُوا) 380 (إِرْجَعِي)

'Râ' harfiyle beraber bulunan kesra ister bir kelimedede ister iki ayrı kelimedede olsun, iki durumda da kalın okunur.³⁸⁵ Eğer 'râ' harfi madmûm veya meftûh olur ya da kendisi sâkin, mâkabli madmûm veya meftûh olursa kalın okunur.³⁸⁶ Semânûdî bu bölümde bu iki hali zikretmemiştir.

ل harfinin ince veya kalın okunduğu durumlar:

³⁶⁹ Hûd 11/17.

³⁷⁰ Bakara 2/50.

³⁷¹ Mü'minûn 23/11.

³⁷² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 58.

³⁷³ En'âm 6/7.

³⁷⁴ Tevbe 9/122.

³⁷⁵ Fecr 89/14.

³⁷⁶ Tevbe 9/107.

³⁷⁷ Şu'arâ 26/63.

³⁷⁸ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 58.

³⁷⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 58.

³⁸⁰ Fecr 89/27.

³⁸¹ Hac 22/77.

³⁸² Nûr 24/50.

³⁸³ Mâide 5/106.

³⁸⁴ Nûr 24/55.

³⁸⁵ el-Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî*, 124.

³⁸⁶ el-Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî*, 123; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 183.

Semânûdî اللّٰه lafzının fetha veya damme'den sonra gelirse kalın, kesradan sonra gelirse ince okunacağı hususunda bütün kıraat imamlarının ittifak ettiğini nakletmiştir.³⁸⁷ Örnek:

(مِنَ اللّٰهِ)³⁸⁸ (إِلَى اللّٰهِ)³⁸⁹ (عَلَى اللّٰهِ)³⁹⁰ (عَبْدُ اللّٰهِ)³⁹¹

Fahru'r-Râzi lâm harfinin kesradan sonra ince okunmasının sebebini şöyle açıklamaktadır: “Kesradan sonra kalın lâm'ı telaffuz etmek dile ağır geldiğinden dolayı, hiçbir kıraat imamı bu lâm'ı kalın okumayı câiz görmemiştir. Ebû Şâme'nin açıkça ifadesine göre lâm'ın kalın okunmasının hikmeti, “lafza-i celâl'i ta'zim” ince okunması ise “lafza-i celâl'i tahsîn” nüktesine dayanmaktadır.³⁹²

2.11. Vakf ve İbtidâ

Vakf konusu Kur'ân ilimleri arasında önemli bir yere sahiptir. Nitekim Dâni şöyle demiştir: “Bilinmelidir ki; Kur'ân okuyucuları için, vakf ilmini ve hangi kelimeler üzerinde kat yapılabileceğini bilmeden, tecvîd ilmini tam anlamıyla anlamak (elde etmek) mümkün değildir.”³⁹³ İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940) ise; Kur'ân'ı en iyi şekilde okumak, ondaki vakf ve ibtidâyı bilmektir demiştir.” İbn Zekvân'da; “Vakf ilmi, kıraat ilminin önemli bir dalıdır. Çünkü Kur'ân'ın manasını anlamak, ondan şer'î deliller çıkarmak ancak fâsılları (vakf) bilmekle gerçekleşir” demiştir.³⁹⁴ Vakf ve ibtidâ, Kur'ân'ın icazının gösterilebilmesi ve kastedilen mananın doğru anlaşılabilmesi için dikkat edilmesi gereken önemli bir husus olarak görülmüştür. Vakf ve ibtidâyı riayet, Hz. Peygamber'in sünnetiyle sabittir. Ümmü Seleme, “Peygamber (s.a.v.) Kur'ân okurken, kıraatini ayet ayet keserdi” demiş ve Fâtiha'dan örnek vererek, her ayetin sonunda durduğunu ifade etmiştir.³⁹⁵ Kıraat imamları ve âlimler de vakf ve ibtidâyı bilmenin lüzumuna işaret etmiş, birçok kıraat âlimi, icazet vermek için vakf ve ibtidâ bilgisini de şart koşturmuş.³⁹⁶ İbnü'l-Cezerî de,

³⁸⁷ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 59.

³⁸⁸ Bakara 2/62.

³⁸⁹ Bakara 2/275.

³⁹⁰ Bakara 2/80.

³⁹¹ Meryem 19/30.

³⁹² Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in faziletleri ve okuma kâideleri*, 242.

³⁹³ Dâni, *et-Tahdîd*, 174.

³⁹⁴ Celâlüddîn Abdîrahmân es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, ed. Mustafa Deyb el-Buğa (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1987), 1/259.

³⁹⁵ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi* (İstanbul: Dergâh, 2021), 338-339.

³⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 1/225.

hocalarının kendi hocalarından öğrenip tatbik ettikleri bir sünnet olarak durulacak yerlerde öğrencilerini durdurduklarını ve parmaklarıyla bunları gösterdiklerini ifade etmektedir.³⁹⁷

Sözlük anlamı olarak vakf, “hapsetmek, men etmek, durmak ve durdurmak, imtina etmek, kelimeyi kendinden sonraki kelimedenden ayırmak, kelimeyi harekeden kesmek” anlamlarına gelmektedir.³⁹⁸ Tecvîd ıstılahında ise, “nefesle beraber sesi kesmektir” şeklinde tarif edilmiştir.³⁹⁹ İbnü'l-Cezerî'nin tanifi de şu şekildedir: “Vakf, kelime üzerinde, kıraate tekrar başlamak niyetiyle, nefes alacak kadar bir zaman sesi kesmekten ibarettir.”⁴⁰⁰ Bu şekilde kıraati kesmeye vakf dendiği gibi, durulması bildirilen yerlere de vakf denir.⁴⁰¹ İbnü'l-Cezerî şöyle der: Kur'ân okuyan için, sûreyi ya da sûrenin bir kısmını tek nefeste okumak veya vasl halinde iki kelime arasında nefes almak caiz olmadığından, nefes alıp dinlenmek, daha sonra uygun bir yerden başlamak için vakf yapılacak yerin iyi seçilmesi gerekir.

Vakf için seçilen kelime, ayetin manasını bozmamalıdır.⁴⁰² Vakf ayet sonlarında veya ortalarında kelimenin bütünlüğü korunarak, resm-i Osmâni'ye riayet edilerek, lâfız ve mananın tamam olduğu yerlerde ve sükûn üzere yapılır.⁴⁰³ Bu dikkatli kıraat, Kur'ân'ın i'câzını ortaya çıkarır, kıraatten maksat yerine gelmiş olur.⁴⁰⁴ Semânûdî, Kur'ân-ı Kerîm'de vakf yapma hususunda okuyucu üzerine farz veya haram olan bir yer olmadığını, bazı kitaplarda bu yönde ifadeler olsa da bunlara itibar edilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Buna ilaveten Kur'ân'da kasıtlı halde durulduğunda caiz olmayan yerlerin bulunduğunu da söylemiş, böyle yerlerde vakf yapmamaya özen gösterilmesi gerektiğini vurgulamış, ardından aşağıdaki örnekleri göstermiştir:⁴⁰⁵

(وَ مَا مِنْ إِلَهٍ) ⁴⁰⁶ (إِنِّي كَفَرْتُ) ⁴⁰⁷

³⁹⁷ Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 339.

³⁹⁸ Recep Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ* (İstanbul: Hazıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2022), 55.

³⁹⁹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in faziletleri ve okuma kâideleri*, 317.

⁴⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 1/240.

⁴⁰¹ Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 338.

⁴⁰² es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1987, 1/259.

⁴⁰³ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 263.

⁴⁰⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1987, 1/259.

⁴⁰⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibin*, 60.

⁴⁰⁶ Âl-i İmrân 3/62.

⁴⁰⁷ İbrahim 14/22.

Semânûdî vakfların dört çeşidi bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁸

1. Vakf-ı tâm
2. Vakf-ı kâfi
3. Vakf-ı hasen
4. Vakf-ı kabîh

Dânî, vakf çeşitlerinin tasnifinde, âlimler arasında ihtilaf olduğunu belirtmiş, kendisi de vakfları, tâm, kâfi, hasen ve kabîh şeklinde dörtlü olarak tasnif etmiştir.⁴⁰⁹ İbnü'l-Enbârî, vakfları, tâm, hasen, kabîh olmak üzere üçe, es-Secâvendî (ö. 560/1165) ise, lâzım (م), mutlak (ط), câiz (ج) mücevvez li-vechin (ج) ve murahhas lî-darûretin (ص) olmak üzere beş kısma ayırmış, bunlara ilaveten لا يجوز الوَقْف عليه diye de ifade ettiği (لا) ile gösterdiği vakf-ı memnû'dan söz etmiştir.⁴¹⁰

2.11.1. Vakf-ı Tâm

Vakf-ı tâm, kendisinde durulması ve yine kendisinden başlanması güzel olan kelimelerdeki vakftır. Çünkü böyle yerlerin kendisinden sonraki ayetle ilişkisi yoktur. Bunlar genelde kıssa sonlarında ve ayet başlarında bulunurlar.⁴¹¹ Semânûdî'ye göre ise; eğer vakf yapılan (durulan) yerin, sonrası ile mana ve lafız yönünden ilişkisi kalmazsa vakf-ı tam olur. Vakf-ı tâm'lar çoğunlukla kıssaların sonlarında ve ayet başlarında bulunur.⁴¹² Ayet sonlarına örnek:

(مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ)⁴¹⁴ (وَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)⁴¹⁵ (وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)⁴¹³

⁴⁰⁸ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 60.

⁴⁰⁹ Ebû Amr Osman b. Sa'îd Dâni, *el-Müktefâ fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, ed. Cemâlüddîn Muhammed Şeref (Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, 2006), 18.

⁴¹⁰ Koyuncu, *Vakf ve İbtidâ*, 150.

⁴¹¹ Dâni, *el-Müktefâ*, 19.

⁴¹² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 60.

⁴¹³ Bakara 2/5.

⁴¹⁴ Fâtiha 1/4.

⁴¹⁵ Bakara 2/8.

Ayet ortası olan yere örnek ise; ⁴¹⁶(وَجَعَلُوا أَعْرََّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً) ayetidir. Burada ayet Belkıs'ın sözüyle bitip, sonraki ayet Allah'ın (c.c.) sözüyle devam etmektedir: ⁴¹⁷(وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ)

Vakf-ı tâm, genelde kastedilen manayı kuvvetli bir şekilde beyan ettiğinden dolayı, şayet vakf-ı tâm'da vakf yapılmazsa, kastedilen manada şüpheye düşüleceğinden, bu vakfa es-Secâvendî, “vakf-ı lâzım” bazı âlimler ise vakf-ı vâcîp demiştir. Bundan dolayı vakf-ı tâm'da mutlaka vakf yapılmalıdır.⁴¹⁸

2.11.2. Vakf-ı Kâfi

Kendisinde vakfın da ibtidânın da uygun olduğu yerler vakf-ı kâfi olur. Böyle yerler kendisinden sonrasıyla lafız değil, mana yönünden ilişkilidir.⁴¹⁹ Semânûdî ise vakf-ı kâfi'yi şu şekilde tanımlamıştır: “Eğer ayetin, sonrasıyla mana yönünden alakası bulunursa vakf-ı kâfi olur. Burada mana yönünden alaka bulunmasından kasıt sonraki ayetin öncesini açıklama yönünden bir ilişkidir.⁴²⁰ Örnek:

(أَمْ لَمْ تَنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ)⁴²¹

Bu ayette durulursa vakf-ı kâfi yapılmış olur. Bunun nedeni sonraki ayetle mana yönünden ilişkisi bulunmasıdır. Nitekim ⁴²²(حَتَمَ اللَّهُ) ile başlayan ayette kâfirlerin durumunu açıklanmaktadır. Yine; ⁴²³(فَمَا رِيحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مَهْتَدِينَ) ayetinde durmak vakf-ı kâfidir. Çünkü sonrasında bulunan ⁴²⁴(مِثْلَهُمْ كَمِثْلِ الَّذِي اسْتَوْفَدَ نَارًا) ayeti ile mana açısından ilişkisi bulunmaktadır. Aynı şekilde ⁴²⁵(إِنِّي) ⁴²⁶(قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا) ayetinde durmak vakf-ı kâfi olur. Nitekim devamında gelen

⁴¹⁶ Neml 27/34.

⁴¹⁷ Neml 27/34.

⁴¹⁸ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in faziletleri ve okuma kâideleri*, 329.

⁴¹⁹ Dâni, *el-Müktefâ*, 21.

⁴²⁰ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 61.

⁴²¹ Bakara 2/6.

⁴²² Bakara 2/7.

⁴²³ Bakara 2/16.

⁴²⁴ Bakara 2/17.

⁴²⁵ Bakara 2/30.

⁴²⁶ Bakara 2/30.

(مَا مِنْ يَوْمٍ يُفْسِدُ فِيهَا) ayetiyle ilişkilidir. Müellif bu örnek ve açıklamaları yaptıktan sonra, vakf-ı tâm ve vakf-ı kâfi'de durak yapıp, ayetin devamından başlamanın caiz olduğunu belirtmiştir.⁴²⁷

2.11.3. Vakf-ı Hasen

Ayetin mana yönünden tamam olmasıyla birlikte lafız cihetinden alakası bulunan vakıftır. Müellif burada lafız yönünden bir alaka bulunmasından maksadın i'rab olduğunu vurgulamış, bu vakfa hasen denilmesinin sebebinin “vakf yaparak durmak ve sükût etmek iyidir” manasındadır demiş, daha sonra vakf-ı hasen ile alakalı şu örnekleri vermiştir;⁴²⁸

(رَبِّ الْعَالَمِينَ. الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ. مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ)⁴²⁹

Yukarıda verilen örnekte (عَالَمِينَ) ayetinde durmak vakf-ı hasen'dir. Bunun nedeni sonrasıyla lafız ilişkisi bulunmasıdır. Burada (الرَّحْمَنُ) kelimesi ayet başı olduğundan dolayı buradan başlamak câiz olur. Eğer ayetin ortasında vakf yapılacak olursa sonrasında devam edilmez, evvelindeki uygun bir yerden okumaya başlayarak devam edilir.⁴³⁰ Örnek:

(بِسْمِ اللَّهِ) (أَلْحَمْدُ لِلَّهِ) (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ)⁴³¹ (عَفَا اللَّهُ عَنْكَ)⁴³²

Dâni ise, kendisinde durmanın uygun olduğu fakat sonrasında ibtidânın uygun olmadığı yerler için vakf-ı hasen demiştir. Dâni'ye göre bunun sebebi ayetin sonrasıyla hem mana hem de lafız yönünden ilişkisi bulunmasıdır. (أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) (الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ) gibi yerlerde durmak uygun olur, çünkü mana anlaşılmalıdır. Fakat (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) (الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ) şeklinde ibtidâ etmek uygun olmaz. Çünkü bu kelimeler mecrûr olduğundan, ibtidâyı cer kelime ile yapmak, kendisinden önceki kelimeyle bağı devam ettiğinden kabîhtir.⁴³³ İbnü'l-Enbârî de, vakf-ı hasen için Dâni ile

⁴²⁷ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 61.

⁴²⁸ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 61.

⁴²⁹ Fâtiha 1/1-2-3.

⁴³⁰ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 62.

⁴³¹ A'lâ 87/1

⁴³² Tevbe 9/43

⁴³³ Dâni, *el-Müktefâ*, 22.

aynı tanımı yapmış, buna ilaveten “hasen” ifadesi yanında ikinci bir ifade olarak “hasen gayr-i tâm” ifadesini kullanmıştır ki, bunlardan “hasen” ifadesini hem ayet arası hem ayet sonlarında kullanırken; “hasen gayr-i tâm” ifadesini, sadece ayet aralarındaki vakıflar için kullandığı görülmektedir.⁴³⁴

2.11.4. Vakf-ı Kabîh

Durulan yerde kelâm lafız ve mana yönünden tamam olmaz ve mâbadi ile lafız ve mana alakası varsa böyle yerlerdeki vakflara “vakf-ı kabîh” denir.⁴³⁵ Danî, kastedilen mananın anlaşılmadığı yerler vakf-ı kabîh olur demiş,⁴³⁶ İbnü'l-Enbârî ise, tâm veya hasen vakf olmayan yerlere kabîh vakf demiştir. Bununla birlikte el-Enbârî'ye göre, eğer iki kelime veya cümle arasında lafzî/i'raba ilişkin bir bağ varsa bu tür yerlerde durmak da kabîh vakf olmaktadır. Zirâ bu şekilde durulduğunda cümle eksik kaldığı kastedilen mana da hâsıl olmamaktadır.⁴³⁷ Semânûdî vakf-ı kabîh olan yerlere şu örnekleri vermiştir;⁴³⁸

- Kavlı ile mekûl-i kavlı arasında yapılan vakıflar vakf-ı kabîhtir. (قَالَ اللَّهُ) diyerek vakf yapmak buna örnektir.
- Şart ve cevabı birbirinden ayırmak vakf-ı kabîh'tir. Örnek: ⁴³⁹(وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ)
- Edatların ismini haberinden ayırarak vakf yapmak vakf-ı kabîh'tir. Örnek: (إِنَّ اللَّهَ)

Bu tür yerlerde zaruret olmadan isteyerek vakf yapmak caiz değildir. Eğer okuyucu zaruret halinde vakf yapmak zorunda kalırsa ayetin başından başlayarak okumaya devam eder. İbnü'l-Enbârî ise vakf-ı kabîh olan yerler ile alakalı şu açıklamayı yapar: “Muzâfun ileyh olmadan muzâf, sıfat olmadan mevsuf, merfû olmadan ref eden veya aksi, mensûb olmadan nasb eden veya aksi, te'kid olmadan müekkid, ma'tûfun aleyh olmadan ma'tuf, mübdelün minh olmadan bedel, ismi olmadan ⁴³⁹ظَنَّ، كَانَ، إِنَّ ve benzerleri, haberi olmadan bunların isimleri, istisna olmadan müstesna

⁴³⁴ Koyuncu, *Vakf ve İbtidâ*, 115-116.

⁴³⁵ Pakdil, *Ta'lim Tecvîd ve Kıraat*, 265.

⁴³⁶ Dâni, *el-Müktefâ*, 25.

⁴³⁷ Koyuncu, *Vakf ve İbtidâ*, 118.

⁴³⁸ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 62.

⁴³⁹ Bakara 2/215.

minh, ismi veya harfî olsun sıla olmadan mevsûl, mastarı olmadan fiil, mütealliki olmadan harf-i cer ve cezası olmadan şart üzerinde durmakla vakf-ı tâm olmaz.⁴⁴⁰

Secâvendî'ye göre ise vakıflar şu şekilde tanımlanmıştır:

1- Vakf-ı Lâzım (م): İki ayeti birbirine vasletmekle, kastedilen manayı değiştiren vakftır.

⁴⁴¹(وما هم بمؤمنين) ayetinde vakf gereklidir. Şayet (يخادعون الله) ayetine vasl edilirse (بمؤمنين) ayetine sıfat olma vehmi ortaya çıkar. Böyle olunca münafıklar aldaticı olmaktan uzak tutulup, hâlis iman sahibi kişiler durumuna gelirler. Yine ⁴⁴²(سبحانه أن يكون له ولد) ayeti, ⁴⁴³(له ما في السموات وما في الأرض) ayetiyle birleştirilirse, bunun ولد kelimesinin sıfatı olduğu vehmi doğar. Menfi olanın, göklerde olan her şeyin O'na ait olma vasfıyla, mevsuf olan veled anlaşılır. Hâlbuki burada gaye, mutlak manada veled'in nefyidir.⁴⁴⁴

2- Vakf-ı Mutlak (ط): Mekûlu kavlı olmaması şartıyla kendisinden sonraki ayet ile ibtidâsı uygun olan vakıftır. Secâvendî bununla alakalı şu örnekleri varmıştır:⁴⁴⁵

- İbtidâ yapılan ayetin isim olması gibi: ⁴⁴⁶(اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ) buna örnektir.
- İbtidâ yapılan ayetin fiil olması gibi: ⁴⁴⁷(يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا) ⁴⁴⁸(سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ)
- İbtidâ yapılan ayetin mahzûf fiilin mef'ûlu olması gibi: ⁴⁴⁹(وَعَدَ اللَّهُ) ⁴⁵⁰(سُنَّةَ اللَّهِ)

⁴⁴⁰ Celaleddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân: Kur'ân İlimleri Ansiklopedisi*, çev. Hüseyin Avni Çelik - Sâkıp Yıldız (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987), 1/198.

⁴⁴¹ Bakara 2/8.

⁴⁴² Nisâ 4/171.

⁴⁴³ Nisâ 4/172.

⁴⁴⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1987, 1/200.

⁴⁴⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf*, ed. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-'Îdî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2006), 1/116-118.

⁴⁴⁶ Şûrâ 42/13.

⁴⁴⁷ Nûr 24/55.

⁴⁴⁸ Bakara 2/142.

⁴⁴⁹ Nisâ 4/122.

⁴⁵⁰ Ahzâb 33/38.

- İbtidâ yapılan ayetin istifham olması gibi: ⁴⁵²(أُتْرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا) ⁴⁵¹(أُتْرِيدُونَ أَنْ تَهْتَدُوا)
- İbtidâ yapılan ayetin nefiy olması gibi: ⁴⁵⁴(ان يَرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا) ⁴⁵³(مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ)
- İbtidâ yapılan ayetin şart olması gibi: ⁴⁵⁵(مَنْ يَشَاءِ اللَّهُ يُضِلَّهُ)

3- Vakf-ı Câiz (ج): İki tarafın olumlu olması bakımından, kendinde vasl ve fasl câiz olan vakf'tır. ⁴⁵⁶(وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ) ayeti buna örnektir. Çünkü atıf 'vâv'ı vasl yapmayı, mef'ûlun fiilden önce gelmesi ise fasl yapmayı gerektirir. Burada takdir, ويوقنون بالأخرة, ve ونحن نسبح بحمده, ayetinde istifhamın son bulması fasl, (وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ) ⁴⁵⁷ ayetinde istifhamın son bulması fasl, (وَنَحْنُ نَسْبِحُ بِحَمْدِكَ) ayetindeki vâv-ı hâliyye ise vasl gerektirir. ⁴⁵⁸

4- Vakf-ı Mücevvez li-vechin (ز) : Bu vakf ile alakalı Secâvendî, iki farklı i'rabtan birini tercih etme durumuna bağlı olarak genelde “vasl'ın vakf'tan evla olduğu yerler” şeklinde genel bir ifade kullanmış lakin muhtemelen câiz vakf olması nedeniyle, vakf mı yoksa vasl mı evla açıkça belirtmemiştir. ⁴⁵⁹ Secâvendî bu vakf ile alakalı şu örneği vermiştir: (فَلَا يَخْفَى عَنْهُمْ) bu ayetin devamında gelen (أَلَمْ تَرَ أَنَّ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ) ayetinde bulunan fâ, sebep ve cezayı gerektirir ki bu, vasl sebebidir. Diğer yandan (فَلَا يَخْفَى) ile başlayan cümlelerin istinâfiye (yeni cümle) olması da fasl için bir vecih teşkil etmektedir. ⁴⁶⁰

5- Vakf-ı Murahhas (ص): Önceki ayetle sonraki ayet arasında münasebetin devam ettiği, fakat nefesin kesilmesi veya kelâmın uzun olması sebebiyle vakf yapılmasına ruhsat verilen yerlerdir. Burada vakf yaptıktan sonra geriye dönerek vasl edilmesi gerekmez.

⁴⁵¹ Nisâ 4/88.

⁴⁵² Enfâl 8/67.

⁴⁵³ Kasas 28/68.

⁴⁵⁴ Ahzâb 33/13.

⁴⁵⁵ En'âm 6/39.

⁴⁵⁶ Bakara 2/4.

⁴⁵⁷ Bakara 2/30.

⁴⁵⁸ es-Secâvendî, 'İlelü'l-Vukûf, 1/128.

⁴⁵⁹ Koyuncu, Vakf ve İbtidâ, 153.

⁴⁶⁰ es-Secâvendî, 'İlelü'l-Vukûf, 1/130.

Çünkü sonrasında gelen cümlenin manası açıktır. (وَالسَّمَاءُ بِنَاءٍ) ayeti buna örnektir.

Çünkü ayetin devamı olan (وَأَنْزَلَ) fiili ayetin siyâkına girmektedir. Bu fiilin fâili, müstetir zamir olarak makabline dönmektedir. Bununla birlikte cümlenin manası da kaybolmamıştır.⁴⁶¹

Semânûdî ise Kur'ân okuyucusunun, vakf yapma hususunda üç hali bulunduğunu bu bağlamda, ihtiyârî, ızdırârî, ihtibârî olarak üç vakf çeşidi olduğunu belirtmiştir.⁴⁶²

2.11.5. Vakf-ı İhtiyârî

Zarurî bir sebep olmaksızın kişinin kendi isteğiyle, vakf yapmayı kastederek isteğe bağlı yaptığı vakıflara denir. Semânûdî bununla alakalı şöyle demiştir: “Okuyucu ihtiyârî vakf yapacağı zaman tâm veya kâfi olacak şekilde vakfetmesi uygun olur, eğer vakf yapılan yer ayet başı olursa orada vakf yapıp sonrasında ibtidâ etmesi daha da güzel olur demiştir.⁴⁶³ İbnü'l-Cezerî ise; “Kurrânın çoğunluğu vakf'ın kısımlarını belirli kaidelerle sınırlamışlardır. Vakf'ın taksiminde söyleyebileceğim en iyi yol, onun ihtiyârî ve ızdırârî olarak ikiye ayrılmasıdır. Çünkü kelâm ya tâm'dır ya da değildir. Şayet tâm ise vakf-ı ihtiyârîdir” demiştir.⁴⁶⁴

2.11.6. Vakf-ı İzdirârî

Tilâvet esnasında nefes kesilmesi veya devam etmeye engel bazı sebeplerden dolayı, mananın tam olması gözetilmeden uygulamak zorunda kalınan vakf çeşididir. Bu tür vakıflar zaruret halinde meydana geldiğinden dolayı vakf yapılan kelime, mana tamamlanmadığından dolayı şayet ibtidâ yapmaya uygun değilse, manaya uygun daha önceki bir kelimedenden başlamak gerekir.⁴⁶⁵

⁴⁶¹ es-Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf*, 1/131.

⁴⁶² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 63.

⁴⁶³ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 63.

⁴⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 1/225

⁴⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 1/226; Koyuncu, *Vakf ve İbtidâ*, 87.

2.11.7. Vakf-ı İhtibârî

Bir hoca huzurunda, herhangi bir kimsenin kıraatindeki bilgisini ve maharetini öğrenmek maksadıyla, şayet bir özür sebebiyle vakf yapmaya mecbur kalmışsa, vakfı niçin yaptığını anlamak için yapılan vakıflara bu isim verilmiştir.⁴⁶⁶ Semânûdî, şayet hoca öğrenciyi denemek, kontrol etmek amacıyla durdurursa, okuyucuya her kelime üzerinde vakf yapmak câiz olur, eğer vakf yapılan kelimededen başlamak uygun olmazsa, geri dönülerek uygun bir yerden okumaya devam edilir demiştir.⁴⁶⁷

2.11.8. Vakf-ı İntizârî

Semânûdî bu vakf çeşidinden bahsetmemiştir. Vakf-ı intizârî, Kur'ân okuyan kimsenin, bir kelimedeki tüm farklı rivayetleri bir araya getirerek kıraat vecihlerini gösterdiği, her bir kıraate geçerken yaptığı vakf çeşididir.⁴⁶⁸

Semânûdî, vakf ve ibtidâ yaparken mushaf imlâsına riayet edilmesi gerektiğini belirtmiş, şu örnekleri vermiştir.⁴⁶⁹

- Lafzen hazfedilmiş ‘elif’, ‘vâv’ ve ‘yâ’ harflerinde isbât ile vakf yapmak
- Raf ve cer halinde olan tenvîn’de hazf ile, mansûb olan tenvîn’de ise ‘elif’ ile vakf yapmak
- Harekesi lafzen hazfedilmiş vasl hemzelerinde harekeyi isbât ederek ibtidâ yapmak

Yine Semânûdî, Kur'ân'ı Kerîm’de tâm vakf cihetinden bazı yerlerin bulunduğunu, buralarda vakf yaptıktan sonra devam etmenin müstehâp olduğunu söyleyenlerin olduğunu belirtmiştir. Bu örneklerden bazıları şunlardır:⁴⁷⁰

(فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ)⁴⁷¹ (إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ)⁴⁷² (وَلَا يَخْزُنُكَ قَوْلُهُمْ)⁴⁷³

⁴⁶⁶ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri ve okuma kâideleri*, 328.

⁴⁶⁷ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 64.

⁴⁶⁸ Koyuncu, *Vakf ve İbtidâ*, 88.

⁴⁶⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 64.

⁴⁷⁰ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 63.

⁴⁷¹ Bakara 2/285.

⁴⁷² En'âm 6/36.

⁴⁷³ Yûnus 10/65.

- (وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا) ⁴⁷⁴ (يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ) ⁴⁷⁵ (مِنْ مَرْقَدِنَا) ⁴⁷⁶
- (كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ) ⁴⁷⁷ (وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ) ⁴⁷⁸
- (فَلَا يَجْزُكَ قَوْلُهُمْ) ⁴⁷⁹ (وَمَنْ النَّاسِ وَالذَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلَفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ) ⁴⁸⁰
- (وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا) ⁴⁸¹ (إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورًا) ⁴⁸² (فَإِنَّ الْإِنْسَانَ كَفُورًا) ⁴⁸³
- (لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مِثْلُ السُّوءِ) ⁴⁸⁴ (وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) ⁴⁸⁵

Semânûdî bu örnekleri vermekle yetinmiş, bazı kimselerin bu örnekleri otuza kadar çıkardığını aktarmış, daha sonra vakf, kat' ve sekte kavramları hakkında açıklama yapmıştır.⁴⁸⁶

Vakf: Kıraate tekrar başlamak niyetiyle, adet olduğu üzere, nefes alacak kadar bir zaman sesi kesmekten ibarettir.⁴⁸⁷

Kat': Hizb, cüz veya benzeri yerlerde, kıraatten tamamen ayrılmak niyetiyle, kıraati kesmeye/bitirmeye denir. Kat' yaparken de vakf'ta olduğu gibi tâm, kâfi veya hasen olmasına ve mushaf imlâsına dikkat edilir. Ancak kat' yaparken, vakf'ın aksine kıraatin ayet başında sonlandırılması şart koşulmuştur.⁴⁸⁸

Sekte: Nefes almaksızın, vakf zamanından daha kısa bir müddet sesi kesmektir.⁴⁸⁹ Sekte, nakil ve rivayetle sabit olduğu halde, vakf ve kat' böyle değildir.⁴⁹⁰

⁴⁷⁴ Kehf 18/1.

⁴⁷⁵ İnsan 76/31.

⁴⁷⁶ Yâsîn 36/52.

⁴⁷⁷ Şûrâ 42/13.

⁴⁷⁸ Mü'min 40/6.

⁴⁷⁹ Yûnus 10/76.

⁴⁸⁰ Fâtır 35/28.

⁴⁸¹ A'râf 7/180.

⁴⁸² Hac 22/66.

⁴⁸³ Şûrâ 42/18.

⁴⁸⁴ Nahl 16/60.

⁴⁸⁵ Haşr 59/7.

⁴⁸⁶ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 64.

⁴⁸⁷ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 64.

⁴⁸⁸ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 64.

⁴⁸⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 64.

⁴⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 1/238.

Müellif bu bölümün sonunda, vakf ve ibtidâ ilminin tecvîd konuları içerisinde en zor olanlarından olduğunu, Kur'ân ve tecvîd ilimlerinde derin bilgi sahibi olmayan kişilerin tam anlamıyla idrak edemeyeceğini, bu yüzden de bu bölümün iyi anlaşılması ve fayda vermesi için konuları özet olarak anlattığını belirtmiş ve konuyla alakalı şu rivayeti nakletmiştir:⁴⁹¹ Hz. Ali'ye, ayette geçen tertil kelimesinin anlamı nedir diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Tertîl, harfleri tecvîde riayet ederek okumak ve vakf yerlerini bilmektir.”⁴⁹²

2.12. Vasl Hemzesi

Hemze, hakiki mahreç olan boğazın en dibinden çıkan bir harf olup, harf-i medden sonra gelmesi şartıyla, ister harekeli ister sâkin olsun med sebebi (sebeb-i med) dir.⁴⁹³

Hemzeler iki kısma ayrılırlar:

- Kat' hemzesi: Gerek okumaya başlarken gerekse vasıl ve vakf halinde okunan hemzeye kat' hemzesi denir.⁴⁹⁴ Kat' hemzesinin, isimlerde fiillerde ve harflerde, kelimenin başında, ortasında veya sonunda üç harekeden biri ile veya sâkin olarak gelmesi mümkündür.⁴⁹⁵

498 (أَيُّ) 497 (يُؤْمِنُونَ) 496 (يَشَاءُ)

- Vasl hemzesi: Hemze ile başlayan kelimelerin evvelinde bulunan, yazıda mevcut, kendisi ile başlanınca okunan fakat kendinden önce harekeli bir harf gelince okunmayan hemzelere denir.⁴⁹⁹

⁴⁹¹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 62-63.

⁴⁹² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 1/255.

⁴⁹³ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri ve okuma kâideleri*, 250.

⁴⁹⁴ Şakakî, *Kur'ân Tilâvetinde Mükemmellik*, 202.

⁴⁹⁵ Rihâb Muhammed Müfid Şakakî, *Hilyetü't-Tilâveti fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, ed. Eymen Rüşdî Süveyd (Cidde: Mektebetü Ravâiu'l-Memleketi, 2008), 277.

⁴⁹⁶ Bakara 2/90.

⁴⁹⁷ Bakara 2/3.

⁴⁹⁸ Nahl 16/1.

⁴⁹⁹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri ve okuma kâideleri*, 250.

Semânûdî, eğer bir kimse okumaya vasıl hemzesi ile başlayacak olursa, başlayacağı fiilin üçüncü harfinin harekesine bakar, eğer bu hareke lâzım damme olur ise, vasl hemzesinin ibtidâsını damme yapar demiştir.⁵⁰⁰ Örnek:

504 (أُجْتَنَّتْ) 503 (أُضْطُرُّ) 502 (أُدْخُلُوا) 501 (أُعْبُدُوا اللَّهَ)

ÂRIZ damme örneği ise (أَمْشُوا) kelimesidir. Bu ayette vasl hemzesi damme ile başlamaktadır. Lakin burada üçüncü harfin harekesi olan damme lâzımî değil ârizîdir. Çünkü bu fiilin aslı (أَمْشُوا) şeklindedir. ‘Yâ’ harfinin dammesi ‘şîn’ harfine nakledilmiş, iki sakinin karşılaşmasından dolayı da ‘yâ’ harfî hafzedilmiştir. Eğer başlanılan fiilin aslında üçüncü harfinin harekesi fetha veya kesra ise vasl hemzesine kesra harekesi verilerek başlanır.⁵⁰⁵ Örnek:

509 (إِنْفِرُوا) 508 (إِرْجِعُوا) 507 (إِعْلَمُوا) 506 (إِنطَلِقُوا)

Eğer hemze-i vasl ile başlayan fillerin evveline istifhâm hemzesi getirilir ve vasledilirse, vasl hemzesi, hafifletmek için okunuştan ve yazıdan düşer, istifhâm hemzesi sabit kalır. Bu hemze ibtidâ ve vasl durumunda meftûh olduğundan dolayı da vasl hemzelerine fetha hareke ile başlanır.⁵¹⁰ Örnek:

513 (أَصْطَفَى الْبَنَاتِ) 512 (أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا) 511 (أَطَّلَعَ الْغَيْبِ)

⁵⁰⁰ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 65.

⁵⁰¹ Mâide 5/72.

⁵⁰² Bakara 2/58.

⁵⁰³ Bakara 2/173.

⁵⁰⁴ İbrahim 14/26.

⁵⁰⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 65.

⁵⁰⁶ Mürselât 77/29.

⁵⁰⁷ Bakara 2/194.

⁵⁰⁸ Yûsuf 12/81.

⁵⁰⁹ Nisâ 4/71.

⁵¹⁰ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 65.

⁵¹¹ Meryem 19/78.

⁵¹² Sebe 34/8.

⁵¹³ Sâffât 37/153.

Eğer başlanılan isim lâm-1 tarifli olursa vasl hemzesinin harekesi fethalı olarak okunur.⁵¹⁴

Örnek:

515 (الْأَرْضِ) 516 (الْإِنْسَانُ) 517 (الْآخِرَةَ) 518 (الْحُجُّ)

Lâm-1 târif'in başında istifhâm hemzesi bulunursa, vasl hemzesi soru hemzesine med olarak verilir. Örnek:

519 (أَذْكُرِينَ) 520 (فُلَّ آلَ اللَّهِ)

Vasl hemzeleri, vasl halinde düştükleri için sebab-i med olmazlar.⁵²¹ Semânûdî, eğer kendisiyle başlanılan isim lâm-1 tarif'li olmaz ise vasl hemzesi'nin harekesinin kesralı olarak okunacağını, bununda Kur'ân-ı Kerîm'de yedi isimde örneğinin bulunduğunu söylemiş ve şu örnekleri vermiştir:⁵²²

523 (إِسْمُ رَبِّكَ)

524 (عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ)

525 (إِنِ امْرَأَةٌ هَلَكَتْ) 526 (كُلُّ امْرَأٍ)

527 (لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ إِتْنَيْنِ)

528 (إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ) 529 (وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ)

⁵¹⁴ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 65.

⁵¹⁵ Bakara 4/11.

⁵¹⁶ Nisâ 4/28.

⁵¹⁷ Bakara 2/94.

⁵¹⁸ Bakara 2/189.

⁵¹⁹ En'âm 6/143-144.

⁵²⁰ Yûnus 10/51-91.

⁵²¹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri ve okuma kâideleri*, 251.

⁵²² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 66.

⁵²³ Rahmân 55/78.

⁵²⁴ Bakara 2/87.

⁵²⁵ Nisâ 4/176.

⁵²⁶ Tûr 52/21.

⁵²⁷ Nahl 16/51.

⁵²⁸ Âl-i İmrân 3/53.

⁵²⁹ Yûsuf 12/21.

إِنْتَيْنِ: (فَإِنْ كَانَا ائْتَيْنِ) ⁵³⁰ (أَتْنَا عَشْرَةَ عَيْنَا) ⁵³¹

إِنْتِ: (إِنْتِ عِمْرَانُ) ⁵³²

Semanudi bu bölümde vasl ve kat' hemzeleri hakkında tanım yapmamış, sadece kendisiyle başlanılan kelimedede vasl hemzesine hangi durumda hangi hareketin verileceğinden bahsetmiş ve bu kelimelere örnekler vermiştir.

Tecvîd hükümlerini içeren ikinci bölümün genel bir değerlendirmesini yaptığımızda eserin en uzun kısmının bu bölüm olduğunu görüyoruz. Müellif bu bölümde tecvîd ile alakalı hükümlerin büyük bir kısmını işlemiş fakat bu hükümlerin bazılarının tanımlarını eksik bırakmış, genellikle detaya girmemiş ve ihtilaflardan bahsetmemiştir. Biz de bu eksik konuları diğer temel eserlerle karşılaştırarak, Semânûdî'nin yer vermediği önemli detaylara ve ihtilaflara da yer vererek bölümü tamamladık.

⁵³⁰ Nisâ 4/176.

⁵³¹ Bakara 2/60.

⁵³² Tahrîm 66/12.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEMÂNÛDÎ'NİN RESMU'L-MUSHAF KONUSUNA YAKLAŞIMI

Semânûdî eserin son kısmında resmu'l-mushaf ile alakalı konulara da yer vermiştir. Bu bölümde öncelikle resmu'l-mushaf ile alakalı genel bir tanım ve inceleme yapıp, ardından Semânûdî'nin resmu'l-mushaf başlığı altında anlattığı konular incelenecektir.

Kur'ân'ı-Kerîm'in kendine özgü bir yazı şekli vardır ki buna Hz. Osman zamanında istinsah edilen mushafın yazı ve imla şekli manasında 'resm-i Osmânî veya 'resmü'l-mushaf denilmektedir.⁵³³ Hz. Osman Mushafının imla özelliklerine dair bilgiler ilk dönemlerde şifahi yollarla aktarılmış bu şifahi bilgilerde daha ziyade Medine kıraat imamı Nâfî, Basra kıraat imamı Âsım el-Cahderî ve Kûfe kıraat imamı Hamza b. Habîb ez-Zeyyât gibi kıraat imamlarından gelmiştir. Mushaf imlasını konu edinen müstakil eserlerin varlık kazanmaya başlaması ise hicrî ikinci asrın ikinci yarısına tekabül eder.⁵³⁴

Mushaf imlâsının genel nitelikleri temel kaynaklarda genellikle "hazf, ziyade, ibdâl, vasl-fasl, hemze ve mushaf arası yazım farklılıkları gibi başlıklar altında incelenmiştir.⁵³⁵ Semânûdî zikri geçen bu konuları bu bölümde genel olarak işlemiş, lakin konuları anlatırken fazlaca detaya yer vermemiş genellikle bu kelimelerin Kur'ân-ı Kerîm'den yerlerini gösterip mushaf aradaki ihtilaflardan bahsetmiş, kelimenin yazılış sebepleriyle alakalı bilgilerden bahsetmemiştir. Biz bu yazılış sebeplerini ve Semânûdî'nin verdiği bilgilerle farklılık arz eden kısımları Dâni'nin *Muknî*, İbn Necâh'ın (ö. 496/1103) *Muhtasaru't-Tebyîn* eserleri başta olmak üzere bu konuyla alakalı temel kaynaklara başvurarak göstermeye çalışacağız.

3.1. Tâu't-Te'nîs

Mushaf imlasında hâ-i te'nîs (isimlerde dişilik alameti) kimi yerde açık 'tâ' (ت) olarak kimi yerde ise 'hâ' (ه) olarak yazılmış,⁵³⁶ hangisinin asıl olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bu

⁵³³ Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 295.

⁵³⁴ Mehmet Emin Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı: Mushaf Tarihi ve İmlâsı* (Ankara: Otto, 2015), 135.

⁵³⁵ Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 296,297; Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 140.

⁵³⁶ Gânim Kaddûrî el-Hamed el-Hamed, *Resmu'l-Mushaf: Dirâse Lügaviyye Târihiyye* (Bağdat: el-Lecnetu'l-Vataniyye, 1982), 269.

bağlamda Basra ekolü açık te harfinin, Kûfe ekolü ise hâ harfinin asıl olduğunu savunmuştur.⁵³⁷ Gerek dilciler gerek Mushaf imlasına dair eser telif edenler, gerekse kıraat âlimleri, dişilik tâ'larının farklı yazımlarını incelemişler, birbirine yakın açıklamalar ileri sürmüşlerdir. Bu yazım farklılıklarını lehçede bu türden farklılıkların bulunması, yazımın telaffuza uygunluğu, kıraat farklılıkları, dişilik tâ'sı bulunan ismin vakf ve vasl durumu, isimlerde dişilik bildiren tâ'nın aslında açık imlâ edildiği ve yine tâ'nın açık olarak yazılmasında vasl'ın değil de vakf'ın itibara alınmış olabileceği ile izah edenler olmuş, ancak daha çok kabul gören izahın 'tâ'nın açık yazımında vasl'ın, kapalı yazımında ise vakf'ın esas alındığı" yönünde yapılan açıklama olduğu değerlendirilmiştir.⁵³⁸

Müellif Kur'ân-ı Kerîm'de müenneslik tâ'sı'nın açık bir şekilde yazılmış olan yerler hususunda, Mushafları imla edenlerin ittifak ettiği kelimeler olduğunu belirtmiş ve o kelimelerin ayetlerdeki yerlerini göstermiştir.

Bu bağlamda Semânûdî, رَحْمَتٌ kelimesinin yedi yerde, نِعْمَتٌ kelimesinin on bir yerde, اِمْرَأَتٌ kelimesinin beş yerde, سُنَّتٌ beş yerde, لَعْنَتٌ kelimesinin iki yerde açık tâ ile yazıldığını belirtmiş ve bu kelimeleri örneklendirmiştir:⁵³⁹

رَحْمَتٌ: (أَوْلَيْكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ)⁵⁴⁰ (إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ)⁵⁴¹ (فَانظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ)⁵⁴²

(ورحمت ربك خير)⁵⁴⁶ (رَحْمَتُ اللَّهِ وَ بَرَكَتُهُ)⁵⁴³ (أَهْمُ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ)⁵⁴⁴ (ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ)⁵⁴⁵

نِعْمَتٌ: (وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ)⁵⁴⁷ (فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ)⁵⁴⁸ (بَدَلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ)⁵⁴⁹

⁵³⁷ Ebû Amr Osman b. Sa'îd Dâni, *Muknî': fi Resmi Mesâhifi'l-Emsâr*, ed. Hasan b. Fahd el-Hamîd (Dâru'd-Tedmuriyye, 2010), 487.

⁵³⁸ Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 148-155.

⁵³⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 67-68.

⁵⁴⁰ Bakara 2/218.

⁵⁴¹ A'râf 8/56.

⁵⁴² Rûm 30/50.

⁵⁴³ Hûd 11/73.

⁵⁴⁴ Zuhruf 43/32.

⁵⁴⁵ Meryem 19/2.

⁵⁴⁶ Zuhruf 43/32.

⁵⁴⁷ Bakara 2/218.

⁵⁴⁸ Tûr 52/29.

⁵⁴⁹ İbrahim 14/28.

يَأْتِيهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ⁵⁵⁰ (وَإِنْ تَعَدَّوْا نِعْمَتَ اللَّهِ)⁵⁵¹ (تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ)⁵⁵²

(بِنِعْمَةِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ)⁵⁵³ (يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ)⁵⁵⁴ (وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ)⁵⁵⁵ (وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ)⁵⁵⁶

إِمْرَأَتُ: (إِمْرَأَتُ الْعَزِيزِ)⁵⁵⁷ (إِمْرَأَتُ فِرْعَوْنَ)⁵⁵⁸ (مَرْأَتُ نُوحٍ وَامْرَأَتُ لُوطٍ)⁵⁵⁹ (إِمْرَأَتُ عِمْرَانَ)⁵⁶⁰

سُنَّتْ: (سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ)⁵⁶¹ (الْأَسُنَّتَ الْأَوَّلِينَ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا)

(سُنَّتِ الْأَوَّلِينَ)⁵⁶²

لَعْنَتٌ: (فَنَجْعَلُ لَعْنَتَ اللَّهِ)⁵⁶³ (وَالْحُمِسَةَ أَنْ لَعْنَتَ اللَّهِ)⁵⁶⁴

Semânûdî yukarıda zikredilen örneklere şu ayetleri de ilave etmiştir:⁵⁶⁵

(ابْنَتَ عِمْرَانَ)⁵⁶⁶ (وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ)⁵⁶⁷ (فَطَرْتُ اللَّهَ)⁵⁶⁸

(وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ)⁵⁷² (وَجَنَّتُ نَعِيمِ)⁵⁷³ (شَجَرَتِ الرَّقُومِ)⁵⁶⁹ (بَقِيَّتُ اللَّهِ)⁵⁷⁰ (قُرْتُ عَيْنِ)⁵⁷¹

⁵⁵⁰ Fâtır 35/3.

⁵⁵¹ İbrahim 14/34.

⁵⁵² Lokman 31/31.

⁵⁵³ Nahl 16/72.

⁵⁵⁴ Nahl 16/83.

⁵⁵⁵ Nahl 16/114.

⁵⁵⁶ Mâide: 5/11.

⁵⁵⁷ Yûsuf 12/30-51.

⁵⁵⁸ Kasas 28/9.

⁵⁵⁹ Tahrîm 66/10.

⁵⁶⁰ Âl-i İmrân 3/35.

⁵⁶¹ Mü'min 40/85.

⁵⁶² Enfâl 8/38.

⁵⁶³ Âl-i İmrân 3/61.

⁵⁶⁴ Nûr 24/7

⁵⁶⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibin*, 68.

⁵⁶⁶ Tahrîm 66/12.

⁵⁶⁷ En'âm 6/115.

⁵⁶⁸ Rûm 30/30.

⁵⁶⁹ Duhân 44/43.

⁵⁷⁰ Hûd 11/86.

⁵⁷¹ Kasas 28/9.

⁵⁷² Mücâdele 58/8-9.

⁵⁷³ Vâkıa 56/89.

Semânûdî bu kelimelerin açık ‘tâ’ ile yazıldığını belirtmiş, buralarda Ebû Amr, İbn Kesîr ve Yakûb’un ö harfi, geriye kalan diğer imamların ت harfi üzere vakf yaptığını belirtmiştir.⁵⁷⁴ كلمة lafzı ise Kur’an-ı Kerîm’de dört yer hariç ‘hâ’ ile yazılmıştır:

(إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ) ⁵⁷⁶ (وَمَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ) ⁵⁷⁵

(كَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ) ⁵⁷⁸ (وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا) ⁵⁷⁷

Semânûdî bu dört ayetten üçünde ihtilaf olduğunu, ihtilaf olan yerlerin, Yûnus sûresinin otuz üç ve doksan altıncı ayetleri ile Mü’min sûresinin altıncı ayetleri olduğunu belirtmiş, Şâtıbî’nin bu üç yeri açık tâ ile okuduğunu nakletmiştir.⁵⁷⁹ Dâni ise Mü’min sûresinin altıncı ayetini Irak mushaflarında hâ ile yazılı şekilde gördüğünü belirtmiş, İbnu’l-Enbârî ise bu ayeti açık ‘tâ’ ile yazılan ayetler içerisinde zikretmemiştir.⁵⁸⁰ Semânûdî, Âraf yüz otuz yedide bulunan كَلِمَتُ hariç bu dört yerde كَلِمَتُ lafızlarının müfred ve cemi yazılması hususunda kıraat imamları arasında ihtilaf olduğundan bahsetmiş, bu dört yere ilaveten sekiz yer daha bulunduğunu, buraların açık ‘tâ’ ile yazılması hususunda ittifak edildiğini lakin müfred veya cemi yazılması hususunda ihtilaf olduğunu belirtmiştir.⁵⁸¹ Bu ayetler şunlardır:

(بَيِّنَاتٍ) ⁵⁸⁶ (آيَاتٌ لِّلسَّائِلِينَ) ⁵⁸² (غِيَابَاتٍ اجْتَبَى) ⁵⁸³ (آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ) ⁵⁸⁴ (فِي الْغُرُفَاتِ أَمْنُونَ) ⁵⁸⁵

⁵⁷⁴ Semânûdî, *Tuhfetü’-t-Tâlibîn*, 68.

⁵⁷⁵ En’âm 6/115.

⁵⁷⁶ Yûnus 10/96.

⁵⁷⁷ Mü’min 40/6.

⁵⁷⁸ Yûnus 10/33.

⁵⁷⁹ Semânûdî, *Tuhfetü’-t-Tâlibîn*, 69.

⁵⁸⁰ el-Cühenî, *Kitâbu’l-Bedî’ fî Marifeti mâ Rusime fî Mushaflî Osmân*, 34,.

⁵⁸¹ Semânûdî, *Tuhfetü’-t-Tâlibîn*, 69.

⁵⁸² Yûsuf 12/8.

⁵⁸³ Yûsuf 12/10.

⁵⁸⁴ Ankebût 29/50.

⁵⁸⁵ Sebe 34/37.

⁵⁸⁶ Fâtır 35/40.

Semânûdî bu zikredilen yerleri cemi olarak okuyanların açık ‘tâ’ ile, müfred olarak okuyanların ise ‘hâ’ ile vakf yaptıklarına işaret etmiştir.⁵⁸⁹

3.2. Maktû ve Mevsûl Bölümü

Harf ve edatların yazımı çoğu eserde “bitişik ve ayrı yazılan harfler” başlığı altında incelenmektedir. Âlimler asıl olan yazımın ayrı yazım olsa da mushaf imlasında bazı harf ve edatların bazı durumlarda bitişik, kimi durumlarda da ayrı yazıldığını belirtmişlerdir. Harf ve edatların bu şekilde bitişik ve ayrı olarak yazılma sebepleri üzerinde de durulmuş, yazımın telaffuza uygunluğu, kıraat farklılıkları, vakf-ibtidâ, edatlar arasında idğam bağlantısı ve diğer dilsel nedenlerle gerçekleşmiş olabileceğine yönelik açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamalarda bitişik yazım nedeni olarak en fazla “edatlar arasında idğam ilişkisi” üzerinde durulmuştur.⁵⁹⁰ Semânûdî maktu ve mevsul konusunda, kelime ve edatların neden ayrı veya bitişik yazıldığı hususunda bilgi vermemiş, sadece ayrı ve bitişik yazılan harf ve edatları sırasıyla örneklendirmiştir.⁵⁹¹

3.2.1. Mushaflarda Aslı Üzere Ayrı Yazılan Kelimeler

Semânûdî mushaflarda aslı üzere ayrı olarak resmedilen on yedi edattan bahsetmektedir. Bu edatlar sırasıyla şu şekildedir:

1- اَنْ edatı: Semânûdî اَنْ edatının Mushaflarda, birbirinden ayrı olarak on yerde ayrı yazıldığı hususunda ittifak olduğunu belirtmiştir. Bu yerler şu şekildedir:

(أَنْ لَا أَقُولُ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ)⁵⁹² (أَنْ لَا يَقُولُ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ)⁵⁹³ (أَنْ لَا مَلْجَأَ)⁵⁹⁴

⁵⁸⁷ Fussilet 41/47.

⁵⁸⁸ Murselât 77/33.

⁵⁸⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 70.

⁵⁹⁰ Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 243-247.

⁵⁹¹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 70.

⁵⁹² A'râf 7/105.

⁵⁹³ A'râf 7/169.

⁵⁹⁴ Tevbe 9/118.

(أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ)⁵⁹⁵ (أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ)⁵⁹⁶ (أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ)⁵⁹⁷ (أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا)⁵⁹⁸
 (أَنْ لَا يُشْرِكَنَّ بِاللَّهِ شَيْئًا)⁵⁹⁹ (أَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ)⁶⁰⁰ (أَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ)⁶⁰¹

Semânûdî bu on yerden isitisna olarak ⁶⁰²(أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ) ayetinde ihtilâf olduğunu, bazı mushaflarda ayrı bazılarında bitişik olarak yazıldığını söylemiş, Dâni de aynı şekilde bu ayetin mushaflarda isbât ve hazf halinde iki farklı şekilde yazıldığını belirtmiştir.⁶⁰³

2- ⁶⁰⁴edatları: ⁶⁰⁵edatı Kur'ân'da sadece ⁶⁰⁶edatının ayrı yazıldığı tek yer demiştir. Bitişik yazılan yerlerden bazıları ise şu ayetlerdir:⁶⁰⁷

(فِيمَا مَنَّا بَعْدُ)⁶⁰⁸ (أَمَّا يُشْرِكُونَ)⁶⁰⁹ (أَمَّا ذَا كُنْتُمْ)⁶¹⁰

⁶¹¹ayetinin ayrı yazılacağı, hususunda ittifak edilmiş, buranın dışındaki yerler ise ayrı olarak yazılmıştır.⁶¹²

⁵⁹⁵ Hûd 11/14.

⁵⁹⁶ Hûd 11/26.

⁵⁹⁷ Yâsîn 36/60.

⁵⁹⁸ Hac 22/26.

⁵⁹⁹ Mümtehine 60/12.

⁶⁰⁰ Kalem 68/24.

⁶⁰¹ Duhân 44/19.

⁶⁰² Enbiyâ 21/87.

⁶⁰³ Dâni, *Muknî*, 459.

⁶⁰⁴ Ra'd 13/40.

⁶⁰⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 71.

⁶⁰⁶ Dâni, *Muknî*, 464.

⁶⁰⁷ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 71.

⁶⁰⁸ Muhammed: 47/44.

⁶⁰⁹ Neml 27/59.

⁶¹⁰ Neml 27/84.

⁶¹¹ A'râf 7/166.

⁶¹² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 71.

Dânî, Mehdevî (ö.440/1048) ve Cühenî (ö. 223/838), Âraf 7/166 ayetinin ayrı yazıldığını belirtmişlerdir.⁶¹³ Semânûdî bu edatın bitişik yazıldığı yere ⁶¹⁴(عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ) ayetini örnek göstermiştir.⁶¹⁵

Semânûdî ⁶¹⁶edatının (مَنْ مَا شُرَكَاءَ) ve (مَنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ) ayetlerinde ittifak ile ayrı yazıldığını, (مَنْ مَا رَزَقْنَاكُمْ) ayetinin yazılışında ise ihtilâf edildiğini bu gösterilen ayetlerin dışındaki yerlerin bitişik olarak yazıldığını belirtmiştir.⁶¹⁷ أمْ edatı şu dört ayette ayrı olarak yazılmıştır:

(أَمْ مَنْ أَسَسَ بَنِيهِ) ⁶¹⁸ (أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلاً) ⁶¹⁹ (أَمْ مَنْ خَلَقْنَا) ⁶²⁰ (أَمْ مَنْ يُأْتِي آمِنًا) ⁶²¹

Bu dört ayetin dışında kalanlar ise bitişik olarak yazılmıştır:⁶²²

(أَمْ مَنْ لَا يَهْدِي) ⁶²³ (أَمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ) ⁶²⁴ (أَمْ مَنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ) ⁶²⁵

İbn Necâh bu edatın idğamlı ve idğamsız yazılması hususunda mushafların ittifak ettiğini, farklılık arz eden mushaf'ın olmadığını belirtmektedir.⁶²⁶

Semânûdî ⁶²⁷edatının (حَيْثُ مَا كُنْتُمْ) ayetinde ayrı olarak yazıldığını, fethalı olan انْ edatının ise Kur'ân'ın tümünde ayrı olarak yazıldığını belirtmiştir.⁶²⁸ Örnek:

⁶¹³ el-Hamed, *Resmu'l-Mushaf*, 117.

⁶¹⁴ Nebe 78/1.

⁶¹⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 72.

⁶¹⁶ Rûm 30/28.

⁶¹⁷ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 71.

⁶¹⁸ Tevbe 9/109.

⁶¹⁹ Nisâ 4/109.

⁶²⁰ Sâffât 37/ 11

⁶²¹ Fussilet 41/40.

⁶²² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 71.

⁶²³ Yûnus 10/35.

⁶²⁴ Neml 27/60.

⁶²⁵ Neml 27/62.

⁶²⁶ Ebû Dâvûd Süleymân İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn li Hicâi't-Tenzil*, ed. Ahmed b. Ahmed b. Muammer Şerşâl (Riyad: Vizâratu'ş-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf, 2002), 2/417.

⁶²⁷ Bakara 2/144.

⁶²⁸ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 71.

ذَلِكَ أَنْ مَّ يَكُنْ رَبُّكَ⁶²⁹ (أَنْ مَّ يَرَهُ أَحَدٌ)⁶³⁰

فَا مَّ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ⁶³¹ edatı ise sadece 631 (فَا مَّ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ) ayetinde bitişik yazılmış geri kalan yerlerde ayrı olarak yazılmıştır. 632 (عَنْ مَنْ يَشَاءُ) ve 633 (عَنْ مَنْ تَوَلَّى) ayetleri olmak üzere Kur'ân'da iki yerde geçmektedir, buralarda da ayrı olarak yazılmıştır.⁶³⁴

3- (فِي مَا هَلْهَذَا آمِنِينَ)⁶³⁵ edatı فِي مَا edatları: فِي مَا, إِنَّ مَا, أَمْ مَا, لَبِئْسَ مَا, كَلَّ مَا, أَيْنَ مَا, كَيْ لَا -3 ittifakla ayrı olarak yazılmış, on yerde ise ihtilâflı olup bazı mushaflarda ayrı bazılarında ise bitişik olarak yazılmıştır:

(فِي مَا فِي فَعَلْنَ أَنْفُسِهِنَّ)⁶³⁶ (لِيَبْلُوكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ)⁶³⁷ (فِي مَا أَوْحَى إِلَيَّ)⁶³⁸ (فِي مَا أَشْتَهَتْ)⁶³⁹

(فِي مَا أَفْضَنُكُمْ)⁶⁴⁰ (فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ)⁶⁴¹ (فِي مَا هَمَّ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ)⁶⁴² (فِي مَا كَانُوا فِيهِ)⁶⁴³

(وَنُنشِئُكُمْ فِي مَا تَعْلَمُونَ)⁶⁴⁴

Semânûdî bu edatın geri kalan yerlerde bitişik olarak yazıldığını belirtmiştir.⁶⁴⁵ فِي مَا Dâni edatının on bir yerde ayrı olarak yazıldığını zikretmiş,⁶⁴⁶ bu kelimelerin ayrı yazıldıkları yerleri

⁶²⁹ En'âm 6/131.

⁶³⁰ Ra'd 13/7.

⁶³¹ Hûd 11/14.

⁶³² Nûr 24/43

⁶³³ Necm 53/29

⁶³⁴ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 72.

⁶³⁵ Şu'ara 26/146.

⁶³⁶ Bakara 2/240.

⁶³⁷ Mâide 5/48.

⁶³⁸ En'âm 6/145.

⁶³⁹ Enbiyâ 21/102.

⁶⁴⁰ Nûr 24/14.

⁶⁴¹ Rûm 30/38.

⁶⁴² Zümer 39/46.

⁶⁴³ Zümer 39/3.

⁶⁴⁴ Vâkıa 56/61.

⁶⁴⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 72.

⁶⁴⁶ Dâni, *Mukni'*, 470,471.

ayrı ayrı belirttikten sonra bazı mushaf imlâ edenlerin yalnızca Şuarâ 26/146'yı ayrı yazdıklarını, bunun dışındaki yerlerin tamamını bitişik yazdıkları yönünde Muhammed b. İsâ'dan gelen bir nakle yer vermiştir.⁶⁴⁷

İbn Necâh ise zikredilen on bir yerdeki ihtilaftan bahsetmiş, bununla birlikte Bakara 2/240 ile En'âm 6/145 ayetlerinde, bu iki edatın birleşik veya ayrı yazılması hususunda mushaflar arasında farklılıklar olduğunu ifade etmiş, her iki yazımında güzel olduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁸

İn edatı⁶⁴⁹ (إِنَّ ما تَوْعَدُونَ) ayetinde ittifakla ayrı yazılmış, İn ma ʿind Allah⁶⁵⁰ (إِنَّ ما عِنْدَ اللَّهِ) ayeti ise bazı mushaflarda ayrı bazılarında bitişik olarak yazılmış olup ihtilaflıdır. Bu iki yerin dışındakiler ayrı olarak yazılmıştır.⁶⁵¹ Dâni ve Cühenî bu edatın sadece En'âm 6/134 ayetinde ayrı yazıldığını söylemiş, buna ilaveten Cühenî, Tâ-Hâ 20/69 ayetinde ihtilaf olduğunu bazı mushaflarda ayrı bazılarında bitişik yazıldığını belirtmiştir.⁶⁵²

Semânûdî (أَمَّا عَنَّمُ) ayetinde ayrı olarak yazıldığını,⁶⁵³ İn ma yad'ûn⁶⁵⁴ (وَإِنَّ ما يَدْعُونَ) ayetinin bazı mushaflarda ayrı bazılarında ise bitişik yazıldığını belirtmiş,⁶⁵⁵ Dâni, Semânûdî'ye ilaveten Lokmân 31/30 ayetinin de ayrı yazıldığını, İbn Ebî Davud ise bu edatın mushaflarda sadece Hac 22/62'de ayrı yazıldığını gördüğünü belirtmiştir.⁶⁵⁶ Mehdevî bunlara ilâveten, Enfâl 8/41 ayetinde İn edatının Irak mushaflarında bitişik, kadîm mushaflarda ayrı yazıldığını ifade etmiştir.⁶⁵⁷

⁶⁴⁷ Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 250.

⁶⁴⁸ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/197-198; 3/522.

⁶⁴⁹ En'âm 6/24.

⁶⁵⁰ Nahl 6/95.

⁶⁵¹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 72.

⁶⁵² Dâni, *Muknî*, 475-475.

⁶⁵³ Hac 22/62.

⁶⁵⁴ Enfâl 8/42.

⁶⁵⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 73.

⁶⁵⁶ Dâni, *Muknî*, 475.

⁶⁵⁷ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî, *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr*, ed. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (Şârikâ: Dârü'l-İbni'l-Cevzi, 2009), 47.

Yine Semânûdî (لبئس ماكانوا)⁶⁵⁹ ve (ولبئس ماشرؤا به)⁶⁵⁸ edatının (بئس ما اشتروا به)⁶⁶⁰ yazıldığı ve (بئس ما خلقتُموني)⁶⁶¹ ayetlerinde ise bitişik olarak yazıldığı hususunda ittifak olduğunu, geriye kalan yerlerin ihtilafli okunduğunu belirtmiştir.⁶⁶² Dâni, bu edatın Bakara 2/90, Bakara 2/93, Â'râf 7/150 ayetlerinde birleşik olarak okunduğunu belirtmiştir.⁶⁶³

Semânûdî, (وآتاكم من كل ما سألتموه)⁶⁶⁴ edatının (كل ما زدوا)⁶⁶⁵ (كلما دخلت أمة)⁶⁶⁶ (كل ما جاء أمة)⁶⁶⁷ (كلما ألقى فيها فوج)⁶⁶⁸ ittifak olduğunu, ayetlerinde ihtilâf olup bazı mushaflarda ayrı bazılarında bitişik olarak yazıldığını, bu gösterilen ayetlerin dışındakilerin ise ayrı olarak yazıldığı hususunda ittifak edildiğini söylemiştir.⁶⁶⁹ Dâni, Semânûdî'nin yazılışı hususunda ihtilafli ayetler içerisinde saydığı Nisâ 4/91 ayetinin de ayrı yazıldığını belirtmiştir.⁶⁷⁰ İbn Necâh ise, Nisâ 4/91 ve Mü'minûn 23/44 ayetlerindeki bu edatların da bazı mushaflarda bitişik bazılarında ise ayrı yazıldığını belirtmiş, sadece İbrâhim 14/34 ayetinin ayrı yazılması noktasında icmâ olduğunu söylemiştir.⁶⁷¹

(أينما تكونوا)⁶⁷⁵ (أين ما كنتم)⁶⁷⁶ (أينما تقفوا)⁶⁷⁷ edatının (أينما يووجهه)⁶⁷³ ve (فأينما تولوا)⁶⁷² ayetinde bitişik olarak yazıldığı hususunda ittifak vardır. Şu üç ayet ise bazı mushaflarda ayrı bazılarında bitişik olarak yazılmıştır:⁶⁷⁴

(أينما تكونوا)⁶⁷⁵ (أين ما كنتم)⁶⁷⁶ (أينما تقفوا)⁶⁷⁷

⁶⁵⁸ Bakara 2/102.

⁶⁵⁹ Mâide 5/79.

⁶⁶⁰ Bakara 2/109.

⁶⁶¹ A'râf 7/150.

⁶⁶² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 73.

⁶⁶³ Dâni, *Mukni'*, 477.

⁶⁶⁴ İbrahim 14/34.

⁶⁶⁵ Nisâ 4/91.

⁶⁶⁶ A'râf 7/38.

⁶⁶⁷ Mü'minûn 23/44.

⁶⁶⁸ Mülk 67/8.

⁶⁶⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 75.

⁶⁷⁰ Dâni, *Mukni'*, 478.

⁶⁷¹ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/410-412.

⁶⁷² Bakara 2/110

⁶⁷³ Nahl 16/76.

⁶⁷⁴ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 73.

⁶⁷⁵ Nisâ 4/78.

⁶⁷⁶ Şu'arâ 26/92.

⁶⁷⁷ Ahzâb 33/61.

Semânûdî, bu zikredilen ayetler haricinde bu edatın tüm Kur'ân'da ayrı olarak yazıldığını belirtmiş.⁶⁷⁸ Mehdevî ise bitişik yazılmasında ittifak edilen Bakara 2/110 ve Nahl 16/76 ayetlerine Ebû Ca'fer Ahmed b. el-Hazzâz'ın, Ahzâb 33/61 ayetini de ilave ettiğini nakletmektedir.⁶⁷⁹

لا edatının bitişik ya da ayrı yazıldığı yerlerle alakalı farklı kanaatler söz konusudur. İbn Kuteybe (ö. 276/889) her yerde ayrı yazılacağını söylerken,⁶⁸⁰ Dâni, bu edatın Hac 22/5, Ahzâb 33/50, Hadîd 57/23 ayetlerinde bitişik olarak yazıldığını zikrettikten sonra, Muhammed b. Nusayr'dan (ö. 245/859), Âl-i İmrân 3/153'de ki ayetin mushaflarda bitişik olarak yazılması hususunda ittifak olduğunu aktarmış, bununla birlikte Gâzî b. Kays'ın (ö. 199/814) kitabında da bitişik yazıldığını söylemiştir.⁶⁸¹ İbn Necâh ise bu edatın dört yerde bitişik yazıldığını, sadece Âl-i İmrân 3/153 ayetindeki yazımla alakalı bölge mushafları arasında farklılıklar bulunduğunu belirtmiştir. Onun aktardığına göre özellikle Bağdat ve Şam mushaflarında bu edat bitişik olarak resmedilmiştir.⁶⁸² Semânûdî ise bu edatın aşağıdaki ayetlerde birleşik olarak yazıldığı hususunda ittifak edildiğini söylemiştir.⁶⁸³

(لَكَيْلًا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ)⁶⁸⁴ (لَكَيْلًا يَكُونُ عَلَيْكَ حَرْجٌ)⁶⁸⁵ (لَكَيْلًا يَعْلَمُ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا)⁶⁸⁶

(لَكَيْلًا تَأْسُؤُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ)⁶⁸⁷

⁶⁷⁸ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 73.

⁶⁷⁹ el-Mehdevî, *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr*, 46.

⁶⁸⁰ Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Edebu'l-Kâtib*, ed. Muhammed ed-Dâli (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 240.

⁶⁸¹ Dâni, *Muknî'*, 480.

⁶⁸² İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 2/376.

⁶⁸³ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 74.

⁶⁸⁴ Âl-i İmrân 3/153.

⁶⁸⁵ Ahzâb 33/50.

⁶⁸⁶ Hac 22/50.

⁶⁸⁷ Hadîd 57/23.

Semânûdî *يَوْمَ هَمَّ* edatının ⁶⁸⁸(يَوْمَ هَمَّ بَرَزُونَ) ve ⁶⁸⁹(يَوْمَ هَمَّ عَلَى النَّارِ) ayetlerinde ayrı, bu iki ayet dışındaki yerlerde bitişik olarak yazıldığını, *قَالَ ابْنُ أُمِّ* edatının ⁶⁹⁰(قَالَ ابْنُ أُمِّ) ayetinde ayrı ⁶⁹¹(يَسْتَوْمُّ) ayetinde birleşik olarak yazıldığını *مَالٍ* edatının ise şu dört ayette ayrı yazıldığını belirtmiştir:⁶⁹²

⁶⁹³(فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ) ⁶⁹⁴(مَالِ هَذَا الرَّسُولِ) ⁶⁹⁵(فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا) ⁶⁹⁶(مَالِ هَذَا الْكِتَابِ)

Sonuç olarak Semânûdî, Maktû ve Mevsûl başlığı altında bazı harf ve edatların birleşik ve ayrı yazıldığı yerleri göstermiş ancak çoğunlukla bu edatların birleşik veya ayrı yazılmasına dair illetleri belirtmemiştir. Bununla birlikte Semânûdî'nin verdiği bilgiler, meşhur imla kaynaklarının verdiği bilgilerle genel anlamda uyumlu olup, bazı yerlerde de farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar yukarıda edatlar incelenirken aktarılmıştır.

3.3. Hazf Bölümü

Kaynaklara baktığımızda hazf'in, telaffuzda okunduğu halde imlada gösterilmemesi olduğunu görmekteyiz. Hazf'in zıttı olan isbât ise harflerin telaffuz edildiği gibi yazılmasıdır. Bu konuyla alakalı klasik eserleri incelediğimizde hazf'e konu olan harflerin çoğunlukla med harfleri olduğu görülmekte, bunun sebebi ise, "Kur'ân-ı Kerîm'de fazlaca olmasından dolayı" şeklinde açıklanmaktadır. Bununla birlikte az da olsa sessiz harflerden bazıları da hazf başlığı altında incelenmektedir.⁶⁹⁷ Semânûdî hazf başlığı altında sadece 'elif'in hazfedildiği kelimeleri incelemiştir.

3.3.1. 'Elif'in Hazfî

Kaynaklarda en fazla med harfleri olan 'elif', 'vâv', 'yâ'nın hazfedildiği kelimelerin zikredildiğini belirtmiştik. Med harfleri içerisinde ise en fazla 'elif'in hazfedildiği kelimeler gösterilmiştir. 'Elif' harfinin hazfedildiği yerlere bakıldığında istisnaları bulunmakla birlikte

⁶⁸⁸ Mü'min 40/16.

⁶⁸⁹ Zâriyât 51/13.

⁶⁹⁰ Âraf 7/150.

⁶⁹¹ Tâ-Hâ 20/94.

⁶⁹² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 74.

⁶⁹³ Nisâ 4/78.

⁶⁹⁴ Furkân 25/7.

⁶⁹⁵ Me'âric 70/36.

⁶⁹⁶ Kehf 18/49.

⁶⁹⁷ Dâni, *Muknî'*, 170.

genellikle kelime ortasında hazfe konu olduğu, kelime sonunda ise bunun tersi olarak çoğunlukla yazıldığı görülmektedir.⁶⁹⁸

Semânûdî Kur'ân-ı Kerîm'in tümünde Lafza-i Celâl'in ikinci lâmında 'elif'in hazfedildiğini söyleyip (بِسْمِ اللّٰهِ) kelimesini örnek göstermiş, aynı şekilde cem'i müennes sâlimlerde iki 'elif'in hazfedildiğini belirtmiştir.⁶⁹⁹

(أَلْعَبَدَاتِ)⁷⁰² (أَلْقَتَّتِ)⁷⁰¹ (أَلصَّلِحَاتِ)⁷⁰⁰

Mehdevî cem'ilerde bir araya gelen iki 'elif'in çoğu mushaflarda hazfedildiğini söylemiş, lakin bu hususta ihtilaf olduğunu da eklemiş, yine (الصَّائِمَاتِ) ayetini örnek göstererek eğer 'elif'ten sonra hemze veya şeddeli bir harf bulunursa 'elif'in hazf edilmediğini ifade etmiştir.⁷⁰³ Semânûdî ise mushaflarda cemi müzekker sâlim için şeddeli veya hemzeli durumlarında nasıl yazılacağı hususunda ihtilâflar olduğunu, eğer harfi medden sonra hemze veya şedde gelirse bazı mushaflarda 'elif' ile bazılarında ise 'elif'siz bir şekilde yazıldığını belirtmiştir.⁷⁰⁴ Örnek:

(أَلتَّيْبُونَ)⁷⁰⁵ (أَلصُّدِقُونَ)⁷⁰⁶ (أَلسُّحُونَ)⁷⁰⁷ (الرَّكْعُونَ)⁷⁰⁸ (وَالصُّمِّيْنَ)⁷⁰⁹ (بِضَارَيْنِ)⁷¹⁰

Semânûdî ذٰلِكَ de 'elif'in bütün Kur'ân'da hazfedildiğini, Bakara sûresinin iki yerinde geçen ⁷¹¹(يَحْدَعُونَ) kelimesinde 'elif'in hazf edilerek yazılan mushaflar olduğunu belirtmiş,⁷¹² İbn Vesîk (ö. 654/1256) ise bu ayetin bütün yerlerde hazf ile yazıldığını söylemiştir.⁷¹³

⁶⁹⁸ Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 172, 190-193.

⁶⁹⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 75.

⁷⁰⁰ Bakara 2/25.

⁷⁰¹ Ahzâb 33/35.

⁷⁰² Tahrîm 66/5.

⁷⁰³ el-Mehdevî, *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr*, 78.

⁷⁰⁴ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 75.

⁷⁰⁵ Tevbe 9/112.

⁷⁰⁶ Hucurât 49/15.

⁷⁰⁷ Tevbe 9/112.

⁷⁰⁸ Tevbe 9/112.

⁷⁰⁹ Ahzâb 33/35.

⁷¹⁰ Bakara 2/102.

⁷¹¹ Bakara 2/9.

⁷¹² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 76.

⁷¹³ İbn Vesîk, *Risâletü fi Resmi'l-Mushaf*, ed. Ebû Abdillâh Ahmed b. İsmâil b. Ahmed Abdi'l-Latif (Mektebetü İbn Abbâs, 2011), 43.

(أَيُّهُ الثَّقَلَانِ)⁷¹⁶ ⁷¹⁵(يَأْتِيهِ السَّاحِرُ)⁷¹⁴ (أَيُّهُ الْمُؤْمِنُونَ) ayetlerinde ‘hâ’ harfinden sonraki ‘elif’ler ile (وَإِلْتِمَى) (طَعَامَ مَسْكِينٍ)⁷¹⁸ (إِطْعَامَ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ)⁷¹⁷ ayetlerindeki ‘elif’ler hazfedilmiştir.⁷¹⁷ İbn Necâh ise ihtilafı olup bazı mushaflarda ‘elif’ ile bazılarında ise ‘elif’siz olarak yazılmıştır.⁷¹⁹ İbn Necâh da مَسْكِينٍ kelimesinin ihtilafı olduğunu, bazı mushaflarda ‘elif’ ile yazıldığını Medine mushaflarında ise ‘elif’ olmadan yazıldığını, kelimenin çoğul olarak yazılması hususunda ise kurrâ arasında ihtilaf bulunmadığını belirtmiştir.⁷²⁰

(وَعَدْنَا مُوسَى) ⁷²¹ve ⁷²²(وَوَعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ) ayetinde ‘vâv’ harfinden sonraki ‘elif’ler (تُقَدِّوهُمْ)⁷²⁴ (فَأَخَذْنَاكُمْ الصَّعِقَةَ)⁷²³ ayetinde sâd harfinden sonraki ‘elif’ (فَأَخَذْنَاكُمْ الصَّعِقَةَ)⁷²³ ayetinde ‘fâ’ harfinden sonraki ‘elif’

⁷²⁵(وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ) ayetinde ‘hâ’ ile ‘yâ’ harfi arasındaki ‘elif’,

⁷²⁶(تَشْبَهُ عَلَيْنَا) ayetinde ‘şîn’ harfinden sonraki ‘elif’,

⁷²⁷(أَوْكَلَّمَا عَهْدُوا) ayetinde ‘ayn’ harfinden sonraki ‘elif’,

⁷²⁸(مِيكَتِيلِ) ayetinde ‘kâf’ harfinden sonraki ‘elif’,

⁷¹⁴ Nûr 24/31.

⁷¹⁵ Zuhruf 43/49.

⁷¹⁶ Rahmân 55/31.

⁷¹⁷ Mâide 5/89.

⁷¹⁸ Mâide 5/95.

⁷¹⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 76.

⁷²⁰ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 4/460-461.

⁷²¹ Bakara 2/51.

⁷²² Tâ-Hâ 20/80.

⁷²³ Bakara 2/55.

⁷²⁴ Bakara 2/85.

⁷²⁵ Bakara 2/164.

⁷²⁶ Bakara 2/70.

⁷²⁷ Bakara 2/100.

⁷²⁸ Bakara 2/98.

731 (فَإِنْ قُتِلْتُمْ) 730 (حَتَّى يُقْتَلُوكُمْ) 729 (وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِئْتَةً) ayetlerinde ‘kâf’ harfinden sonraki ‘elif’ler hazfedilmiştir.⁷³²

Semânûdî mushaflarda ‘elif’ ile veya ‘elif’siz yazılması bakımından şu ayetlerde ihtilâf edildiğini ve hepsinin iki vecih ile okunduğunu belirtmiştir:

735 (يَضَعُهَا الْعَذَابُ) 734 (يَضَعُ هُمُ الْعَذَابُ) 733 (فَيَضَعُهُ لَهُ)

Dâni Bakara 2/245 ile Âl-i İmrân 3/130 ayetlerin’de ‘elif’in hazf ile yazıldığını belirtmiş, Semânûdî ise Âl-i İmrân’da bulunan 736 (مُضَعَّفَةً) ayetinde “dâd” harfinden sonraki ‘elif’in hazfedilmesi hususunda ittifak olduğunu belirtmiştir.⁷³⁷

Semânûdî’nin ‘elif’in hazfi ile alakalı aktardığı diğer kâidelerden biri de acem isimlerde ‘elif’in hazfedilmesidir. İbn Necâh çok kullanılan yabancı özel isimlerde ‘elif’in hazfedildiğini, az kullanılanlarda ise yazıldığını belirtmiştir.⁷³⁸ Semânûdî ise özel isimlerde ‘elif’in ittifakla hazfedildiğini söylemiş,⁷³⁹ (إِبْرَاهِيمَ) kelimesindeki ‘elif’in bütün yazılışlarda hazfedilerek, Irak ve Şam mushaflarında ise ‘hâ’ harfinden sonra ‘yâ’ harfi’nin hazfedilerek yazıldığını, aynı şekilde 740 (طَالُوتَ) 741 (جَالُوتَ) kelimeleri hariç 746 (سُلَيْمَانَ) 745 (هَارُونَ) 744 (هَامَانَ) 743 (إِسْحَاقَ) 742 (إِسْمَاعِيلَ) isimlerinde ‘elif’in hazfedilmesi hususunda ittifak olduğunu belirtmiştir.⁷⁴⁷

⁷²⁹ Bakara 2/193.

⁷³⁰ Bakara 2/191.

⁷³¹ Bakara 2/191.

⁷³² Semânûdî, *Tuhfetü ’t-Tâlibîn*, 77.

⁷³³ Bakara 2/245.

⁷³⁴ Hûd 11/20.

⁷³⁵ Ahzâb 33/30.

⁷³⁶ Âl-i İmrân 3/130.

⁷³⁷ Semânûdî, *Tuhfetü ’t-Tâlibîn*, 77.

⁷³⁸ İbn Necâh, *Muhtasaru ’t-Tebyîn*, 2/112-113.

⁷³⁹ Bakara 2/125.

⁷⁴⁰ Bakara 2/247.

⁷⁴¹ Bakara 2/250.

⁷⁴² Bakara 2/125.

⁷⁴³ Bakara 2/140.

⁷⁴⁴ Kasas: 28/8.

⁷⁴⁵ Nisâ 4/163.

⁷⁴⁶ Bakara 2/102.

⁷⁴⁷ Semânûdî, *Tuhfetü ’t-Tâlibîn*, 78.

(داؤد) 748 (ياجوج) 749 (ماجوج) 750 (جالوت) (طالوت) İbn Vesîk kelimelerinde de ‘elif’in hazfedilmediğini, (اسراءيل) 754 (قرون) 753 (همن) 752 (مروت) 751 (هروت) kelimelerinde ise ihtilaf olduğunu belirtmiştir.⁷⁵⁵

(وقالوا اتخذ الله ولداً) 757 (إن الله سميع عليم) 756 ayetleri Şam mushafında ‘vav’sız olarak geriye kalan diğer mushaflarda ‘vâv’lı şekilde ⁷⁵⁸(ووصى) ayeti ise Şam mushafında ve imam mushaf’ta, iki ‘vav’ arasına ‘elif’li olarak yazılmış, diğer mushaflarda ise ‘elif’siz olarak yazılmıştır.

(ويقتلون الذين) 759 ayetinde ‘kâf’ harfinden sonra ‘elif’in hazfedilmesi hususunda ihtilaf edilmiş, bazı mushaflarda ‘elif’ ile bazılarında ‘elif’ olmadan yazılmış, iki vecih ile okunmuştur.⁷⁶⁰

(علم) 762 kelimesi bütün yerlerde ‘elif’in hazfi ile yazılmış, إذا edatı ise bütün yerlerde ‘elif’ ile yazılmıştır.⁷⁶³

(وأوذوا في سبيلي وقتلوا وقتلوا) 764 ayetinde ‘elif’ hazfedilmiş iki vecih olarak okunmuş, (والزئير) ayeti Şâm mushafında ‘bâ’ harfi ziyadesiyle yazılmıştır.⁷⁶⁵

⁷⁴⁸ Nisâ 4/163

⁷⁴⁹ Kehf 18/94.

⁷⁵⁰ Kehf 18/94.

⁷⁵¹ Bakara 2/102.

⁷⁵² Bakara 2/102.

⁷⁵³ Kasas 28/79.

⁷⁵⁴ Bakara 2/40.

⁷⁵⁵ İbn Vesîk, *Resmü'l-Mushaf*, 31.

⁷⁵⁶ Bakara 2/115.

⁷⁵⁷ Bakara 2/116.

⁷⁵⁸ Bakara 2/123.

⁷⁵⁹ Âl-i İmrân 3/21.

⁷⁶⁰ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 78.

⁷⁶¹ Âl-i İmrân 3/49.

⁷⁶² Yusuf 12/19.

⁷⁶³ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 79.

⁷⁶⁴ Âl-i İmrân 3/195.

⁷⁶⁵ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 79.

Semânûdî (وسارعوا)⁷⁶⁶ ayetinde ‘sîn’ harfinden önceki ‘vâv’ harfinin Irak ve Mekke mushaflarında isbât ile Medine ve Şam mushaflarında ise hazfedilerek yazılıp iki vecihle okunduğunu belirtmiş,⁷⁶⁷ Kirmânî’de (ö. 500/1106) aynı şekilde bu kelimenin Medine ve Şam mushaflarında hazfedilerek yazıldığını söylemiştir.⁷⁶⁸

Yine Semânûdî⁷⁶⁹ (ما فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ) ayetinin Şam mushaflarında (قليلًا) olarak yazıldığını bundan maksadında “lâm harfine ‘elif’ ziyade etmek olduğunu, dammeli olarak okuyanlarında ‘elif’ ziyadesini terk etmekten dolayı böyle yazdıklarını belirtmiştir.⁷⁷⁰ İbn Necâh’da bu ayette kıraat imamaları arasında ihtilaf olduğunu, ayrıca yazımı hususunda mushaflar arasında farklılıklar bulunduğunu, Hicaz ve Irak mushaflarında ‘lâm’ harfinin ref ile, Şam mushaflarında nasb ile yazıldığını belirtmiştir.⁷⁷¹

Semânûdî aşağıdaki kelimelerin bütün mushaflarda ‘elif’ hazfedilerek yazıldığını belirtmiştir:

(وَتُلْتَمَسُ الْوُجُوهُ) ⁷⁷² (ضِعْفًا) ⁷⁷³ (عَقَدَتْ) ⁷⁷⁴ (مُرَاعِمًا) ⁷⁷⁵ (لَمَسْتُمْ) ⁷⁷⁶ (فَلَقْتَلَوْكُمْ) ⁷⁷⁷
 (السَّلَامِ) ⁷⁷⁹ (فَمَا بَلَغَتْ رِسَالَتَهُ) ⁷⁸⁰ (حَيْثُ يُجْعَلُ رِسَالَتَهُ) ⁷⁷⁸

Dâni de aynı kelimelerde ‘elif’in hazf edileceğini söylemiştir.⁷⁸¹ Semânûdî (وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا) ayetinin Irak mushaflarında ‘vâv’ ile diğer mushaflarda ‘vâv’ hazfedilmiş olarak yazıldığını

⁷⁶⁶ Âl-i İmrân 3/133.

⁷⁶⁷ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 79.

⁷⁶⁸ Ebu'l-Kâsım b. Hamza b. Nasr el-Kirmânî, *Hattu'l-Mesâhif*, ed. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Bahreyn: Cem'iyetü Hidmeti'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2012), 97.

⁷⁶⁹ Nisâ 4/66.

⁷⁷⁰ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 79.

⁷⁷¹ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 3/404.

⁷⁷² Nisâ 4/3.

⁷⁷³ Nisâ 4/9.

⁷⁷⁴ Nisâ 4/33.

⁷⁷⁵ Nisâ 4/100.

⁷⁷⁶ Mâide 5/42.

⁷⁷⁷ Nisâ 4/90.

⁷⁷⁸ En'âm 6/124.

⁷⁷⁹ Mâide 5/16.

⁷⁸⁰ Mâide 5/67.

⁷⁸¹ Dâni, *Muknî'*, 178-180.

belirtmiş, (يُرْتَدُّ) lafzının ise Mekke, Medine ve Şam mushaflarında dâl harfi iki kere, bu üç mushaf'ın dışındakilerde tek olarak yazıldığını belirtmiş,⁷⁸² İbn Necâh'da bu ayetin Mekke, Medine ve Şam mushaflarında 'vâv'sız, Irak mushafında 'vâv' ziyadesiyle yazıldığını ve yedi kıraat imamından İbn Âmir'in 'lâm' harfini nasb ile okuduğunu ifade etmiştir.⁷⁸³

(عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ)⁷⁸⁶ (الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ)⁷⁸⁴ (الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ)⁷⁸⁵ ayetleri mushafların genelinde vasl hemzesi sabit olarak yazılmış (الْأُولَئِينَ)⁷⁹⁰ (قِيمًا لِلنَّاسِ)⁷⁸⁹ (أَكْلُونَ)⁷⁸⁸ (بَلِّغِ الْكُفَّةَ)⁷⁸⁷ ayetleri ise 'elif' hazfedilerek yazılmış iki vecihle okunmuştur.⁷⁹¹

Müellif (سَاحِرٍ) kelimesindeki 'elif'in bazı mushaflarda yazıldığını bazı mushaflarda ise hazfedildiğini ve iki vecihle okunduğunu belirtmiştir. Bu ayetler şunlardır:

(فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ)⁷⁹²

(قَالُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ)⁷⁹³

(لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ)⁷⁹⁴

(هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ)⁷⁹⁵

(وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سِحْرِ عَلِيمٍ)⁷⁹⁶

⁷⁸² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 80.

⁷⁸³ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 3/448.

⁷⁸⁴ Mâide 5/17.

⁷⁸⁵ Tevbe 9/30.

⁷⁸⁶ Âl-i İmrân 3/45.

⁷⁸⁷ Mâide 5/95.

⁷⁸⁸ Mâide 5/42.

⁷⁸⁹ Mâide 5/97.

⁷⁹⁰ Mâide 5/107.

⁷⁹¹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 80.

⁷⁹² Mâide 5/110.

⁷⁹³ Yûnus 10/76.

⁷⁹⁴ Hûd 11/7.

⁷⁹⁵ Saff 61/6.

⁷⁹⁶ Yûnus 10/79.

Dânî ve Mehdevî ise (سَاحِر) kelimesinin Kur'ân'da her yerde 'elif'siz olarak, sadece Zâri'yâ't 51/52'de 'elif' ile yazıldığını, buna ilaveten (سَحَار) kelimesinin, Şuarâ 26/37'de 'elif' ile, diğer yerlerde 'elif' olmadan yazıldığını belirtmiş.⁷⁹⁷ Kirmânî'de (سَاحِر) kelimesinin Kur'ân'da geçtiği her yerde 'elif'siz olarak yazıldığını ifade etmiştir.⁷⁹⁸

(وَلَا طَيْرٌ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ)⁷⁹⁹ (وَذُرِّيَّتِهِمْ)⁸⁰⁰ (وَأَكْبَرَ مُجْرِمِيهَا)⁸⁰¹ ayetlerinde 'elif'ler hazf edilmiş olarak yazılmış, (فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى)⁸⁰² ve (وَجَعَلَ الْيَلَّ سَكَنًا)⁸⁰³ ayetlerinde ise 'elif'in hazf edileceği veya sabit olarak yazılacağı hususunda ihtilâf edilmiştir.⁸⁰⁴

Semânûdî (أُنْجِينَا)⁸⁰⁵ kelimesinin bazı mushaflarda bu şekilde 'tâ' harfi olmadan bazılarında ise (لَيْنُ أُنْجِينَا) şeklinde 'nûn', 'yâ' ve 'tâ' harfleri ile birlikte yazıldığını, iki vecihle okunduğunu belirtmiş,⁸⁰⁶ İbn Necâh ise bu farklı yazılış şekillerini mushaflara nisbet ederek şöyle demiştir: “(أُنْجِينَا) kelimesi Kûfe mushaflarında (لَيْنُ أُنْجِينَا) şeklinde, Mekke, Medine, Şam ve Basra mushaflarında ise (لَيْنُ أُنْجِينَا) şeklinde yazılmıştır.”⁸⁰⁷

Yine ⁸⁰⁸ (وَلِلدَّارِ الْآخِرَةِ) kelimesi Şam mushaflarında tek 'lâm', geriye kalan diğer mushaflarda iki 'lâm' ile, ⁸⁰⁹ (شُرَكَاءُهُمْ) kelimesi Şam mushaflarında 'yâ' diğer mushaflarda 'vâv' ile (فَرَّقُوا)

⁷⁹⁷ el-Mehdevî, *Hicâu Mesâhifi 'l-Emsâr*, 80; Dâni, *Muknî*, 252.

⁷⁹⁸ el-Kirmânî, *Hattu 'l-Mesâhif*, 108,122,124.

⁷⁹⁹ En'âm 6/38.

⁸⁰⁰ En'âm 6/87.

⁸⁰¹ En'âm 6/123.

⁸⁰² En'âm 6/95.

⁸⁰³ En'âm 6/96.

⁸⁰⁴ Semânûdî, *Tuhfetü 't-Tâlibîn*, 81.

⁸⁰⁵ En'âm 6/63.

⁸⁰⁶ Semânûdî, *Tuhfetü 't-Tâlibîn*, 82.

⁸⁰⁷ İbn Necâh, *Muhtasaru 't-Tebyîn*, 3/489,490.

⁸⁰⁸ En'âm 6/32.

⁸⁰⁹ En'âm 6/137.

⁸¹⁰(دِينَهُمْ) kelimesi ‘fâ’ harfinden sonraki ‘elif’ hazfedilerek ⁸¹¹(وَبَطَلٌ) ve ⁸¹²(طَرَهُمْ) kelimeleri de aynı şekilde ‘elif’ hazfedilerek yazılmıştır. Semânûdî (كلمات) kelimelerinin zamir hâ’sına muzâf oldukları zaman bütün Kur’ân’da, ‘elif’ hazfedilerek yazıldığını belirtmiştir.⁸¹³ Örnek:

(يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ)⁸¹⁴ (لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ)⁸¹⁵

Yine ⁸¹⁸(الْحَبِيثِ) ⁸¹⁷(خَطِيئَتِهِمْ) ⁸¹⁶(خَطِيئَتِكُمْ) ⁸¹⁹(تَصْحِيفِنِي) ⁸²²(حَرَامٌ) ⁸²¹(جُدَّدًا) ⁸²⁰(يُسْرِعُونَ)

⁸²⁴(لَا تَخْفُ) ⁸²³(تُسْقِطُ) kelimelerinin ‘elif’siz olarak ⁸²⁵(وَرِيثًا) kelimesinin bazı mushaflarda ‘yâ’ harfinden sonra ‘elif’li bazı mushaflarda ‘elif’siz olarak ⁸²⁶(طُفِ) kelimesinin de ‘elif’li ve ‘elif’siz olarak yazıldığını, iki vecihle okunduğunu söylemiştir. Ebû Ubeyd’den (ö. 224/838), Â’râf sûresindeki (خَطِيئَتِكُمْ) kelimesini Hz. Osman mushafında bu şekilde iki harfle, Bakara sûresinde ise (خَطِيكُم) şeklinde tek harfle gördüğü şeklinde bir rivayet nakledilmiştir.⁸²⁷ Semânûdî ‘elif’in hazfedildiği ayetleri gösterirken ara ara mushaflarda kelimelerin harf ziyâdeli olarak farklı yazılma şekillerini de göstermiştir.

⁸¹⁰ En’âm 6/159.

⁸¹¹ A’râf 7/139.

⁸¹² A’râf 7/131.

⁸¹³ Semânûdî, *Tuhfetü’l-Tâlibîn*, 82.

⁸¹⁴ A’râf 7/158.

⁸¹⁵ Kehf 18/27.

⁸¹⁶ A’râf 7/161.

⁸¹⁷ Nûh 71/25.

⁸¹⁸ A’râf 7/157.

⁸¹⁹ Kehf 18/76.

⁸²⁰ Enbiyâ 21/90.

⁸²¹ Enbiya 21/58.

⁸²² Enbiyâ 21/95.

⁸²³ Meryem 19/25.

⁸²⁴ Tâ-Hâ 20/77.

⁸²⁵ A’râf 7/26.

⁸²⁶ A’râf 7/201.

⁸²⁷ el-Mehdevî, *Hicâu Mesâhifi’l-Emsâr*, 76.

Örnek verilecek olursa;

⁸²⁸ (تَدَكَّرُونَ) kelimesi Şam mushaflarında (يَتَدَكَّرُونَ) şeklinde ‘yâ’ harfi ziyadesiyle diğer mushaflarda ‘yâ’ harfi olmadan yazılmıştır.⁸²⁹ İbn Necâh ise bu ayetin Hicaz ve Irak mushafların da (تَدَكَّرُونَ) şeklinde yazıldığını ifade etmiştir.⁸³⁰

Yine Şam mushaflarında ⁸³¹(وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ) ayeti ‘vâv’ harfi olmadan, ⁸³²(أَنْجَيْنَاكُمْ) kelimesi Şam mushaflarında (أَنْجَاكُمْ) şeklinde, ⁸³³(قَالَ الْمَلَأُ) kelimesi de Şam mushaflarında ‘kâf’ harfinden önce ‘vâv’ ziyadesiyle yazılmış, Mekke mushaflarında ⁸³⁴(وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّتٍ تَجْرَى تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ) ayetinin (وَالَّذِينَ تَحْتَهَا) kelimesinden önce مِنْ ziyadesiyle, diğer mushaflarda bu ziyade olmadan, ⁸³⁵(وَالَّذِينَ تَحْتَهَا) ayeti Medine ve Şam mushaflarında الَّذِينَ lafzından önce ‘vâv’ olmadan, diğer mushaflarda ‘vâv’ ile yazılıp, iki vecihle okunmuş, ⁸³⁶(بِأَيْمِ اللَّهِ) kelimesi bazı mushaflarda iki, bazılarında tek ‘yâ’ ile yazılmış, ⁸³⁷ مِنْهَا kelimesi bazı mushaflarda ‘hâ’ ve ‘elif’ harflerinin arasına ‘mîm’ harfi ziyadesiyle yazılmış, ⁸³⁸(مَكِّيٌّ) kelimesi Mekke mushaflarında iki ‘nûn’, diğer mushafların genelinde tek ‘nûn’ ile yazılmış, ⁸³⁹(وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا) ayeti ise Medine ve Şam mushaflarında (فَلَا يَخَافُ) şeklinde yazılmıştır.⁸⁴⁰

⁸²⁸ A'râf 7/3.

⁸²⁹ Semânûdî, *Tuhfetü 't-Tâlibîn*, 83.

⁸³⁰ İbn Necâh, *Muhtasaru 't-Tebyîn*, 530.

⁸³¹ A'râf 7/43.

⁸³² A'râf 7/141.

⁸³³ A'râf 7/75.

⁸³⁴ Tevbe 9/100.

⁸³⁵ Tevbe 9/107.

⁸³⁶ İbrahim 14/5.

⁸³⁷ Kehf 18/36.

⁸³⁸ Kehf 18/95.

⁸³⁹ Şems 91/15.

⁸⁴⁰ Semânûdî, *Tuhfetü 't-Tâlibîn*, 83-86.

Semânûdî⁸⁴¹ (يَعْلَمُ الْقَوْلُ) kelimesinin Kûfe mushaflarının bazısında ‘kâf’ harfinden sonra ‘elif’ ziyadesiyle, diğer mushaflarda hazf ile yazıldığını söylemiş,⁸⁴² İbn Necâh ise Semânûdî’den farklı olarak bu kelimenin Mekke, Medine, Basra ve Şam mushaflarında ‘elif’siz yazıldığını belirtmiştir.⁸⁴³

⁸⁴⁴(أَوْمٌ يَرِ الَّذِينَ) kelimesi Mekke mushaflarında أَلْمُ şeklinde ‘vâv’ olmadan, diğer mushaflarda ‘vâv’ ile ⁸⁴⁵(وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ) kelimesi şîn ve ‘yâ’ harflerinin arasına ‘elif’ ziyade edilerek, ⁸⁴⁶(وَتَوَكَّلْ) kelimesi Şam ve Medine mushaflarında (فَتَوَكَّلْ) şeklinde, ⁸⁴⁷(عَمِلْتَهُ) kelimesi Kûfe mushaflarında hâ harfî hazfedilerek, ⁸⁴⁸(فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْحَمِيدُ) ayeti Şam ve Medine mushaflarında ho zamiri olmadan, ⁸⁴⁹(فَبِمَا كَسَبَتْ) ayeti ise Medine ve Şam mushaflarında ‘fâ’ harfî olmadan yazılmış iki vecihle okunmuştur.⁸⁵⁰

Semânûdî (آيَاتِ)⁸⁵³ (حَلَفَ رَسُولِ اللَّهِ)⁸⁵² ⁸⁵¹(مَسْجِدَ اللَّهِ)⁸⁵⁴ (حَشَّ لِلَّهِ) kelimelerinde ‘elif’lerin hazfedildiğini, ⁸⁵⁵(لَدَا الْأَبَابِ) kelimesindeki لدا lafzının ‘elif’le ⁸⁵⁶(لَدَى الْحُنَاجِرِ) kelimesinin ise bazı mushaflarda ‘elif’le bazılarında ‘yâ’ ile yazıldığını, ⁸⁵⁸(لَنْسَفَعَا) ve ⁸⁵⁷(وَلْيَكُونَا) kelimelerinin ‘elif’le yazıldığını ancak haklarının ‘nûn’ ile yazılmaları olduğunu belirtmiştir.⁸⁵⁹

⁸⁴¹ Enbiya 21/4.

⁸⁴² Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 87.

⁸⁴³ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 4/857.

⁸⁴⁴ Enbiyâ 21/30.

⁸⁴⁵ Kehf 18/23.

⁸⁴⁶ Şu'arâ 26/217.

⁸⁴⁷ Yâsîn 36/35.

⁸⁴⁸ Hadîd 57/24.

⁸⁴⁹ Şûrâ 42/30.

⁸⁵⁰ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 87-93.

⁸⁵¹ Tevbe 9/17.

⁸⁵² Tevbe 9/81.

⁸⁵³ Yûsuf 12/7.

⁸⁵⁴ Yûsuf 12/31-51.

⁸⁵⁵ Yûsuf 12/25.

⁸⁵⁶ Mü'min 40/18.

⁸⁵⁷ Yûsuf 12/33.

⁸⁵⁸ Alak 96/15.

⁸⁵⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 83,84.

⁸⁶⁰(ولا تَأْتِسُوا) ⁸⁶²(يَأْتِسِ الَّذِينَ آمَنُوا) ⁸⁶¹(إِنَّهُ لَا يَأْتِسُ) kelimelerinde ise (يَأْتِسُ) lafızları ‘elif’ ile ⁸⁶⁴(وَاسْتَيْسُوا مِنْهُ) ⁸⁶³(وَاسْتَيْسُوا مِنْهُ) kelimelerinde ise ‘elif’ olmadan yazılmıştır.

⁸⁶⁵(الرِّيحُ فِي يَوْمٍ) ayeti ‘yâ’ harfinden sonra ‘elif’siz olarak yazılmış, ⁸⁶⁶(الرِّيحُ لَوْحٍ) ayeti ise bazı mushaflarda ‘elif’le bazılarında ‘elif’siz olarak yazılmış olup ihtilaflıdır. Bu gösterilen iki ayet, iki vecihle okunmuştur.⁸⁶⁷ İbn Necâh (الرِّيحُ) kelimesinin bazı mushaflarda tekil olarak ‘elif’ olmadan bazılarında ise ‘elif’le yazıldığını, buna ilaveten bu kelimeyi (الرِّيحُ) şeklinde sadece kıraat imamlarından Hamza’nın okuduğunu, kendisinin de ‘elif’siz yazılan mushaflara ve Hamza’nın ‘elif’siz okumasına muvafakat ederek, ‘elif’ olmadan yazılmasını daha uygun gördüğünü belirtmiştir.⁸⁶⁸

Yine Semânûdî (سُبْحَانَ) kelimesinin İsrâ sûresi doksan üçüncü ayetinde ‘elif’le onun haricinde nerede gelirse gelsin ‘elif’siz olarak yazıldığını belirtmiş, Kirmânî ise *Hattu’l-Mesâhif* eserinde, Semânûdî’nin aksine İsrâ 17/93 ayetinin Mekke ve Şam mushaflarında ‘elif’le yazıldığını ifade etmiş, buna ilaveten tüm mushaflarda ‘elif’ olmadan yazıldığı şeklinde bir görüş aktarmıştır.⁸⁶⁹ Yine ⁸⁷⁰(أَوْ كِلَاهُمَا) ve (الرِّيحُ)⁸⁷¹ kelimeleri bazı mushaflarda ‘elif’le bazılarında ‘elif’ olmadan ⁸⁷⁴(لَتَّخَذَتْ) ⁸⁷³(زَكِيَّةً) ⁸⁷²(تَزُورُ) kelimeleri ‘elif’siz (فَخَرَّجُ) kelimesi tüm mushaflarda ‘elif’le, ⁸⁷⁵(لِكَلِمَتِ رَبِّيَ, كَلِمَتِ رَبِّي) kelimeleri ise mushafların genelinde ‘elif’ hafzedilerek yazılmıştır.⁸⁷⁶

⁸⁶⁰ Yûsuf 12/87.

⁸⁶¹ Yûsuf 12/87.

⁸⁶² Râ’d 13/31.

⁸⁶³ Yûsuf 12/80.

⁸⁶⁴ Yûsuf 12/110.

⁸⁶⁵ İbrahim 14/18.

⁸⁶⁶ Hicr 15/22.

⁸⁶⁷ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 84,85.

⁸⁶⁸ İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 3/756,757.

⁸⁶⁹ el-Kirmânî, *Hattu’l-Mesâhif*, 133.

⁸⁷⁰ İsrâ 17/23.

⁸⁷¹ Kehf 18/45.

⁸⁷² Kehf 18/77.

⁸⁷³ Kehf 18/74.

⁸⁷⁴ Kehf 18/17.

⁸⁷⁵ Kehf 18/109.

⁸⁷⁶ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 84-86.

⁸⁷⁷(يُدْفَع) kelimesi bazı mushaflarda ‘elif’le bazılarında ise ‘elif’siz olarak, (مُعْجِزِينَ) kelimesi ‘elif’ olmadan yazılarak iki vecihle okunmuş, ⁸⁷⁹(لَأَمَّنْتَهُمْ) ⁸⁷⁸(يُقْتَلُونَ) ⁸⁸⁰(عِظْمًا) ⁸⁸¹(سَمِيرًا) kelimeleri mushafların genelinde ‘elif’siz olarak yazılmış, ⁸⁸²(سِرْجًا) kelimesi ise bazı mushaflarda ‘elif’li bazılarında ise ‘elif’siz olarak yazılmıştır.⁸⁸³

⁸⁸⁵(قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ) ⁸⁸⁴(قَالَ إِنَّ لَبِثْتُمْ) ayetlerindeki قَالَ lafızları Kûfe mushaflarında ‘elif’siz, geriye kalan mushaflarda ‘elif’le yazılmıştır.⁸⁸⁶ Dâni bu iki ayetin iki vecihle okunduğunu, İbn Kesîr, Hamza ve Kisâ’î’nin (قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ) ayetini ‘elif’siz, (قَالَ إِنَّ لَبِثْتُمْ) ayetini ise Hamza ve Kisâ’î’nin ‘elif’siz okuduğunu, geriye kalan kıraat imamlarının iki ayeti de ‘elif’le okuduğunu belirtmiştir.

⁸⁸⁸(ذُرِّيَّتِنَا) ⁸⁸⁷(ذُرِّيَّتَهُمْ) ⁸⁹⁴(عَبْدِ) ⁸⁹³(الرَّيْحِ) ⁸⁹²(أَسْوَرَّةً) ⁸⁹¹(بَلِ الدَّرَكِ) ⁸⁹⁰(طَرْكُكُمْ) ⁸⁸⁹(آيَاتِنَا) ⁸⁹⁵(فِرْعَا) ⁸⁹⁶(وَفِصْلَهُ) ⁸⁹⁷(عَلِيمِ) ⁸⁹⁸(بَعْدِ) ⁹⁰¹(نُجْزِي) ⁹⁰⁰(كَبِيرِ) ⁸⁹⁹(كَذِبٍ) kelimeleri mushafların genelinde

⁸⁷⁷ Hac 22/38.

⁸⁷⁸ Hac 22/39.

⁸⁷⁹ Mü’minûn 23/8.

⁸⁸⁰ Mü’minûn 23/14.

⁸⁸¹ Mü’minûn 23/67.

⁸⁸² Furkân 25/61.

⁸⁸³ Semânûdî, *Tuhfetü’-t-Tâlibîn*, 87,88.

⁸⁸⁴ Mü’minûn 23/112.

⁸⁸⁵ Mü’minûn 23/114.

⁸⁸⁶ Semânûdî, *Tuhfetü’-t-Tâlibîn*, 88.

⁸⁸⁷ Tûr 52/21.

⁸⁸⁸ Furkân 25/74.

⁸⁸⁹ Naml 27/13.

⁸⁹⁰ Naml 27/47.

⁸⁹¹ Naml 27/66.

⁸⁹² Zuhruf 43/53.

⁸⁹³ Şûrâ 42/33.

⁸⁹⁴ Zuhruf 43/19.

⁸⁹⁵ Kasas 28/10.

⁸⁹⁶ Lokman 31/14.

⁸⁹⁷ Sebe 34/3.

⁸⁹⁸ Sebe 34/19.

⁸⁹⁹ Zümer 39/3.

⁹⁰⁰ Şûrâ 42/37.

⁹⁰¹ Sebe 34/17.

‘elif’siz olarak yazılmış, ⁹⁰⁷ (حَدِرُونَ) ⁹⁰⁶ (أَبْصُرُهُمْ) ⁹⁰⁵ (بِهَدْيٍ) ⁹⁰⁴ (يَعْبَاد) ⁹⁰³ (تُكَذِّبَان) ⁹⁰² (بِمَوْعِدٍ)

⁹⁰⁹ (بِقَدْرِ) ⁹⁰⁸ (فَنَاطِرَةٍ) ⁹¹⁰ (فَكِيهُونَ) kelimeleri ise mushafların bazılarında ‘elif’ ile bazılarında

‘elif’siz olarak yazılmış ve iki vecihle okunmuştur.⁹¹¹

Semânûdî ⁹¹² (يَسْتَلُونَ) kelimesinin bazı mushaflarda ‘sîn’ harfinden sonra ‘elif’ ziyadesiyle yazıldığını, ⁹¹³ (مَسْكِنِهِمْ) kelimesinin mushafların genelinde ‘sîn’ harfinden sonra ‘elif’ olmadan yazıldığını, ⁹¹⁵ (نَكْتَبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَرَهُمْ) ⁹¹⁴ (فَهُمْ عَلَى آثَرِهِمْ) ayetlerinde ‘elif’ olmadan yazıldığını, ⁹¹⁶ (أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ) ayetinde (عَبْدَهُ) kelimesinin bazı mushaflarda (عِبَادَهُ) şeklinde yazıldığını, ⁹¹⁸ (وَجِيءَ بِالْبَيِّنَاتِ) ⁹¹⁷ (وَجِيءَ يُؤْمِنُ) ayetlerinin Medine mushaflarında (وَجِيءَ) şeklinde ‘elif’le yazıldığını, (السَّمَوَاتِ) kelimesindeki iki ‘elif’in bütün yerlerde hafzedilerek sadece Fussilet sûresinde ⁹¹⁹ (سَبْعَ سَمَوَاتٍ) şeklinde ‘vâv’dan sonra ‘elif’le yazıldığını, ⁹²⁰ (أَثَرَةٍ) ⁹²¹ (بِقَدْرِ) ⁹²² (أَهْرَ) ⁹²³ (عَهْدٍ) ⁹²⁴ (تَدْرِكُهُ) ⁹²⁵ (الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ) ⁹²⁶ (عَلَيْهِمْ)

⁹⁰² Vâkıa 56/75.

⁹⁰³ Rahmân 55/13.

⁹⁰⁴ Zuhruf 43/68.

⁹⁰⁵ Neml 27/81 – Rûm: 30/53

⁹⁰⁶ Kamer 54/7.

⁹⁰⁷ Şu’arâ 26/56.

⁹⁰⁸ Neml 27/35.

⁹⁰⁹ Yâsîn 36/81.

⁹¹⁰ Yâsîn 36/55.

⁹¹¹ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 87-93.

⁹¹² Ahzâb 33/20.

⁹¹³ Sebe 34/15.

⁹¹⁴ Yâsîn 36/70.

⁹¹⁵ Yâsîn 36/12.

⁹¹⁶ Zümer 39/36.

⁹¹⁷ Fecr 89/23.

⁹¹⁸ Zümer 39/69.

⁹¹⁹ Fussilet 41/12.

⁹²⁰ Ahkâf 46/4.

⁹²¹ Ahkâf 46/33.

⁹²² Muhammed 47/15.

⁹²³ Fetih 48/10.

⁹²⁴ Kalem 68/49.

⁹²⁵ Müzzemmil 73/9.

⁹²⁶ İnsan 76/31.

⁹²⁷(خَتْمُهُ) ⁹²⁸(الْقِيَمَةُ) kelimelerinin ‘elif’ olmadan yazıldığını, ⁹²⁹(جَمَلْتُ صُفْرًا) ayetinin bazı mushaflarda ‘mîm’ hafinden sonra ‘elif’ olmadan yazıldığını belirtmiş, buna ilaveten aynı kelime lâm harfinden sonra ‘elif’in hafedilerek yazılması hususunda ihtilâf olmadığını ifade etmiştir.⁹³⁰

3.3.2 ‘Yâ’nın Hazfî

Semânûdî daha sonra Kur’ân’da ‘yâ’ harfinin hafedildiği yüz yirmi bir ayet olduğunu belirtmiş, bu ayetlerden ilk olarak ayet sonu (mütakellim ‘yâ’sı) olan yerleri göstermiş,⁹³¹ lakin bu kelimelerde ‘yâ’ harfinin hafedilme gerekçesinden bahsetmemiştir. İbn Necâh ve Dâni, bu kelimelerde ‘yâ’nın hafedilme gerekçesini “öncesindeki kesra hareketinin kendisine karşılık gelmesi” diyerek açıklamış,⁹³² İbn Vesîk ise bu kelimelerde ‘yâ’ harfinin hafedilme sebebinin, ‘yâ’ harfinin asıl, izâfet, mef’ûl veya zamir olması fark etmeksizin ayet sonu uyumunu sağlamak olduğunu belirtmiştir.⁹³³ Semânûdî, ayet sonunda ‘yâ’nın hafedildiği ayetleri şu şekilde sıralamıştır:⁹³⁴

Bakara sûresi 152,41,40,186,197. ayetler: (وَآتَقُونِ) (إِذَا دَعَانِ) (فَارْهَبُونِ) (فَاتَّقُونِ) (وَلَا تَكْفُرُونِ)

Âl-i İmrân sûresi 50,175,20. ayetler: (وَاطِيعُونَ)

Mâide sûresi 3 ve 44. ayetler: (وَإِخْشَانِ)

En’âm sûresi 80. ayet: (وَقَدْ هَدَيْنَا)

A’râf sûresi 195. ayet: (فَلَا تُنظِرُونَ) (ثُمَّ كِيدُونَ)

Yûnus sûresi 71. ayet: (وَلَا تُنظِرُونَ)

⁹²⁷ Mutaffifin 83/26.

⁹²⁸ Kıyâme 75/10-30.

⁹²⁹ Mürselât 77/33.

⁹³⁰ Semânûdî, *Tuhfetü’-t-Tâlibîn*, 87-93.

⁹³¹ Semânûdî, *Tuhfetü’-t-Tâlibîn*, 96.

⁹³² İbn Necâh, *Muhtasarü’-t-Tebyîn*, 2/125; Ebû Amr Osman b. Sa’îd Dâni, *Muknî’: fî Resmi Mesâhifi’l-Emsâr*, ed. Muhammed Sâdik Kamhâvî (Kahire: Mektebetü’l-Külliy’â’ti’l-Ezheriyye, ts.), 38-40.

⁹³³ İbn Vesîk, *Resmü’l-Mushaf*, 54.

⁹³⁴ Semânûdî, *Tuhfetü’-t-Tâlibîn*, 96,97.

Hûd sûresi 78,46,55. ayetler: (ثُمَّ لَا تَنْظُرُونَ) (فَلَا تَسْأَلُنِي) (وَلَا تُخْزُونَ)

Yûsuf sûresi 66,94,60,45. ayetler: (فَأَرْسَلُونَا) (وَلَا تَقْرَبُونَا) (أَنْ تُفْتَنُوا) (حَتَّىٰ تَتُوبُوا)

Râ'd sûresi 36,32,30. ayetler: (مَتَابٍ) (عِقَابٍ) (مَتَابٍ)

İbrahim sûresi 22,40,14: (وَعِيدٍ) (وَتَقَبَّلَ دُعَاءَهُمْ) (بِمَا أَشْرَكْتُمْ)

Hicr sûresi 68 ve 69. ayetler: (فَلَا تَفْضَحُونَا) (وَلَا تُخْزُونَ)

Nahl sûresi 2 ve 51. ayetler: (فَارْهَبُونَا) (فَاتَّقُونَا)

İsrâ sûresi 62. ayet: (لَنْ أُحْزَنَ)

Kehf sûresi 66,40,39,24. ayetler: (أَنْ يُهْدَىٰ) (إِنْ تَرَىٰ) (أَنْ يُؤْتَىٰ) (أَنْ تُعَلِّمَ)

Tâ-Hâ sûresi 93. ayet: (أَلَا تَتَّبِعُنَا)

Enbiyâ sûresi 37 ve 25. ayetler: (فَاعْبُدُونَا) (فَلَا تَسْتَعْجِلُونَا)

Hac sûresi 44. ayet: (نَكِيرٍ)

Mü'minûn sûresi 99,98,52,39,108. ayetler: (بِمَا كَذَّبْتُمْ) (فَتَقُونَا) (أَنْ يَخْضَرُونَ) (رَبِّ ارْجِعُونَا)

(وَلَا تُكَلِّمُونَا)

Şu'arâ sûresi 79,78,26,14,117,108,81,12,80. ayetler: (أَنْ يُقْتُلُونَ) (سَيَهْدِينَا) (فَهُوَ يَهْدِينَا) (وَيَسْقِينَا)

(يَشْفِينَا) (يُكَذِّبُونَ) (تَمَّ يَحْيِينَا) (وَأَطِيعُونَ) (إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونَ)

Neml sûresi 32 ve 36. ayetler: (تَشْهَدُونَ) (أَتَمِدُّونَنَا) (فَمَا آتَيْنَا)

Kasas sûresi 33 ve 34. ayetler: (يَقْتُلُونَ) (أَنْ يُكَذِّبُونَ)

Ankebût sûresi 29. ayet: (فَاعْبُدُونَا)

Sebe' sûresi 45, Fâtır sûresi 26. ayet: (نَكِيرٍ)

Yâsîn sûresi 23 ve 25. ayetler: (فَاسْمَعُونَ) (وَلَا يُنْقِدُونَ)

Sâffât sûresi 56 ve 99. ayetler: (لَتُرَدِّينَ) (سَيَهْدِينِ)

Sâd sûresi 8 ve 14. ayetler: (عِقَابٍ) (عَذَابٍ)

Zümer sûresi 16 ve 17. ayetler: (فَتَقْوُونَ) (فَبَشِّرْ عِبَادِ)

Mü'min sûresi 5 ve 38. ayetler: (عِقَابٍ) (أَتَّبِعُونَ أَهْدِيكُمْ)

Zuhruf sûresi 61,63,67. ayetler: (وَأَطِيعُونَ) (وَأَتَّبِعُونَ هَذَا)

Duhân sûresinde 20 ve 21. ayetler: (أَنْ تَرْجُمُونَ) (فَاعْتَرِلُونِ)

Kaf sûresinde 14 ve 45. ayetler: (وَعِيدٍ)

Zâriyât sûresi 59,58 ve 56. ayetler: (لِيَعْبُدُونَ) (أَنْ يُطِيعُونَ) (فَلَا تَسْتَعْجِلُونَ)

Kamer sûresi 16,18,21,30,37,39. ayetler: (وَنُذِرُ)

Mülk sûresi 17 ve 18. ayetler: (نَذِيرٍ) (نَكِيرٍ)

Nûh sûresi 3. ayet: (وَأَطِيعُونَ)

Mürselât sûresi 39. ayet: (فَكِيدُونَ)

Fecr sûresi 15 ve 16. ayetler: (أَكْرَمَنَ) (أَهْنَنَ)

Kâfirûn sûresi 6. ayet: (وَلِي دِينٍ)

Yukarıda gösterilen kelimeleri ana kaynakları incelediğimizde Semânûdî'nin (وَمَنْ أَتَّبَعِنِ) ve (وَخَافُونَ) kelimelerini ayet sonu olan kelimeler arasında zikrettiği halde⁹³⁵ İbn Vesîk'in bu iki

⁹³⁵ Semânûdî, *Tuhfetü 't-Tâlibîn*, 98.

kelimeyi ayet sonu olan kelimeler içerisinde zikretmediği görülmektedir.⁹³⁶ Dâni ise bu iki kelimeyi, ayet sonunda ‘yâ’nın hafzedildiği kelimeler ile birlikte göstermiştir.⁹³⁷

İbn Vesîk ayet başı olmayıp lam-ı tarif’li olan ve sakin bir harf gelmeyen durumlarda ‘yâ’nın hafzedileceğini, bununla birlikte nekre isimlerin yazımının gözetilmesi gerektiğini belirtmiş, bu bağlamda altı kelime zikretmiştir.⁹³⁸ Semânûdî bu kelimeleri aslî ‘yâ’ların hafzedildiği yerler başlığı altında zikretmiştir. Bu kelimeler şu şekildedir.⁹³⁹

(وَالْبَادِ)⁹⁴² (كَالْجَوَابِ)⁹⁴³ (الْجَوَارِ)⁹⁴⁴ (الْمُنَادِ)⁹⁴⁵ (الدَّاعِ)⁹⁴⁰ (الْمُهْتَدِ)⁹⁴¹

‘Yâ’nın hafzedildiği bir diğer kelime türü ise mütekellim ‘yâ’sına muzâf olup münâdâ isimlerde bulunan ‘yâ’ harfidir. Kur’ân’da يَعِبَادُ, يَا أَبَتِ, يَقَوْمِ, يَرْبِّ, يَرْبِّ gibi kelimelerde münâdâ ile birlikte muzâfun ileyh bulunan ‘yâ’ harfî toplam yüz otuz yerde hafzedilmiştir.⁹⁴⁶ Semânûdî (يا) ayetlerinde izafet ‘yâ’’⁹⁴⁷ (يَقَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ)⁹⁴⁹ (يَعِبَادِ)⁹⁵⁰ (يَقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ)⁹⁵¹ (رَبِّ إِنْ نَذَرْتُ) (يَأْتِ) (رَبِّ)⁹⁴⁸ (رَبِّ)⁹⁴⁷ larının hafz edilerek⁹⁵³ (يَعِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا)⁹⁵⁴ ve (يَعِبَادِ الَّذِينَ أَسْرَفُوا)⁹⁵³ ayetlerinde sabit olarak yazıldığını,⁹⁵⁵ (يَعِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ)⁹⁵⁵ ayetinde ise ihtilâf olduğunu, Medine mushaflarında ‘yâ’ ile, Irak

⁹³⁶ İbn Vesîk, *Resmü'l-Mushaf*, 55.

⁹³⁷ Dâni, *Mukni': fî Resmî Mesâhifi'l-Emsâr*, 38.

⁹³⁸ İbn Vesîk, *Resmü'l-Mushaf*, 51,52.

⁹³⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 97.

⁹⁴⁰ Bakara 2/186.

⁹⁴¹ Kehf 18/17.

⁹⁴² Hac 22/25.

⁹⁴³ Sebe 34/13.

⁹⁴⁴ Şûrâ 42/32.

⁹⁴⁵ Kâf 50/41.

⁹⁴⁶ Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 182.

⁹⁴⁷ Zuhruf 43/88.

⁹⁴⁸ Kasas 28/26.

⁹⁴⁹ Yûnus 10/84.

⁹⁵⁰ Zümer 39/10.

⁹⁵¹ A'râf 7/93.

⁹⁵² Âl-i İmrân 3/35.

⁹⁵³ Zümer 39/53.

⁹⁵⁴ Ankebût 29/56.

⁹⁵⁵ Zuhruf 43/68.

mushaflarında ‘yâ’ harfî olmadan yazıldığını belirtmiştir.⁹⁵⁶ Dâni de aynı şekilde bu ayetin Medîne mushaflarında ‘yâ’ harfî ile, Irak mushaflarında ‘yâ’ olmadan yazıldığını belirtmiş,⁹⁵⁷ İbn Necâh ise Medîne ve Şâm mushaflarında ‘yâ’ ile diğer mushaflarda ‘yâ’ olmadan yazıldığını aktarmıştır.⁹⁵⁸

Semânûdî ‘yâ’ harfinin hazfi konusundan sonra ayrı bir başlık açmadan, mushaflarda ‘yâ’ ziyade edilmiş kelimelerden bahsetmiş, bu bağlamda dokuz kelime zikretmiştir. Semânûdî’nin zikrettiği bu kelimeler genel olarak kaynaklarla uyumluluk göstermektedir. Nitekim Dâni, mushafları imla edenlerin dokuz kelimeye ‘yâ’ ilave ettiklerini belirtmiş, buna ilaveten bazı kelimelerde mushaflar arası ihtilaf olduğunu söylemiştir.⁹⁵⁹

(تَلْقَائِ نَفْسِي) ⁹⁶⁰ (مَنْ وَرَائِي حِجَاب) ⁹⁶¹ (وَمِنْ آتَائِي اللَّيْلِ) ⁹⁶² (نَبِيَّيَ الْمُرْسَلِينَ) ⁹⁶³ (أَفَايِنِ مَتَّ) ⁹⁶⁴
(وَإِيتَائِي ذِي الْقُرْبَى) ⁹⁶⁵ (بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ) ⁹⁶⁶ (أَفَايِنِ مَاتَ) ⁹⁶⁷ (بِأَيِّدِ) ⁹⁶⁸

İbn Vesîk de aynı şekilde bu dokuz kelimenin ‘yâ’ ziyadesiyle yazıldığını söylemiş, buna ilaveten ⁹⁶⁹ (وَلِقَائِ الْأَخْرَةِ) ve ⁹⁷⁰ (بِلِقَائِ الْأَخْرَةِ) ayetlerinde ihtilaf olduğunu bazı mushaflarda ‘yâ’ harfî ziyadeli bazılarında ise ziyade olmadan yazıldığını belirtmiştir.⁹⁷¹ Semânûdî bu kelimelere ilaveten (مَالًا) kelimesinin zamire muzâf olduğu zaman ‘yâ’ ziyadesiyle yazıldığını söylemiştir.

Örnek: ⁹⁷² (وَمَالًا يَدِ) ⁹⁷³ (مَالًا يَهُم)

⁹⁵⁶ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 98,99.

⁹⁵⁷ Dâni, *Muknî': fî Resmî Mesâhifi'l-Emsâr*, 41.

⁹⁵⁸ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 4/1105.

⁹⁵⁹ Dâni, *Muknî': fî Resmî Mesâhifi'l-Emsâr*, 53-55.

⁹⁶⁰ Yûnus 10/15

⁹⁶¹ Ahzâb 33/53.

⁹⁶² Tâ-Hâ 20/130.

⁹⁶³ En'âm 6/34.

⁹⁶⁴ Enbiya 21/34.

⁹⁶⁵ Nahl 71/90.

⁹⁶⁶ Kalem 68/6.

⁹⁶⁷ Âl-i İmrân 3/144.

⁹⁶⁸ Zâriyât 51/47.

⁹⁶⁹ A'râf 7/147.

⁹⁷⁰ Mü'minûn 23/33.

⁹⁷¹ İbn Vesîk, *Resmü'l-Mushaf*, 63.

⁹⁷² A'râf 7/103.

⁹⁷³ Yûnus 10/83.

3.4. Elif'in 'Yâ' Olarak Resmedilmesi

Semânûdî, bu konuyu 'elif'in hazfî bölümünün sonunda işlemiş, bu konu için ayrı bir başlık açmamıştır. Kaynaklarda 'elif'in (uzun fetha) dört durumda 'yâ' olarak yazıldığı belirtilmektedir. Bunlar aslı 'yâ' olan kelimeler (zevâtu'l-yâ), fu'âlâ/fe'âlâ veznindeki dişil kelimeler, 'yâ' asıllı olup olmadıkları kesin bilinmeyen kelimeler ve aslı 'vâv' olan kelimeler (zevâtu'l-vâv)'dir.⁹⁷⁴ Mushaflarda 'elif'in 'yâ' ile yazıldığı kelime türlerinin başında zevâtu'l-yâ olan kelimeler gelmektedir. Bu tür kelimelerde 'elif'in 'yâ' ile yazılmasının sebebinin "asıllarına dikkat çekmek ve imâlelerinin câiz olması" gösterilmektedir.⁹⁷⁵ İbn Necâh'da bu kelimelerin 'yâ' ile yazılma sebebinin "yâ' asıllı olmaları ve imale ile okunduklarını belli etmek" demiştir.⁹⁷⁶ Zevâtu'l-yâ olarak ifade edilip hem isim hem de fiil formunda bulunan bu kelimelerin sonunda yer alan 'elif'ler, sonrasında kendisine zamir bitişsin veya bitişmesin ya da sonraki kelimenin ilk harfî sakin veya harekeli olsun fark etmeksizin 'yâ' olarak yazılmaktadır.⁹⁷⁷

Semânûdî de burada ilk olarak bu tür kelimelere değinmiş, isim ve fiiller de 'yâ' harfinden kalbedilmiş 'elif'lere şu örnekleri vermiştir:⁹⁷⁸

(موسى) ⁹⁷⁹ (عيسى) ⁹⁸⁰ (فَأَخِي بِهِ الْأَرْضُ) ⁹⁸¹ (وَسَعَى) ⁹⁸² (أَخِيكُمْ) ⁹⁸³

Semânûdî (أَخِيكُمْ) ve (فَأَخِي) kelimelerinin mushaflarda أَخِيَا şeklinde 'elif'le yazıldığını belirtmiş,⁹⁸⁴ Dâni de, *Muknî*'de bu iki kelimeyi 'elif'li olarak göstermiştir.⁹⁸⁵

Semânûdî bu örneklerden sonra aslı üzere 'elif' olarak yazılan yerlere örnekler vermiştir:⁹⁸⁶

⁹⁷⁴ Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 195.

⁹⁷⁵ İbrahim b. Ahmed et-Tûnusî Mârğînî, *Delilü'l-Hayrân a'lâ Mevridi'z-Zam'ân fî Resmi ve Zabdi'l-Kur'ân*, ed. Abdulazîz b. Fâzıl el-Anzî (Kuveyt: Kuveyt Evkaf bakanlığı, 2011), 478.

⁹⁷⁶ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 3/621.

⁹⁷⁷ Dâni, *Muknî*, 436.

⁹⁷⁸ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 94.

⁹⁷⁹ Bakara 2/51.

⁹⁸⁰ Bakara 2/87.

⁹⁸¹ Bakara 2/164.

⁹⁸² Bakara 2/114.

⁹⁸³ Bakara 2/66.

⁹⁸⁴ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 94.

⁹⁸⁵ Dâni, *Muknî*, 440.

⁹⁸⁶ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 95.

(مَنْ تَوَلَّاهُ) 987 (الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا) 988 (أَقْصَا) 989 (طَغَا) 990 (سِيمَاهُمْ) 991 (عَصَانِي) 992

(طَغَا) kelimesi Hâkka sûresi 69/11 ayeti hariç mushaflarda ‘yâ’ ile yazılmıştır.⁹⁹³

Semânûdî’nin değindiği bir diğer kelime türü de; ikinci ‘yâ’ harfinin ‘elif’ ile resmedildiği kelimelerdir. Semânûdî bu kelimelere şu örnekleri vermiştir:⁹⁹⁴

(الدُّنْيَا) 995 (الْعُلْيَا) 996 (و سُقِّيَهَا) 997

Bu kelimelere istisna olarak ⁹⁹⁸(يَجِي) kelimesini örnek vermiş, bu kelimenin isim de olsa fiil de olsa bu şekilde resmedildiğini belirtmiştir.⁹⁹⁹ İbn Necâh, Dâni ve mushaf ehlinin geneli de bu görüştedir. Lakin dilciler anılan kelimenin alem olduğu takdirde ‘yâ’ ile resmedileceğini, fiil olduğunda ise ‘elif’ ile resmedilmesi gerektiğini söylemişlerdir.¹⁰⁰⁰ Semânûdî (سُقِّيَهَا) kelimesinin çift ‘yâ’ ile yazılacağını belirtse de, bazı kaynaklarda bu kelimenin ‘elif’le yazılacağı hususunda görüşler mevcuttur. İbn Necâh bu kelimenin iki türlüde yazıldığını belirtmiş,¹⁰⁰¹ İbn Vesîk ise bazı mushaflarda ‘yâ’ ile bazılarında ‘yâ’ olmadan ‘elif’le yazıldığını belirtmiş, buna ilaveten yaygın ve meşhur olanın ‘elif’in resim olarak yazılmaması olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁰² Dâni bu türdeki kelimelerin yazımı hususunda kaynaklarda farklılıklar olmasının sebebiyle alakalı olarak şöyle demiştir: “Tâbiûn nesli tarafından yazımı gerçekleştirilen gerek Medine gerekse Kûfe ve Basra mushafları arasında bu nitelikteki kelimelerin yazımı hususunda farklılıklar bulunmaktadır.”¹⁰⁰³

⁹⁸⁷ Hac 22/4.

⁹⁸⁸ İsrâ 17/1.

⁹⁸⁹ Kasas 28/20, Yâsîn 36/20

⁹⁹⁰ Hâkka 69/11.

⁹⁹¹ Feth 48/29.

⁹⁹² İbrahim 14/36.

⁹⁹³ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 95.

⁹⁹⁴ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 95.

⁹⁹⁵ Bakara 2/85.

⁹⁹⁶ Tevbe 9/40.

⁹⁹⁷ Şems 91/13.

⁹⁹⁸ Enfâl 8/42 - Tâ-Hâ: 20/74 – A'lâ: 87/13

⁹⁹⁹ Semânûdî, *Tuhfetü't-Tâlibîn*, 95.

¹⁰⁰⁰ Dâni, *Muknî': fî Resmi Mesâhifi'l-Emsâr*, 444; İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 4/849; Mârgînî, *Delilü'l-Hayrân*, 494-496.

¹⁰⁰¹ İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn*, 5/1300.

¹⁰⁰² İbn Vesîk, *Resmü'l-Mushaf*, 69.

¹⁰⁰³ Dâni, *Muknî': fî Resmi Mesâhifi'l-Emsâr*, 69.

Semânûdî ¹⁰⁰⁴(يقولون تخشى) ayetinde ihtilâf olduğunu bazı mushaflarda ‘elif’le bazılarında ise ‘ya’ ile yazıldığını, ¹⁰⁰⁵(حق ثقافته) kelimesinin ise Irak mushaflarında ‘kâf’ harfinden sonra ‘elif’le diğer mushaflarda ‘elif’siz bir şekilde yazıldığını belirtmiştir.

Semânûdî, daha sonra ‘elif’in ‘yâ’ olarak resmedildiği bir diğer kelime türü olan ‘vâv’ asıllı (zevâtu’l-vâv) kelimelerden bahsetmiştir. Sülâsî ve ‘vâv’ asıllı olan bu kelimeler, isim veya fiil olması fark etmeksizin sonundaki uzun fetha, mushaf imlasında ‘elif’ ile resmedilmiştir. خلا, عفا, نجا, عفا, عفا, عفا gibi kelimeler bu türdendir. Aslı ‘vâv’ olan bu kelimeler ile alakalı genel kâide ‘elif’le yazılması olsa da, Semânûdî’nin belirttiği gibi bu kelimeler, ‘elif’den bedel ‘yâ’ harfi ile de yazılmıştır. Dâni ve İbn Necâh, ¹⁰¹⁰(سجى) ¹⁰⁰⁹(طحى) ¹⁰⁰⁸(تلى) ¹⁰⁰⁷(دحى) ¹⁰⁰⁶(والضحى) ile de yazılmıştır. ¹⁰¹¹(زكى) kelimelerinin on bir yerde ‘yâ’ ile yazıldığını belirtmiş, bunun sebebini ise “ayet sonu uyumu” şeklinde açıklamışlardır. ¹⁰¹² Semânûdî bu zikredilen kelimelere ilaveten ¹⁰¹³(يؤبلى) ile yazılan kelimeler arasında göstermiştir. ¹⁰¹⁴(ياأسفى) ¹⁰¹⁴(حتى) ¹⁰¹⁵(إلى) ¹⁰¹⁶(وعسى) ¹⁰¹⁷(بلى) ¹⁰¹⁸(بحسرتى) ¹⁰¹⁹(القوى) ile yazılan kelimeler arasında göstermiştir. ¹⁰²⁰

¹⁰⁰⁴ Mâide 5/42

¹⁰⁰⁵ Âl-i İmrân 3/102

¹⁰⁰⁶ Şems 91/1, Duhâ 93/1

¹⁰⁰⁷ Nâziât 79/30

¹⁰⁰⁸ Şems 91/2

¹⁰⁰⁹ Şems 91/6

¹⁰¹⁰ Duhâ 93/2

¹⁰¹¹ Nûr 24/21

¹⁰¹² Dâni, *Muknî’*: fî Resmi Mesâhifi’l-Emsâr, 72; İbn Necâh, *Muhtasaru’t-Tebyîn*, 2/166,167.

¹⁰¹³ Mâide 5/31

¹⁰¹⁴ Yûsuf 12/84

¹⁰¹⁵ Bakara 2/223

¹⁰¹⁶ Bakara 2/216

¹⁰¹⁷ Bakara 2/81

¹⁰¹⁸ Zümer 39/56

¹⁰¹⁹ Necm 53/5

¹⁰²⁰ Semânûdî, *Tuhfetü’t-Tâlibîn*, 95.

3.5. ‘Elif’in ‘Vâv’ Olarak Resmedilmesi

Aslı ‘vâv’ olan (zevâtu’l-vâv) kelimeler genelde ‘elif’li yazılsa da, ‘yâ’ ile yazıldığı gibi ‘vâv’ ile yazılan kelimeler de bulunmaktadır. Semânûdî bu kelimelere ¹⁰²¹(بِالْعَدْوَةِ) ¹⁰²²(الصَّلَاةِ) ¹⁰²³(الرِّبَا) ¹⁰²⁴(إِنَّ امْرَأًا) ¹⁰²⁵(الرِّبَا) ¹⁰²⁶(الْحَيَاةِ) ¹⁰²⁷(الْحَيَاةِ) ¹⁰²⁸(الرِّبَا) ¹⁰²⁹(إِنَّ امْرَأًا) ¹⁰³⁰(الرِّبَا) ¹⁰³¹(الرِّبَا) ¹⁰³²(الرِّبَا) ¹⁰³³(الرِّبَا) ¹⁰³⁴(الرِّبَا) ¹⁰³⁵(الرِّبَا) ¹⁰³⁶(الرِّبَا) örneklerini vermiş, bu kelimelerdeki ‘elif’lerin tüm mushaflarda ‘vâv’ ile yazıldığını (الْحَيَاةِ) ve (الصَّلَاةِ) kelimelerinin ise muzâf oldukları zaman, ‘elif’li veya ‘vav’lı olarak yazılması hususunda ihtilâf edildiğini belirtmiştir.¹⁰³⁰ Örnek: (حَيَاتِي) (بِصَلَاتِكَ)

Mârğînî bu hususta şöyle demiştir: “Şayet زَكْوَةَ, الصَّلَاةِ, الْحَيَاةِ kelimeleri zamire muzâf olurlarsa ‘vâv’ ile yazılmayıp çoğunlukla ‘elif’ ile yazılırlar. Meşhur olan görüş budur. Meşhur olmayan ve az olan bir görüş ise ‘elif’in hafzedilmesiyle resmedilmesidir.”¹⁰³¹

Semânûdî الصَّلَاةِ, الْحَيَاةِ kelimelerine ek olarak ¹⁰³²(وَلَا حَيَاةٍ) ¹⁰³³(حَيَاةٍ) ¹⁰³⁴(حَيَاةٍ طَيِّبَةٍ) ¹⁰³⁵(حَيَاةٍ) ¹⁰³⁶(زَكْوَةَ) kelimelerinin yazılışında da ihtilâf olduğunu belirtmiştir.¹⁰³⁶

Bu bağlamda uzun fethanın ‘vâv’ olarak yazılma sebebiyle alakalı dört açıklama ileri sürülmüştür:

- Bu kelimelerdeki uzun fethalar Hicâz lehçesinde ‘vâv’a imale edilerek okunmaktadır.

¹⁰²¹ En’âm 6/52, Kehf 18/28.

¹⁰²² Bakara 2/3.

¹⁰²³ Bakara 2/43.

¹⁰²⁴ Necm 53/20.

¹⁰²⁵ Nûr 24/35.

¹⁰²⁶ Mü’min 40/41.

¹⁰²⁷ Bakara 2/85.

¹⁰²⁸ Bakara 2/275.

¹⁰²⁹ Nisâ 4/176.

¹⁰³⁰ Semânûdî, *Tuhfetü’l-Tâlibîn*, 81.

¹⁰³¹ Mârğînî, *Delilü’l-Hayrân*, 520.

¹⁰³² Furkân 25/3.

¹⁰³³ Kehf 18/81.

¹⁰³⁴ Nahl 16/97.

¹⁰³⁵ Bakara 2/96.

¹⁰³⁶ Semânûdî, *Tuhfetü’l-Tâlibîn*, 81.

- Bu kelimeler tefhîm ile okunmaktadır.
- Asılları ‘vâv’lıdır.
- Arap yazısının kaynağı olan yazıda bu şekilde yazılmaktadır.¹⁰³⁷

Semânûdî bölümü bitirirken merfu müfred fiillerin tümünde ‘vâv’ harfinin kelime sonunda sabit olduğunu sadece beş yerde hafzedildiğini, bu beş yerin dördünün fiil, bir yerin isim olduğunu belirtmiştir. Bu yerler şu şekildedir:

(وَيَدْعُ الْإِنْسَانَ) ¹⁰³⁸ (يَدْعُ الدَّاعِ) ¹⁰³⁹ (سَدْعُ الرَّبَانِيَّةِ) ¹⁰⁴⁰ (وَمَخَّ اللَّهُ الْبَطْلَ) ¹⁰⁴¹ (وَصَلِحَ الْمُؤْمِنِينَ) ¹⁰⁴²

Bu kelimeleri kaynaklarda incelediğimizde, genelinde صَلِح kelimesinin zikredilmediği görülmektedir. Dâni ise bu kelimedede de söz konusu diğer kelimeler gibi ‘vâv’ın hazfi konusunda mushafların ittifak ettiğini aktarmıştır.¹⁰⁴³ Dâni’ye göre صَلِح kelimesi lafız itibariyle tekil anlam itibariyle cemî,¹⁰⁴⁴ İbn Vesîk’e göre ise yalnızca müfrettir.¹⁰⁴⁵ Zemahşerî ise onun kendisiyle cemîlik kastedilen müfred bir lafız olduğunu, bununla birlikte aslının صَلِحُوا şeklinde ‘vâv’lı olup mushafta okunuşu doğrultusunda ‘vâv’sız yazıldığını, zaten mushaf yazımında imlaya değil telaffuza tabi olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴⁶ Bu kelimelerde ‘vâv’ harfinin hafzedilme gerekçesiyle alakalı Semânûdî bir şey dememiştir. Dâni’nin, bu kelimeleri “öncesindeki damme hareketinin yeterli olmasından ya da başka bir sebepten dolayı ‘yâ’nın hafzedilmesi” başlığı altında incelemesi bu sebebin anlaşılması açısından bize fikir sunmaktadır.¹⁰⁴⁷ Nitekim Harrâz (ö. 718/1318) ve Ferrâ’da bu kelimelerdeki hafz nedenini, “öncelerindeki dammenin yeterli görülmesi” şeklinde açıklamışlardır. Ferrâ’nın bu hususta diğer bir görüşü de “kendilerinden sonra lâm-ı tarif’in geliyor olmasından dolayı” şeklindedir.¹⁰⁴⁸

¹⁰³⁷ Detaylı bilgi için bkz. Maşalı, *Kur’an’ın Metin Yapısı*, 209.

¹⁰³⁸ İsrâ 17/11.

¹⁰³⁹ Kamer 54/6.

¹⁰⁴⁰ Alak 96/18.

¹⁰⁴¹ Şûrâ 42/34.

¹⁰⁴² Tahrîm 66/4.

¹⁰⁴³ Dâni, *Muknî’: fi Resmi Mesâhifi’l-Emsâr*, 42.

¹⁰⁴⁴ Dâni, *Muknî’: fi Resmi Mesâhifi’l-Emsâr*, 42.

¹⁰⁴⁵ İbn Vesîk, *Resmü’l-Mushaf*, 49.

¹⁰⁴⁶ Maşalı, *Kur’an’ın Metin Yapısı*, 186.

¹⁰⁴⁷ Dâni, *Muknî’: fi Resmi Mesâhifi’l-Emsâr*, 42.

¹⁰⁴⁸ Maşalı, *Kur’an’ın Metin Yapısı*, 187.

SONUÇ

Orta dönem eserlerinden olan Tuhfetü't-Tâlibîn değindiği konular itibariyle tecvîd ve resmu'l-mushaf alanına önemli katkılarda bulunmuş, aynı zamanda kendinden önce yazılmış muhalled eserlere olan uyumluluğuyla da güvenilirliğini kanıtlamış bir eserdir. Buna rağmen Semânûdî ve *Tuhfetü't-Tâlibîn* eserinin pek fazla bilinmemesi bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. Müellifin bir diğer önemli eseri ise *ed-Dürretü'l-Münazzametü'l-behiyye fi halli el-Fâzı'l-mukaddimeti'l-cezeriyye* isimli eseridir. Bu eser İbnü'l-Cezerî mukaddimesi şerhlerinin en büyük ve hacimli olanlarındandır.

Tuhfetü't-Tâlibîn herhangi bir eserin şerhi olmadığı için kendine özgü yapısıyla dikkat çekmektedir. Semânudi eserde konulara bütünsel bir şekilde yaklaşmış, çoğu konuyu özet bir şekilde ele almayı tercih etmiştir. Bununla birlikte yeri geldiğinde kıraat ilmi ile alakalı bilgileri aktarmaktan kaçınmayarak, kelimelerin yazılış ve okunuşundaki farklılıklardan bahsetmiştir. Semânûdî, bu bilgileri aktarırken bazı yerlerde İbnü'l-Cezerî, Dâni ve Şâtibi gibi alimlerin eserlerinden de yararlanmışır.

Müellif med ve kasr konusunu, diğer konulara nazaran daha kapsamlı bir şekilde ele almış, özellikle meddi muttasıl ve munfasılda med ölçülerini aktarırken, kıraat imamları arasındaki ihtilaflara değinmiş, medlerle ilgili farklı bir yaklaşımı ortaya koyarak bu med ölçülerini üç elif ekolünü esas alarak Dâni'nin *Teyşîr*'deki meratib-i erbaa sistemine göre göstermiştir.

Semânûdî, harflerin mahreçleri ve sıfatları konusunda farklı görüşler ortaya koymuş, bu bağlamda harflerin mahreçlerinin sayısının on altı olduğunu ve meşhur olan görüşün bu olduğunu söylemiş, buna ilaveten İbnü'l-Cezerî'nin hayşûmu da ekleyerek on yedi mahreç görüşüne yer vermiş; lakin hayşûm'dan çıkarılan gunne'nin 'nûn' ve 'mîm' harfleri için sıfat olduğunu, bundan dolayı hayşûmu mahreç olarak saymamanın daha doğru olduğunu ifade etmiştir. Yine harflerin meşhur sıfatlarının sayısının on dokuz olduğunu belirtmiş, genel olarak bilinen ârizî sıfatlar içerisinde zikredilmeyen med sıfatını da eklemiştir.

Eserde ele alınan başka bir konu da resmu'l-mushaf konusudur. Mushaf imlâsını ilgilendiren temel konular genellikle "hazf, ziyâde, ibdâl, maktu-mevsûl, hemze ve mushaflar arası yazım farklılıkları gibi başlıklar altında incelenmiştir. Semânûdî bu zikri geçen konulardan maktû-mevsûl, 'elif'in hazfî, ziyâde ve ibdal konularını 'elif'in hazfî başlığı altında incelemiş, hemzenin yazılışıyla alakalı farklılıklardan bahsetmemiştir.

Resmu'l-mushaf konusu işlenirken müellifin kullandığı metod, konuyla alakalı ayetleri gösterip bu ayetlerin yazılış şekillerini ve mushaflar arasındaki farklılıklarını belirtmek şeklinde olmuştur. Bununla birlikte hazf, ziyade, ibdal, maktu-mevsûl konuları ile alakalı tanım yapılmamış mushaflar ve kıraatler arasındaki yazım farklılıklarının sebeplerinden bahsedilmemiştir. Bu sebebler gerekli yerlerde, ana kaynaklara başvurularak tarafımızca gösterilmiştir. Semânûdî'nin resmu'l-mushaf konusu hakkında verdiği bilgiler, meşhur imla kaynaklarının verdiği bilgilerle genel anlamda uyumlu olup, bazı yerlerde farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar yukarıda edatlar incelenirken aktarılmıştır.

Eserde tecvîd kuralları işlenirken tanımdan ziyade örneklerin çokça olması konuların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Bu husus aynı zamanda bu eseri diğer tecvîd eserlerinden ayıran önemli noktalardan biri olmuştur. Bu noktalardan bir diğeri de eserde resmu'l-mushaf konusunun ele alınmasıdır. Nitekim tecvîd eserlerinin geneline bakıldığında resmu'l-mushaf konusunun işlenmediği görülmektedir. Ülkemizde her ne kadar resmu'l-mushaf konusunda yapılmış çalışmalar olsa da, halen çalışılması gereken konuların ve eserlerin olduğu bir gerçektir. Tecvîd ve kıraat ilmi ile alakalı çalışma yapmak isteyenlerin bu konuya yönelmesi alana katkı sağlayan önemli bir husus olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abîd, Abdullah b. Salih. *el-İtkân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*. Dâru'l-Âsime, 1. Basım, 2003.
- Akdemir, M. Atilla. "Kıraat İlmî Eğitimi-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Atıyye Kâbil Nasr. *Gayetü'l-mürîd fî ilmi't-tecvîd*. Riyad: Mektebetü'l-Haremeyn, 1. Basım, 1409.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır. Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Celâluddîn es-Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Durru'l-Mensûr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Cüreysî, Muhammed Mekkî Nasr. *Nihayetü'l-Kavlü'l-Müfîd fî İlmi Tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*. ed. Ahmed Ali Hasan. Mektebetü'l-Âdâb: Kâhire, 4. Basım, 2011.
- Cühenî, İbn Muâz el-Endelüsî el-. *Kitâbu'l-Bedî' fî Marifeti mâ Rusime fî Mushafi Osmân*. ed. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Dâru Ammâr li'n-Neşr ve't-Tevzi, ts.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Dergâh, 4. Basım, 2021.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 10. Basım, ts.
- Çiftci, Ali. "Hicri İlk Dört Asrın Önde Gelen Arap Dilbilimcileri Perspektifinden Harflerin Mahreçleri ve Sıfatlarının Değerlendirilmesi" Düşünce Platformu (Şubat 2016).
- Çiftci, Ali. "Kur'an Okuyucularının Uygulamasında İttifak Sağlayamadıkları Bir Konu Olan İklâb'ın Değerlendirilmesi". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Çögenli, M. Sadi. *Mukaddimetü'l-Cezerî ve Tercümesi*. Üsküdar: Âsitâne Kitabevi, ts.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Sa'îd. *el-Müktefâ fî'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*. ed. Cemâluddîn Muhammed Şeref. Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, 2006.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Sa'îd. *et-Tahdîd fî'l-İtkân ve't-Tecvîd*. ed. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Amman: Dâru Ammâr, 1. Basım, 1999.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Sa'îd. *et-Teyisîr fî Kırââti's-Seb'*. ed. Halef Hamûd Sâlim eş-Şâğdelî. Dâru'l-Endülüs, 1. Basım, 2010.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Sa'îd. *Muknî': fî Resmi Mesâhifi'l-Emsâr*. ed. Hasan b. Fahd el-Hamîd. Dâru'd-Tedmuriyye, 1. Basım, 2010.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Sa'îd. *Muknî': fî Resmi Mesâhifi'l-Emsâr*. ed. Muhammed Sâdık Kamhâvî. Kahire: Mektebetü'l-Külliy'yâ'ti'l-Ezheriyye, ts.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *Sünen-i Dârimî*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000.

Ebu'l-Vefâ, Ali. *el-Kavlü's-sedîd fî ilmi't-Tecvîd*. Kuveyt: Dâru İbn Hazm-Mektebetü İbn Kesîr, 2003.

Fedâlî, Seyfüddîn b. Atâillâh el-Mısrî el-. *el-Cevâhiru'l-Mudiyyetü ale'l Mukaddimeti'l-Cezeriyye*. ed. Azze binti Hâşim Mu'aynî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 2005.

Fırat, Yavuz. *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Hazıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018.

Hamed, Gânim Kaddûrî el-. *el-Müeyesser fî İlmi't-Tecvîd*. Merkezi'd-Dirâsâti ve'l-Ma'lûmâtî'l-Kur'âniyye, 1. Basım, 2009.

Hamed, Gânim Kaddûrî el-. *Kur'an Fonetigi Üzerine Tetkikler*. çev. Mehmet Emin Maşalı vd. İstanbul: İFAV, 2021.

Hamed, Gânim Kaddûrî el-Hamed el-. *Resmu'l-Mushaf: Dirâse Lügaviyye Târîhiyye*. Bağdat: el-Lecnetu'l-Vataniyye, 1. Basım, 1982.

Hamed, Gânim Kaddûrî el-. *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye inde Ulemâi't-Tecvîd*. Amman: Dâru Ammâr, 2. Basım, 2007.

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. *Edebu'l-Kâtib*. ed. Muhammed ed-Dâlî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.

İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arap*. ed. Emin Muhammed Abdülvehhâb - Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî. Beyrut: Dâru'l-İh'yâ'ü't-Türâsü'l-'Arabî, 3. Basım, 1999.

İbn Necâh, Ebû Dâvûd Süleymân. *Muhtasaru't-Tebyîn li Hicâi't-Tenzîl*. ed. Ahmed b. Ahmed b. Muammer Şerşâl. 5 Cilt. Riyad: Vizâratu's-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf, 2002.

İbn Vesîk. *Risâletü fî Resmi'l-Mushaf*. ed. Ebû Abdillâh Ahmed b. İsmâil b. Ahmed Abdi'l-Latîf. Mektebetü İbn Ab'bâ's, 1. Basım, 2011.

İbnu't-Tahhân, Abdulazîz b. Alî el-Endelusî. *Mürşidü'l-Kârî ilâ Tahkîkî Me'âlimi'l-Mekârî*. ed. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Mektebetü's-Sahâbe, 1. Basım, 2007.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*. thk. Ali Muhammed Dab'bâ". 2 Cilt. Beyrut: el-Matbaâtu't-Ticâreti'l-Kübrâ, ts.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *et-Temhîd fi ilmi't-Tecvîd*. ed. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, ts.

Kamhâvî, Muhammed es-Sâdik. *el-Burhân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İlmi'l-Kütüb, 1. Basım, 1985.

Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri ve okuma kâideleri*. İstanbul: İFAV, 33. Basım, 2021.

Karakılıç, Celâleddin. *Tecvîd İlmi, Kur'ân-ı Kerîm Okuma Kaideleri*. Ankara: Kalkan Matbaacılık, 7. Basım, 2012.

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. ebî-Bekr Ahmed b. Muhammed b. ebî-Bekr. *Letâifu'l-İşârât li-Fü'nûn'i'l-Kırâât*. 10 Cilt. Medîne: Merkezü'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 1434.

Kirmânî, Ebu'l-Kâsım b. Hamza b. Nasr el-. *Hattu'l-Mesâhif*. ed. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Bahreyn: Cem'ıyyetü Hidmeti'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1. Basım, 2012.

Koyuncu, Recep. *Aşere Kâideleri*. İstanbul: Hazıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 1. Basım, 2019.

Koyuncu, Recep. *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*. İstanbul: Hazıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2022.

Mârğînî, İbrahim b. Ahmed et-Tûnusî. *Delilü'l-Hayrân a'lâ Mevrîdi'z-Zam'ân fî Resmî ve Zabdi'l-Kur'ân*. ed. Abdulazîz b. Fâzıl el-Anzî. Kuveyt: Kuveyt Evkaf bakanlığı, 1. Basım, 2011.

Maşalı, Mehmet Emin. *Kur'an'ın Metin Yapısı: Mushaf Tarihi ve İmlâsı*. Ankara: Otto, 2. Basım, 2015.

Mehdevî, Ebü'l-Ab'bâ's Ahmed b. Ammâr el-. *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr*. ed. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Şârikâ: Dârü'l-İbni'l-Cevzî, 2009.

Mekkî, Ebü Muhammed b. Ebî Tâlib el-Kaysî el-. *er-Riâye li Tecvîdi'l-Kırâe*. Müessesetü Kurtuba, 1. Basım, 2005.

Mersafî, Abdu'l-Fettâh es-Seyyid acemî el-. *Hidayetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-'bâ'ri*. 2 Cilt. Medîne: Mektebetü't-Tayyibe, 2. Basım, ts.

Muhammed Bin Ebî Bekir el-Mar'âşî. *Cühdü'l-Mukil*. Amman: Dâru Ammâr, 2. Basım, 2008.

Nasr, Muhammedb. Musa Âl-i. *Kur'ân Tilâvetinde Yaygın Hatalar*. çev. Nihat Temel. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2021.

Necmü'd-Dîn el-Fîrûza'bâ'dî. *el-Kâmûsu'l-Muhit*. çev. Âsım efendi. İstanbul, 1305.

Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvîd ve Kıraat*. 1 Cilt. İstanbul: İFAV, 17. Basım, 2020.

Sarı, Mehmet Ali. *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*. İstanbul: İFAV, 3. Basım, ts.

Secâvendî, Ebû Abdillah Muhammed b. Tayfûr es-. *'İlelü'l-Vukûf*. ed. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-'Îdî. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 2006.

Semânûdî, Mansûr b. İsâ es-Semânûdî. *Tuhfetü't-Tâlibîn fi Tecvîdi Kitâbi Rabbi'l-âlemîn*. thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed. Ürdün: Dâru Ammâr, 1. Basım, 2008.

Suyûtî, Celaleddin es-. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân: Kur'ân İlimleri Ansiklopedisi*. çev. Hüseyin Avni Çelik - Sâkıp Yıldız. 2 Cilt. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdirrahmân es-. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. ed. Mustafa Deyb el-Buğa. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, 1987.

Şakakî, Rihâb Muhammed Müfid. *Hilyetü't-Tilâveti fi Tecvîdi'l-Kur'ân*. ed. Eymen Rüşdî Süveyd. Cidde: Mektebetü Ravâiu'l-Memleketi, 2. Basım, 2008.

Şakakî, Rihâb Muhammed Müfid. *Kur'ân Tilâvetinde Mükemmellik*. ed. Eymen Rüşdü Süveyd. İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2. Basım, 2012.

Şükrî, Ahmed Hâlid vd. (ed.). *el-Münîr fi Ahkâmi't-Tecvîd*. Amman: Cem'ıyyetü'l-Muhâfazati ale'l-Kur'âni'l-Kerîm, 22. Basım, 2013.

Topaloğlu, Bekir. "Tevbe Sûresi". İstanbul: DİA, 2011.

Ünlü, Demirhan. *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvîdi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971.

Yessâvî, Muhammed Sâlih. *el-Be'yâ'n fi Tecvîdi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Hicra, 2. Basım, 1988.

EKLER

كتاب تحفة الطالبين
 في تجويد كتاب رب العالمين
 تأليف سيدنا ومولانا
 العالم العلامة الحبر البحر
 الفهامة زكي الدين
 الشيخ منصور بن الشيخ
 عيسى بن غازي
 الانصاري المصري
 الشهير بالسماوي
 نعمنا الله من كانه
 امين

امين
 امين

وقفه على طلبة العلم بالأزهر
 شيخ الإسلام الشيخ احمد الدهنوري الكائنة بالأزهر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَصَّ مِنْ اصْطِفَاءِ عِبَادِهِ
 لِتِلَاوَةِ كِتَابِهِ وَجَمَلَهُ مِنْ خَوَاصِهِ وَأَحْبَابِهِ
 وَأَوْجِبَ عَلَيْهِ تَجْوِيدَهُ وَالْعَمَلُ بِمَا فِيهِ
 وَوَعَدَهُ عَلِيٌّ ذَلِكَ بِجَزِيلِ ثَوَابِهِ
 وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ
 شَهَادَةٌ تَقْرُبُنَا إِلَى جَنَابِهِ وَتُبَعِّدُنَا عَنْ
 عَذَابِهِ وَأَشْهَدُ أَنَّ سَيِّدَنَا وَنَبِيَّنَا مُحَمَّدًا
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ
 الْقَائِلُ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَتَكَلَّمَ مَعَ اللَّهِ فَلْيَقْرَأِ الْقُرْآنَ
 فَطُوبَى لِمَنْ فَازَ مِنْ مَوْلَاهُ بِكَذَلِكَ خُطَابَةُ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَاصْحَابِهِ الَّذِينَ
 نَقَلُوا الْقُرْآنَ كَمَا نَزَلَ فَأَغْنَى فِيهِ وَمَا
 يَدُلُّ لَوْ أَمِنَهُ وَلَا زَادَ فِيهِ حَرْفًا وَلَا
 تَفْصُؤًا مِنْهُ وَمَا زَاغُوا عَنْ تَجْوِيدِهِ وَأَعْرَابِهِ
 وَبَعْدَ فَيَقُولُ الْعَبْدُ الْفَقِيرُ إِلَى مَوْلَاهُ
 الْغَفُورُ الشَّيْخُ مَنْصُورُ بْنُ عَيْسَى بْنِ غَازِي

الأضداد

الصفحة الأولى من مخطوطة الأزهر

ولقد ندم رب العالمين وصل الله على سيدنا محمد وعلى آله الكرام
 صلاة وسلاما دائما من ملائكته من يوم الدين وكان الفراغ
 من تأليف هذه النسخة المباركة في يوم الجمعة المبارك بعد العصر
 رابع شهر شوال من شهر سنة ١٢٨٠ بالمدينة المنورة على
 صاحبها افضل الصلاة والسلام وأستقبل الله ان ينفع بها
 عباده المخلصين وان يجعلها سببا لنجات يوم الدين وفوز
 بحبات النعيم انه قريب محييت ومن قصده لا يخيب فقد قال
 تعا واذا سالك عبادي عنى فالى قريب اجيب دعوة الداع اذا
 دعان وقال تعا دعوا الى استجابة لكم وهو صدق القائلين
 واكرم الاكرمين وكان الفراغ من كتابتها في يوم الخميس
 المبارك ثالث عشر شهر شعبان من شهر سنة ١٢٩٥
 على يد فقير عبدا لله الى الله
 الخزانة خزانة
 نائب الامة الشافعية بمدينة
 خير البرية غفر الله له ولوالديه
 وللمسلمين والمسلمات
 وصلواته على سيدنا محمد
 وعلى آله وصحبه وسلم
 بوقفاة الامة حيا لله المديون

الحمد لله رب العالمين
 والصلوة والسلام
 على سيدنا محمد
 وعلى آله وصحبه
 وسلم
 وبعد
 فبينا نحن
 نكتب هذه
 النسخة المباركة
 في يوم الجمعة
 المبارك بعد العصر
 رابع شهر شوال
 من شهر سنة
 ١٢٨٠ بالمدينة
 المنورة على
 صاحبها افضل
 الصلاة والسلام
 وأستقبل الله
 ان ينفع بها
 عباده المخلصين
 وان يجعلها
 سببا لنجات
 يوم الدين
 وفوز بحبات
 النعيم انه قريب
 محييت ومن
 قصده لا يخيب
 فقد قال تعا
 واذا سالك
 عبادي عنى
 فالى قريب
 اجيب دعوة
 الداع اذا
 دعان وقال
 تعا دعوا الى
 استجابة لكم
 وهو صدق
 القائلين
 واكرم
 الاكرمين
 وكان
 الفراغ من
 كتابتها في
 يوم الخميس
 المبارك
 ثالث عشر
 شهر شعبان
 من شهر سنة
 ١٢٩٥ على
 يد فقير
 عبدا لله الى
 الله الخزانة
 خزانة نائب
 الامة الشافعية
 بمدينة خير
 البرية غفر
 الله له ولوالديه
 وللمسلمين
 والمسلمات
 وصلواته على
 سيدنا محمد
 وعلى آله
 وصحبه وسلم
 بوقفاة الامة
 حيا لله المديون

الصفحة الأخيرة من مخطوطة الأزهر

واجعله للوارثتنا سنا ونجعل ثارا على من ظلمنا وانصرونا على من
 عادانا ولا تجعل مصيبتنا في ديننا ولا تجعل الدنيا أكبر ههنا
 ولا مبلغ علمنا ولا تسلط علينا يد نوبنا من لا يرحمنا وليس أيضا
 ان يقرأ الفاتحة وعشر آيات من البقرة قبل الدعاء وهي إلى القرآن
 لما ورد عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال افضل الاعمال
 لله تعالى الخال المرئيل الذي اذا ختم القرآن عاد فيه
 والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب وهذا الخبر
 ما يسوه الله تعالى من جمع هذه المقدسة مع اشتغال
 الفكر والاهتمام بخدمة البيت وقضا الحاجه مع مصلح العيال
 وليس فيها كل علم التجويد والرسم فقد وضعوا كل علم
 كتابتي فن اراد الزيادة على ملك هذه المقدمه فعليه
 بغيرها من الكتب المطولات وقد صنفوا في فضل القرآن
 والقرآن كتابه يده فن راي عيبا فليصلحه برقوق من غير
 انكار فان من الغه فقد استشهدوا بالله حسبي ونعم الوكيل
 والمحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وآله الكرام صلاة
 وسلاما دائما بين متلاديين الى يوم الدين وكان الفراغ من تأليف
 هذه النسخه المباركه في يوم الجمعة المبارك بعد العصر رابع شهر
 شوال من سنة ١٢٤٤هـ بالمدينه المنوره على صاحبها افضل
 الصلوة والسلام واسئل الله ان ينفع بها عباده والمخلصين وان يجعلها
 سببا لنجاتي يوم الدين وفوزه بجنته النعيم انه فزيه محبب ومرفقه
 لا يجيب فقد قال تعالى واناسا لك هيادي عنى فاني فزيه محبب رفقوا اذا دعوا
 وقال تعالى ادعوني استجب لكم وهذا صدق القائلين واكرم الارض
 وصل اشك سيدنا محمد وعلمه وعلمه وكان
 الفراغ من هذه النسخه في يوم السبت المبارك
 رابع عشر شهر رجب لعام ١٢٤٦هـ

١٢٤٤
 ١٢٤٤
 ١٢٤٤
 ١٢٤٤

